

P. 11.361

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

C. S.	<i>Din carnetul unui solitar (Supremația legii).</i>
Ionel Teodoreanu	<i>Cel din urmă basm.</i>
Dragoș Protopopescu	<i>Recreații (Confesii).—Pe apele Domnului. Romanșă saxonă.</i>
Tudor Vianu	<i>Note asupra Cubismului.</i>
Joseph Conrad	<i>Laguna.</i>
F. Aderca	<i>Peisagi de toamnă.</i>
Cora Irineu	<i>Terpsihore. — Cătră Nemesis. — Electra. — Constanta în 1916.</i>
Radu Rosetti	<i>Mihailu Sturdza, familia și anturajul lui.</i>
Al. A. Philippide	<i>Scrisoare.</i>
L. M.	<i>Note pe marginea cărților (Pe marginea „Cărții de celire“).</i>
Demostene Botez	<i>La ocașă nouă.</i>
I. Agîrbiceanu	<i>Insemnarea lui Pașnușie.</i>
Mihai D. Ralea	<i>Scrisori din Germania („Adevărata Germanie“).</i>
G. Topîrceanu	<i>Cronica fanjezistă (Muzei mele).</i>
Eugen Filotti	<i>Cronica externă (Un episod în chestia Orientului).</i>
Lazăr Iliescu	<i>Cronica economică (Sporirea emisiunii Băncii Naționale).</i>
L. Rebreanu	<i>Cronica teatrală: București (Scrisoarea pierdută. — Macbeth. Clula. — Don Juan. — Liliom. — Trunghiul. — Două cumetre. — Scatul. — Manasse).</i>
M. Sevastos	<i>Cronica teatrală: Iași (Clădirea. — Răsvan și Vidra. — O noapte furtunoasă. Romeo și Julieta. — Erou și soldat. — Actorii).</i>

Recenzii: *St. O. Iosif:* Patriarhale și Cîntece. *G. Topîrceanu:* Otto Bauer: Noua orientare în Rusia sovietică. *Octav Botez:* Maurice Caullery: Les problèmes de la sexualité. *F. Aderca:* Dr. Jan Urban Jarnik: Za jazykem romunskym. I. Șiadbei.

Revista Revistelor: „Opinia americană și Franța” (Firmin Roz. *Revue des Deux Mondes*). — „Conferința dela Genua” (Francesco Nitti. *La reconstruction de l'Europe*). — „Schimbările valorii banului și consecințele lor sociale” (John Maynard Keynes. *La reconstruction de l'Europe*). — „Datoriile internaționale de război” (Pierre Guéhard. *Revue économique internationale*). — „Un poet popular alsacian: Hans Karl Abel” (Karl Walter, *Der Türmer*). — „Leonid Andreiev” (G. M. Ivanov. *Adevărul Literar și Artistic*). — „Glasuri nouă în critica engleză” (T. S. Eliot. *The Dial*).

Mișcarea intelectuală în străinătate: (Literatură. — Studii critice și filosofice. — Călătorii. — Religie. — Chestiuni sociale. — Știință).
Bibliografie.

I A Ș I

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 12.

1922

VIATA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alexandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc de la No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau de la No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale de la No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițînd suma prin mandat poștal.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentru ca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului este:

ÎN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituții, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . . . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	150 lei
Pe jumătate an	75 "
Un număr	15 "

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 "
Un număr	25 "

Abonațiilor li se acordă între altele avantajii și reduceri însemnate de preț asupra operelor literare și științifice editate de Institutul de arte grafice și editura „Viața Romînească”, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărțile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului numai la 30 lei, adică treizeci lei pe an.

Administrația

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

22. OCT.

Viața Românească

Viața Românească

Revistă literară și științifică

I A Ș I

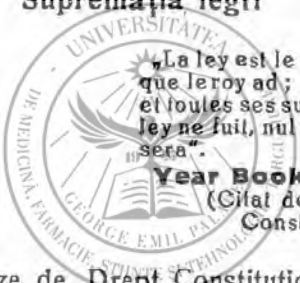
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
„VIAȚA ROMÎNEASCĂ.“

1922

Din carnetul unui solitar

III

Supremația legii

„La ley est le plus haute inherllance que leroiy ad; car par la ley, il même et toutes ses sujets sont rulés, et si la ley ne fuil, nul roi, el nul inheritance sera”.

Year Books, XIX. Henry VI.
(Citat de Dicey,—„Law of the Constitution”, p. 175).

Tratatele engleze de Drept Constituțional afirmă, adesea cu mândrie, că supremația legii,—„*the rule of law*”,—este caracteristica esențială a regimului constituțional englez,—e chiar temeliea lui.

În adevăr, vechile „hrisoave” englezești abundă în enunțări de principii,—ca dictonul Curților engleze ales ca *motto* al acestui articol,—în care și regele este declarat subț puterea legii.

Dar poate fi undeva un regim constituțional fără legalitate? Nu e oare caracteristic *oricărui* stat constituțional tocmai faptul, că el are la temelie *ordinea de drept*?

Apoi, n'are, de fapt, constituționalismul lumii civilizate întregi ca obârșie chiar Constituția engleză?

Cum dar ar putea fi supremația legii caracterul *distinctiv* numai al acestei Constituții?

Întrebarea are un interes deosebit în momentul acesta, cînd urmează să se întocmească noua Constituție a Romîniei.

Cercetînd însă interesantul și elegantul volum, în care au fost publicate conferințele asupra „Nouei Constituții a Romîniei”, ținute la Institutul social Român, se poate ușor constata că această chestiune nu a fost măcar atinsă de cei mulți dintre distinșii conferențieri.

Dar, probabil, că nici într'una din țările, care și-au însușit regimul constituțional, nu a fost cerută cu atîta insistență „domnia legilor“.

Defunctul Gherea a putut spune odată că cea mai mare revoluție din Țara Romînească ar fi rezultat din respectul legilor.

Dar „domnia legilor“ este oare numai o chestiune de moralitate sau de temperament național, cum pare a rezulta din toate lamentațiile în această privință?

Obiectul acestui mic studiu este de a dovedi că domnia ilegalității izvorăște din înseși instituțiunile noastre constituționale, — adică din condițiunile și formele în care constituționalismul quasi-englez a fost copiat în aceste instituțiuni.

În Anglia, precum se știe, nu există Constituție scrisă; din cauza aceasta nu e întotdeauna ușor să îmbrățișezi cu o singură privire tot complexul normelor și instituțiunilor ei constituționale; iar țările continentale și, mai cu deosebire România, au copiat adesea numai instituțiunile centrale, care isbeau mai mult atențiunea, nesocotind în același timp însăși temelia acestora.

În ce, dar, constă și în ce se manifestă această caracteristică a constituționalismului englez, — supremația legilor?

Din răspunsul la această întrebare vom vedea însă și care sînt condițiunile necesare ale oricărui constituționalism și ale oricărui democratism.

Din studiul instituțiunilor engleze reese lămurit că aparatul central de guvernămînt, parlamentarismul, — constituie în Anglia numai o suprastructură, și că întreg edificiul constituțional se razimă pe cei doi stîlpi ai dreptului anglo-saxon cutumier — „common law“: *garanția drepturilor și a libertăților individuale și autonomia locală.*

Ilustrul profesor de Drept Constituțional din Oxford, de care mă voiu călăuzi mai cu samă în această parte a expunerii mele, — *identifică* „domnia legilor“ cu asigurarea drepturilor individuale, chiar prin definiția pe care i-o dă: „supremația legii sau garanția pe care Constituția engleză o asigură drepturilor individuale“.

Și în adevăr, numai înfrînarea oricărui arbitrar guvernamental poate asigura respectul drepturilor individuale.

„Cînd spunem, — urmează profesorul A. V. Dicey, — că supremația sau domnia legii e caracteristică pentru Constituția engleză, noi cuprîndem în această expresiune trei idei distincte deși înrudite“.

Și anume:

1. „Înțelegem prin aceasta, mai întăiu, că nimeni nu poate fi pedepsit, sau nu poate suferi vre-o atingere în persoana lui

1 A. V. Dicey, — „Introduction to the Study of the Law of the Constitution“ (ediția 1897), p. 176.

„sau în bunurile lui, decât pentru vre-o violare a legii din parte-i, stabilită, în conformitate cu procedura legală ordinară, înaintea tribunalelor ordinare ale țării. În acest sens, domnia legii este necompatibilă cu orice sistem de guvernământ, înțemeiat pe exercițiu, de către persoanele de autoritate (organele de guvernământ), al unor puteri de constrângere largi, arbitrare și discreționare”. 1

2. „Înțelegem, în al doilea rând, când vorbim despre «domnia legii», ca o caracteristică a țării noastre, nu numai că la noi nici un om nu este deasupra legii, dar (ceia ce nu-i același lucru) că orice om, oricare ar fi rangul sau condițiunea lui, este supus legii ordinare a regatului și poate fi chemat în judecata tribunalelor ordinare... La noi, orice funcționar, de la prim-ministru până la sergent de stradă—sau perceptor, este supus aceleiași responsabilități, cași oricare alt cetățean, pentru orice act săvârșit fără justificare legală”. 2

3. Al treilea înțeles al „domniei legii” se datorește faptului specific englez, că înseși normele constituționale apar în Anglia ca rezultatul unei evoluțiuni săvârșite sub înfrurirea luptei, în fața tribunalelor, pentru apărarea legală a drepturilor individuale. 3

Pentruca să înțelegem ultima afirmațiune, trebuie să ne dăm samă, că A. V. Dicey, ca orice englez, pune foarte puțin preț pe „declarații de principii”.

Chiar din acest punct de vedere însă, în Anglia libertatea individuală a fost „garantată” cu multe veacuri înaintea altor țări.

Cea mai veche „garanție” cunoscută este cuprinsă în „Magna Charta Libertatum” din 1215, —și ea este chiar mai largă decât dispozițiunea art. 13 din Constituția noastră din 1866: —anume—art. 39 din Charta sună :

„Nici un om liber nu poate fi arestat, nici închis, nici deposedat, nici pus în afară de lege, nici exilat, nici maltratată în ori și ce chip, și noi nu vom pune, nici nu vom face să se pună mâna pe el, decât numai în virtutea judecății legale a egalilor săi și după legea țării”. 4

În cursul istoriei engleze această garanție a fost „confirmată”, —precum și Charta din 1215 în fond numai confirmă pe cele mai vechi, care nu au ajuns până la noi,—de către diferiții regi de treizeci și opt de ori!

Dar toate „garanțiile” și „confirmările”, nu ar fi ajuns încă să întroneze singure desăvârșita „supremație a legii”, prin asigurarea drepturilor individuale.

1 Dicey, —op. cit., p. 179.

2 *ibid.*, p. 185.

3 *ibid.*, —p. 187.

4 Iată acest celebru text în original : „Nullus liber homo capiatur, vel imprisonetur, aut dissaisiatur, aut utlagetur, aut exuletur, aut aliquo modo destruat, nec super eum ibimus, nec super eum mittimus, nisi per legale iudicium parium suorum vel per legem terrae”.

„Chestiunea de a ști,—spune A. V. Dicey,—dacă drepturile individuale sînt realmente garantate, atîrnă, în mare parte, de la răspunsul la întrebarea, dacă persoanele care, conștient sau inconștient, zidesc Constituția țării lor, încep prin definițiuni sau declarațiuni ale drepturilor sau dacă dimpotrivă încep prin găsirea mijloacelor practice (remediilor), care ar putea să impună sau să asigure garanțiile drepturilor...

„Dar cunoștința istoriei ajunge pentru a ne dovedi că pe Continent constituționaliștii, cînd s'au ocupat cu definițiunile drepturilor, nu au acordat o atențiune îndestulătoare necesității absolute de a prevedea și mijloacele practice adecvate, prin care drepturile proclamate de ei să poată fi impuse și asigurate...

„Dimpotrivă, prin toată Constituția engleză trece ca fir conducător acea legătură neseparabilă între mijloacele de asigurare a unui drept și dreptul însuși, care este puterea legislațiunii judiciare...

„Axioma *ubi jus ibi remedium*... în ce privește Dreptul Constituțional, înseamnă că Englezii, au ținut cu mult mai mult să găsească mijloacele practice pentru asigurarea drepturilor sau pentru prevenirea rețelilor determinate, decît să redacteze vre-o declarație a Drepturilor omului sau a Drepturilor Englezilor. Actele *Habeas Corpus* nu declară nici un principiu și nu definesc nici un drept, dar, în practică, ele au mai multă valoare ca o sută de articole constituționale despre garanțiile libertății individuale.”¹

Și în altă parte și mai categoric:

„Toată istoria mandatului (*writ*) de *habeas corpus* ilustrează marea însemnătate ce se atribuie în Constituția engleză «remediilor», adică procedurilor prin care se asigură respectul unui drept legal și prin care un drept numai nominal se transformă într'un drept efectiv și real...

„Nu e nici o dificultate,—și adesea e de prea puțin folos,—să se proclame existența dreptului la libertatea individuală. Dificultatea reală e de a-i asigura în fapt respectul. Actele *Habeas Corpus* au realizat acest scop, și desigur ele au făcut mai mult pentru libertatea Englezilor decît tot ce ar fi putut face vre-o declarație a drepturilor.”²

Desigur nu cu atît de puțină dificultate au fost smulse aceste „declarații”; ele au fost scaldate în valuri de sînge, și viețile nenumăraților fruntași ai omenirii au fost jertfite pentru ele în cursul veacurilor. Și nici chiar în dreptul englez ele n'au fost așa de inutile,—altfel acest practic popor nu ar fi luptat atîta ca să impună de 38 ori regilor săi o nouă confirmare a aceleiași *Magna Charta Libertatum*.

Cu mult înainte de celebrul *Habeas Corpus Act* din 1679,

¹ *Ibid.*,—p. 189, 191, *passim*.

² *Dicey*,—op. cit., p. 211—212.

cum ne arată însuși profesorul din Oxford,—în vechiul *Common Law* englez erau cunoscute acele „remedii” și chiar vestitul „*writ of habeas corpus*”, — remedii consacrate definitiv de marele document legislativ din secolul al XVII-lea, care încronează numai o lungă evoluție a procedurilor judiciare pentru apărarea drepturilor individuale.

Această evoluție, însă, evident, a fost săvârșită sub îndrumarea și sub presiunea luptelor pentru „declarațiuni” și „garanții”. Acestea sînt dar tot atît de necesare cași „remediile”.

Nu e mai puțin adevărat, totuși, că istoria constituțională engleză ne dovedește că declarațiunile și garanțiile solemne din textele Constituțiunilor, singure, au relativ puțină valoare pentru realitatea regimului constituțional, dacă ele nu sînt sprijinite de „remedii”, care să asigure înlăptuirea drepturilor proclamate de ele.

Numai mulțumită acestor remedii s'a putut întrona acea „supremație a legii” în care Englezii cu mîndrie văd esența constituționalismului lor,—și care este, în realitate, esența oricărui regim constituțional și democratic. După introducerea lor în dreptul pozitiv, Anglia nu a mai avut nevoie de veșnicile „confirmări” ale marelui Cartă constituțională din 1215!

Nu în zădar studiul acestor „regule de procedură” este consacrată de obicei partea cea mai mare și cea mai însemnată a tratatelor engleze de Drept Constituțional, cași a tratatului citat al ilustrului profesor din Oxford.

Miraculoasele „remedii” sînt, în adevăr, simple regule de procedură judiciară, niște mijloace practice de apărare legală, dar pe care legea le pune la dispoziția oricărui cetățean, oricînd vre-un drept al lui ar fi jignit.

Aceste regule de procedură se rezumă în două feluri de acțiuni, pe care le pot exercita cetățenii englezi, pentru a-și apăra drepturile, care au de obiect sau satisfacțiunea nedreptății sau împiedicarea directă a nedreptății, și anume:

Orice cetățean are dreptul mai întăiu să cheme la răspundere civilă sau penală, în fața instanțelor judecătorești ordinare, pe orice agent al puterii publice, pentru actele lui ilegale, și să ceară dela justiție satisfacție,—daune sau pedeapsa vinovatului,—pentru orice nedreptate a cărei victimă ar fi fost.

În fața acestei acțiuni, judecata, — la care iau parte, eventual, și jurații, — are de stabilit un singur lucru: *este sau nu este actul incriminat ilegal*, ținîndu-se samă de împrejurările concrete în care a fost săvârșit?

În cazul afirmativ, agentul subț nici un cuvînt nu se poate sustrage dela răspundere: el este *personal* responsabil de actele săvârșite de el; ordinul primit dela vre-un superior ierarhic nu poate justifica un act ilegal,—„chiar dacă ordinul de a săvârși actul ilegal ar fi fost dat chiar de rege”. 1

1 Dicey, op. cit., p. 200-202, *passim*.

Posibilitatea „satisfacțiunii“ (redress) pe această cale ar avea puțin interes pentru un arestat, deținut ilegal sub pază, cîtă vreme el nu-și poate recăpăta libertatea.

Mandatul *habeas corpus* îi dă însă un mijloc sigur de eliberare: atît arestatul, cît și oricare cetățean care ar fi aflat despre arestarea lui ilegală, pot cere unui judecător ca în numele Curții să lanseze acest mandat; astfel arestatul este, putem spune, automatic adus în fața justiției și imediat pus în libertate, dacă arestarea nu are justificare legală. Un sistem de amenzi mari (500 lire sterline,—adică, după cursul de azi, peste 300,000 lei!) în folosul celui interesat,—și la care condamnă *juratii*,—asigură îndeplinirea întregii proceduri de cătră magistrației și agenții forței publice.

Profesorul Dicey poate dar cu drept cuvînt declara că numai mulțumită acestor *remedii* :

„Garanțiile libertății individuale sînt astăzi în Anglia atît de complete, pe cît legile le pot face. Dreptul la folosința „libertății individuale este absolut recunoscut. Orice încălcare a dreptului este pedepsită cu închisoare sau amendă; și orice persoană,—fie acuzată de vre-o crimă sau nu, dacă este numai bănuiala că ar fi fost arestată pe nedrept, are,—dacă se găsește măcar un singur om să-și dea silința în interesul victimei,—certitudinea că afacerea ei va fi cum se cuvine cercetată, și, dacă a fost nedreptățită, să-și recapete libertatea“.

Dar asigurarea desăvîrșită a drepturilor și a libertăților cetățenești e numai o față a „supremației legii“ : a doua temelie a constituționalismului englez o constituie *autonomia locală*.

Profesorul Redlich, a cărui autoritate în materie e recunoscută și în Anglia, relevază astfel această latură a instituțiilor engleze :

„Antiteza dintre funcțiunea *centrală* a statului și activitatea locală a cetățenilor, prescrisă și reglementată de legi, constituie caracterul distinctiv al *guvernămîntului local* englez. Administrația afacerilor locale nu poate fi asigurată decît prin *autoritățile locale*. Autoritatea suverană trebuie să-și exercite acțiunea printr'un intermediar local, ea nu poate lua, ea însăși, în mînă afacerile guvernămîntului local... Și dacă autoritatea locală depășește puterile sale, sau nu-și îndeplinește datoriile, ea este responsabilă de excesele sau de neglijența ei, înaintea tribunalelor ordinare“.

Unitățile administrative din Anglia,—cum arată un cunoscut istoric al constituționalismului englez, nu sînt simple circumscripții, create artificial în vederea acțiunii administrative :

„Ele nu sînt de loc *diviziuni*, ele nu sînt niște *împărțiri* ale Regatului, ci *elemente primitive* din a căror adunare s'a născut Regatul. Anglia este mai nouă decît Comitatul York-

1 Dicey,—op. cit., p. 210—211.

2 Redlich,—„Le Gouvernement local en Angleterre“, vol. I, p. 6.

„shire, sub numele lui vechiu de Deira; iar Deira este mai puţin vechiu decât districtele din care se compune... Iar cea mai veche dintre toate e unitatea inferioară—„nucleul întregii noastre vieţi politice—adunarea parohială”,—care s'a dezvoltat din străvechile adunări ale triburilor teutonice!“¹

Toată taina vitalităţii instituţiunilor engleze şi a energiei triumfătoare a poporului englez izvorăşte din faptul acesta: Statul unitar englez, născut din fuziunea treptată a acestor unităţi primordiale, nu numai că nu a înăbuşit viaţa lor proprie, dar şi-a clădit întreg edificiul politic pe această temelie.

„Această conservare a vechilor diviziuni locale cu limite lor istorice,—spune autorul citat,—nu este decit expresiunea concepţiunii engleze a statului, ca o asociaţie a comunităţilor autonome... Privilegiile lor de *self government* nu ating întru nimic unitatea politică a naţiunii“.²

Instituţiunile centrale ale parlamentarismului englez apar şi istoriceşte, ca o excrescenţă a autonomiei locale:

„Camera Comunelor, alcătuită cum ea era din delegaţii comitatelor şi ai oraşelor, constituia recunoaşterea cea mai formală a vechilor diviziuni teritoriale... Ea era aproape o Cameră a unor state confederate, unite şi încorporate într'un tot prin acţiunea plenipotenţiarilor fiecărui membru (deputaţilor)“...³

Instituţiunile politice engleze, chiar atunci cînd ele au fost încă colorate de supravieţuirile aristocratice,—au fost totuşi întotdeauna caracterizate prin intensitatea vieţii locale,—prin „spiritul comunal“, cum se exprimă A. de Tocqueville.

În această „atmosferă comunală“ se naşte şi creşte un anglo-saxon; pe ea o duce oriunde cu sine, „între bagajele sale“ împreună cu „supremaţia legii“, asigurată de *common law* ca temelie naturală a vieţii publice.

Acum aproape o sută de ani, A. de Tocqueville descria cam în aceleaşi cuvînte, caşi profesorii Freeman şi Redlich, instituţiunile transplantate de coloniştii englezi în America de Nord:

„În America comuna a fost organizată înainte de comitat, comitatul înainte de stat, şi statul înainte de Uniune...“

„Comuna rurală (*Township*) îşi numeşte magistraţii de tot felul; ea se taxează singură; ea repartizează şi-şi percepe impozitele. Reprezentaţiunea nu este admisă în comunele din Noua Anglie. Afacerile care privesc interesul obştesc se discută în adunarea generală a cetăţenilor în piaţa publică ca la „Atena“,⁴ ca la strămoşii lor din triburile teutonice descrise de Tacit, ar fi spus profesorul Freeman:

¹ Freeman,—„La Constitution anglaise“, p. 10.

² Redlich,—op. cit., vol. II, p. 15.

³ *ibid.*, vol. II, p. 30; Cf. Stubbs,—„H-re Constitutionelle“, vol. I, p. 115 urm.

⁴ Tocqueville,—„La Démocratie en Amérique“, vol. I, p. 63—64.

Același spectacol poate fi văzut și astăzi nu numai în Statele-Unite, dar și în Adunările parohiale din Anglia, cași în Canada, în Australia, în Noua Zelandă sau în Africa de Sud, — oriunde Anglo-Saxonii s'au așezat temeinic.

În aceste instituțiuni a fost demult recunoscută cauza principală a expansiunii triumfătoare a rasei anglo-saxone, izvorul puterii care i-a asigurat dominațiunea lumii. În această privință sint de acord și un American modern, un om de acțiune practică, ca miliardarul Carnegie, și un vechiu teoretician și învățat francez, ca Tocqueville. 1

Țările care introduc instituțiunile centrale din Anglia, copiate cu oricâtă minuțiositate, dar care nesocotesc premisele înseși ale constituționalismului englez, nu merg dar pe calea, care le-ar putea duce spre o viață constituțională și democratică sănătoasă.

Fără „supremația legii“ și fără autonomia locală, — adică fără asigurarea libertății individuale și a libertății comunale, — oricât de perfecționat ar fi aparatul central de guvernare al acestor țări, constituționalismul lor va rămînea o simplă fațadă, în dosul căreia se poate ascunde arbitrarul și despotismul cel mai neînfrinat.

Și dimpotrivă, oricât de rudimentar ar fi aparatul ei central, o țară, — avînd pe deplin asigurate drepturile și libertățile cetățenești și autonomia locală, — va avea, desigur, o bună și democratică guvernare, — fiindcă poporul, care se poate răzima pe aceste chezășii, va ști să tragă din ele tăria necesară pentru a birui toate neajunsurile instituțiunilor centrale.

Anglia a ajuns o puternică democrație, cu toate că nu a avut garanția unei Constituții serise și cu toate că pînă în timpul din urmă un corp de privilegiați, Camera Lorzilor, putea paraliza orice acțiune a reprezentățiunii naționale.

Iar în Statele-Unite cele 13 colonii inițiale, cu o populație de abia vre-o trei milioane, au putut într'un singur veac să se afirme ca cea mai formidabilă putere mondială, cu toate defectele unei Constituțiuni ale cărei imitațiuni au nenorocit popoarele Americii latine, fiindcă acestea n'au știut să importe, odată cu Constituția nord-americană și acel *common law* care îi răscumpără toate păcatele.

* * *

Romînia poate servi de pildă clasică a unei țări, care s'a mărginit să copieze instituțiunile centrale ale parlamentarismului.

Modelul de copiat a fost perfect: Constituția belgiană, despre care profesorul Dicey spune că ar constitui cea mai

1 *Stead*, — „Americanisation of the World“, p. 150, și *Tocqueville*, — op. cit., vol. I, p. 44 și vol. II, p. 423.

reuşită încercare de a redacta în scris principiile esenţiale ale *Constituţiunii engleze*.¹

Desigur, Constituţia din 1866 a fost pe vremuri din cele mai înaintate din Europa; ea proclamă *in abstracto* toate libertăţile şi drepturile individuale caşi „descentralizarea administrativă” şi „Independenţa comunală”. Din nenorocire însă nu i-au urmat în fapt, nici garanţiile reale ale drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, nici instituţiunile de autonomie locală.

Libertăţile şi drepturile individuale, ca să începem cu acestea, pot fi asigurate şi pe altă cale decât prin „remediile” descrise din sistemul englez. Se pot combina în această privinţă „sisteme” foarte variate. Pe Continentul european, de pildă, la acelaşi rezultat duce, în adevăr, sistemul „contenciosului administrativ”.

Dar România n'a adoptat *nici unul* din aceste sisteme!

Prin aceasta cetăţeanul român a fost lipsit de orice mijloc de apărare legală împotriva încălcărilor drepturilor şi a libertăţilor „garantate” platonice de Constituţie.

Art. 29 al Constituţiunii din 1866 parcă îi dădea dreptul de a chema la răspundere pe funcţionarii abuzivi şi chiar „fără nici o autorizaţiune prealabilă”. Dar acest articol trimite în acelaşi timp la codul penal. Iar în codul penal, sub rubrica „Atentate în contra libertăţii”, găsim art. 99, în care, pe de o parte, se prevăd sancţiuni pentru „un act arbitrar prin care să se atace libertatea individuală... sau Constituţiunea ţării”, dar imediat urmează un alinai, care adaugă că atunci „când se va dovedi că el (funcţionarul) a săvârşit asemenea faptă după ordinea superiorilor săi... va fi apărat de pedeapsă, care în asemenea caz se va aplica numai superiorilor ce vor fi dat asemenea ordine”... Şi pe scara „superiorilor care dau asemenea ordine” bietul cetăţean ajunge iute până la ministru, pe care, tot după Constituţie, nu-l mai poate da în judecată, mai cu samă pentru „asemenea ordine”!

Dacă la aceasta mai adăugim că odată cu legile franceze am introdus şi jurisprudenţa şi doctrina asupra incompetenţii instanţelor judiciare ordinare de a judeca actele administrative (ceiace în Franţa se explică, fiindcă acolo există *jurisdicţiunile administrative*, pe care noi nu le-am avut!), şi că, în plus, ne-am însuşit şi teoria „actelor de guvernămint”, atunci este lesne de înţeles, că, de fapt, în ciuda tuturor „garanţiilor” constituţionale nu putea fi altă stavilă pentru arbitrarul guvernamental şi administrativ, decât bunul plac al aceloraşi „superiori care dau asemenea ordine”...

Timidele încercări din ultimii ani de a da Curţii de Casaţie oarecare atribuţiuni de „Contencios administrativ” nu au adus, nici nu au putut aduce o reală îmbunătăţire.²

¹ *Dicey*, — op. cit. p. 85.

² Încercarea pe vremuri a scriitorului acestor rânduri de a propune un amendament la legea „Contenciosului”, spre a modifica dispoziţiunile citate ale Codului Penal, n'a reuşit.

Rezultatele sînt cunoscute. Nu e nevoie să descriem în detaliu acel „regim constituțional”, în care satele au fost lăsate, fără lege și fără drept, pradă jandarmilor, și chiar în orașe masele muncitorești nu au cunoscut altă *garanție constituțională* decît... „beciurile poliției”.

Efectul cel mai trist al acestui regim a fost mentalitatea specifică a reprezentanților puterii publice, la care s'a stîns noțiunea însăși de legalitate.

Un fapt recent ne poate ilustra această mentalitate. Într-o localitate o patrulă a împușcat doi jandarmi.

Această nenorocire a fost oficios, cu multă candoare, justificată sau explicată ca o „greșală” a soldaților, care „dela distanță” au luat pe cei doi jandarmi drept „bolșevici”...

Un fel de... „eroare judiciară” !...

Candoarea aceasta e mai grozavă ca zece mii de asasinat, fiindcă ea invederează o mentalitate sau chiar o „doctrină de stat”, care implică recunoaște dreptul oricărui agent al puterii publice, numai prin faptul că are arma în mînă, de a judeca, de a condamna și de a executa pe oricine i s'ar părea „dela distanță” că e „bolșevic”, — chiar dacă inculpatul nu face nici un gest agresiv, cum nu l-au putut face bieții jandarmi din Orhei...

Subt regimul acestei „doctrine de stat”, evident, cetățeanul cel mai inofensiv nu poate fi la adăpostul „erorilor judiciare” de această natură, — mai cu seamă, cînd nu are macar scutul uniformei de jandarm.

De altfel pentru aceste cazuri „doctrina” a ajuns la geniale simplificări de procedură. Zilele trecute ziarele au publicat mărturisirile unui înalt administrator, că el ar fi tolerat dacă nu chiar comandat execuțiuni fără judecată, — „în interesul superior al statului”.

A, Doamne ! Nici măcar „erori judiciare”: simple măsuri de profilaxie administrativă !...

Ce valoare poate avea cel mai ingenios aparat de guvernămînt central, cel mai perfecționat mecanism parlamentar, dacă masele sînt silite să trăiască subt regimul unei asemenea doctrine de stat, fără ca cetățenii să aibă un alt mijloc de apărare împotriva celor mai extravagante aplicațiuni ale ei, decît înaltele considerațiuni ale înalților administratori asupra „interesului superior de stat” ?

Dar subt acest regim au trăit milioanele de țărani romîni, lungi decenii, subt fața Constituțiunii din 1866 !

Așa stăm, dar, cu „supremația legii”.

În ce privește autonomia locală, — cealaltă condițiune esențială a unui regim democratic, — situația nu e mai puțin desolantă.

Constituția nu a precizat normele de organizare a autorităților locale „pe baza de descentralizare administrativă mai completă și de independență comunală”, — iar nenumăratele

legi și proiecte de legi de organizare administrativă, adoptate sau propuse după 1866, nu numai că au ignorat cu desăvîrșire prescripțiunile constituționale, dar au ajuns, — cași în cazul libertăților cetățenești, — să mistifice la clasa noastră dominantă ideea însăși de autonomie locală.

Dovada cea mai elocventă o găsim în situația creată populațiunii rurale.

În România țărani nu trăesc împrăstiați pe pămînturile lor, ca în cele mai multe țări din Apus, ci se grupează în sate și cătune.

Poate fi, din punctul de vedere al autonomiei locale, o idee mai simplă și chiar mai necesară, decît ca aceste centre naturale de populațiune, în care trăește *majoritatea covârșitoare a națiunii*, să formeze punctul de plecare al organizațiunii administrative?

Dar în legislația noastră satele și cătunele *nu există* ca unități administrative! Din textul legilor noastre un străin nu ar putea ghici măcar că poporul nostru trăește în aglomerațiuni sătești, fiindcă organizarea noastră administrativă se razimă pe o unitate artificială, „comuna rurală”, pe care, fiecare „reformat” se crede în drept să o „combine” și să o remanieze după plac. ¹ Sînt comune care cuprind sate îndepărtate la 20 și 30 kilometri, și ai căror locuitori nici nu se pot cunoaște între ei!

Astfel, sub acest regim „constituțional”, populațiunea noastră rurală rămîne de fapt o masă amorfă, penîrucă în focarele naturale ale vieții naționale, în sate și cătune, nu s'au putut naște și dezvolta centre de activitate cetățenească, — *80 la sută dintre cetățeni au fost excluși din viața publică!* Subt regimul Constituției din 1866, țara a fost dată, în această privință, îndărăt chiar față de străvechia întocmire a satelor, respectată în vremurile „absolutismului”!

Consecințele, îmbinate cu regimul „garanțiilor constituționale” fără sancțiuni, au fost imediat și dureros simțite.

Consiliile comunale și județene, create pe această temelie, aveau fatal numai o existență fictivă, — vegetau, fără atribuțiuni efective de autoadministrație cetățenească, ca simple biurouri de înregistrare a poruncilor de sus. Nimeni nu se mai mira că la fiecare „schimbare de regim”, provocată adesea de un scandal de stradă din București sau de o intrigă de culise, se schimba și fața țării: ca prin minune în 24 de ore nu rămînea în picioare un singur consiliu județean sau comunal. Nimeni nu se mai mira, fiindcă toată lumea s'a deprins să vadă în aceste „consilii autonome” un mijloc ușor și „eftin” de răsplătire a serviciilor electorale mai mărunte...

¹ Socot că jalnicele „sfaturi” și „delegațiuni sătești”, pentru prima oară introduse în legea din 1907, ca răspuns la protestările autorului acestui studiu, nu merită o mențiune deosebită.

Iar bărbații de stat, cu prilejul vreunei „reformе comunale și județene” recitau totuși cu gravitate textul constituțional, relativ la „descentralizarea administrativă mai completă și independența comunală” (Art. 107 al Constituției din 1866).

Nimic nu poate caracteriza mai bine mentalitatea bolnavă creată de această stare de lucruri decît ultimele încercări reformative.

Demult se simte nevoia creării unor unități administrative mai largi, suprapuse județelor. Atît proiectul adus de d. Argetoianu în Camerele trecute, cît și proiectul partidului național liberal, elaborat în urmă, caută să dea satisfacțiune acestei nevoi.

Intr'o atmosferă de viață de stat sănătoasă, unde ar fi fost normal să fie căutată soluția problemei?

Romînia de astăzi cuprinde mai multe provincii, care sînt *formațiuni istorice*; fiecare din ele are un trecut secular de viață deosebită, are și o mentalitate, moravuri, condițiuni culturale și economice deosebite, și formează deci o unitate bine caracterizată.

O organizare administrativă cinstită și serioasă nu poate face abstracție de *realități*; ea trebuie să se razime, cît e cu putință, pe *organisme vii*, nu pe niște mecanisme abitrare și artificial combinate, fără viață proprie. Numai astfel pot lua naștere izvoare bogate de energie națională și activitate cetățenească.

Se poate spune că nu e un bărbat de stat sau om de știință în Franța, începînd chiar cu A. de Tocqueville,—care să nu deplîngă rezultatele fragmentării revoluționare a țării în departamente artificiale.

Ce ar fi mai natural decî, ca organizarea viitoare a Romîniei să utilizeze provinciile ca unități administrative?

Dar spiritul care, în trecut, a dus la ignorarea centrelor naturale de populațiune, n'a putut lua în samă, pentru viitor, nici aceste formațiuni istorice. Au fost astfel preferite niște „regiuni” fantastice: unul din proiectele amintite combină o regiune din patru teritorii distincte,—fracțiuni din Basarabia, Moldova, Muntenia și Dobrogea! Și nici o regiune nu e „combinată” din mai puțin de două bucăți, luate la noroc din provincii deosebite,—adesea fără comunicațiuni directe între ele.

Această ingenioasă *croitorie* administrativă este motivată de „interesul unificării”!

Dar o unificare de acest soi nu poate fi confundată cu *unirea*. Și noi avem doar nevoie nu de *uniformizare mecanică*, ci de unire intimă în cuget și în simțire, care nu poate rezulta decît din respectul particularităților și al caracteristicelor naturale ale fiecăruia și din activitatea cu adevărat liberă a tuturor.

Puterea reală niciodată nu poate izvorî din monotonia u-

nei mecanizări exterioare, ci numai din *diversitatea organică*, plină de viață.

În organizația administrativă din Sud-Estul Angliei, după mai bine de un mileniu, se recunosc și acum urmele efemerei ocupațiuni daneze; iar insulele Jersey și Gurnsey, — resturi ale vechiului ducat al Normandiei, încorporate în Anglia dela 1066, — și astăzi încă nu numai că își păstrează organizația lor deosebită, dar și limba oficială franceză. Și desigur nu se va găsi nici un om de stat englez, care să se gîndească de pildă la „unificarea à la roumaine” a Scoției sau a Țării Galilor.

Și nu e vorba aici de vre-o federațiune sau măcar de Imperiu Britanic, ci de Regatul unitar al Marii Britanii.

Și reformatorii noștri ar voi ca, după istoria lui milenară, Ardealul să nu formeze măcar o circumscripție administrativă, ca organ de simplă autonomie locală.

Chimera unei uniformizări mecanice e natural să răsară, în suferințele pustiite de un îndelungat despotism, din disprețul libertăților publice și al vieții cetățenești, — dar sub regimul unei Constituțiuni, întemeiate pe principiul suveranității naționale, cum s'a putut naște această mentalitate nefastă, grație căreia, pentru provinciile emancipate, unirea a avut ca prim efect dispariția până și a germinilor de autonomie locală, pe care le aveau sub opresiunea străină?

Acesta este rezultatul firesc și necesar al faptului că suprastructura parlamentară, sub regimul Constituției din 1866, a rămas fără temelie ei naturală.

Fără legalitate la baza acțiunii guvernamentale și administrative, fără garanții de libertate și de dreptate, fără focare de viață cetățenească în adîncimile corpului național, regimul constituțional din România a fost falsificat din rădăcină.

Minciuna dela temelie vieții de stat a adus după sine, fatal, și falsificarea spiritelor și a simțirilor. S'a născut chiar o întreagă școală de filozofie politică, care motivează opoziția împotriva tuturor revendicărilor de legalitate și libertate cetățenească prin interesul de consolidare a Statului Român.

A, consolidarea statului!

După această filozofie politică, evident, consolidarea nu e compatibilă cu cele mai elementare libertăți publice și cu o autonomie administrativă cît de modestă, — nici măcar cu alegeri „curate”; s'ar părea că închegarea necesară a statului nu poate fi asigurată decît prin arbitrar guvernamental și administrativ, prin strășnicile stări de asediu și prin ineptiile cenzurii, prin eternizarea „Comisiunilor interimare” și prin falsificarea sistematică a alegerilor, chiar pentru parlamentele rahtice moștenite dela „vechiul regim”!

1 Cf. Ed. Jenks, — „Le Gouvernement local en Angleterre”, p. 30; și P. Posener, — „Die Staatsverfassungen des Erdballs”, p. 603.

Cînd poporul englez săvîrșea revoluția lui din secolul al XVII-lea,—spre a putea consacra, între altele, și vechile garanții de libertate prin celebrul *Habeas Corpus Act*, el nu era decît un popor de țărani cu puțin mai numeros de cinci milioane de suflete, așezat pe un teritoriu care, de asemeni, întrecea cu puțin în întindere vechiul Regat Român.

Și acest mic popor de țărani, mulțumită tocmai libertăților înrădăcinate în viața lui publică, a găsit în sine puterea și energia necesară pentruca numai în vre-o două veacuri și jumătate să creeze Imperiul Britanic și cea mai puternică și bogată republică din lume—Statele-Unite din America de Nord, care împreună stăpînesc 600 milioane de suflete și o întindere de 50 milioane de kilometri pătrați, adică peste o treime din populația lumii și peste o treime din suprafața Continentelor, avînd în același timp și dominația desăvîrșită a oceanelor și a mărilor.

Și aceste adevărate „împărății“ mondiale, cum încă n'a văzut istoria—și astăzi trăesc pe temelul acelorași libertăți cetățenești și a autonomiei locale, duse la ultimele ei consecinți.

Nu sînt oare Imperiul Britanic și Uniunea Americană *state consolidate* ?

Metoda de „consolidare“ a Imperiului Britanic poate fi ilustrată de un fapt istoric recent.

Republicele bune din Africa de Sud au fost cucerite într'un războiu sîngeros. Dar în curînd după victorie, Marea Britanie nu numai că le-a acordat deplină autonomie, dar a și înlesnit acestor dușmani abia învinși federația cu coloniile engleze vecine, într'o Uniune Sud-Africană, în care ei au preponderența politică hotărîtoare.

Rezultatul ?

La Conferința de pace din Paris, Uniunea Sud-Africană a fost reprezentată, ca o *Națiune liberă*, de cîtră doi generali, care au comandat forțele *Burilor în războiul împotriva Angliei*, generalul Louis Botha, primul ministru, și generalul Ian Christiaan Smuts, ministrul de războiu al Uniunii,—din care cel din urmă e cunoscut ca cel mai energic și entuziast adept al imperialismului... *britanic* !

În două cazuri Anglia s'a abătut dela riguroasa aplicare a acestei metode de „consolidare“,—și atunci în primul caz, sub George III, a pierdut coloniile din America, care s'au constituit într'o republică independentă,—și în al doilea—chiar în zilele noastre—este pe cale să piardă Irlanda, care de asemeni a ridicat steagul independenței.

Dar ne-ar trebui oare să mergem așa departe pentru a inveda deosebirea,—în consecințele lor netăgăduite între consolidarea după metoda britanică, prin libertatea cetățenească și autonomia locală, și „consolidarea“ prin *teroarea albă*, prin starea de asediu și cenzură, prin execuțiuni fără judecată, prin arbitrarul administrativ, prin „comisiuni interimare“, prin vio-

lentarea alegerilor, — și în cazuri chiar cînd nu este vorba de populațiuni străine cucerite cu arma, ci de vechi provincii, locuite de același neam, care, după lupte și suferinți seculare, s'au unit de bună voie cu țara mamă?

După filozofia politică a tuturor Bismarckilor din Levant, Turcia lui Abdul Hamid și Rusia lui Nicolae II, cu regimul lor de hațr și teroare, ar fi fost state *mai consolidate* decît Marea Britanie și Uniunea Americană, întemeiate pe libertate și autonomie...

Nu, nu interesul real de consolidare a statului motivează opoziția împotriva garanțiilor de libertate cetățenească și de autonomie locală, ci numai egoismul unei clase dominante, care nu se resemnează în fața cerințelor vremii.

În lupta ei pentru renovarea vieții de stat, democrația romînească trebuie să-și dea samă că nodul întregii probleme constituționale se află aici: în asigurarea efectivă a condițiilor de libertate și de intensă viață cetățenească.

Dacă viitoarea Constituție a Romîniei nu va aduce în această privință remedii eficace, dacă nu va pune la dispoziția cetățenilor mijloacele reale de apărare a drepturilor și a libertăților individuale, dacă nu va crea centre de radiare a activității cetățenești, — în sate, orașe, județe și provincii, — atunci, oricare va fi aparatul central adoptat, nu vom avea un regim constituțional real, nu vom avea un stat democratic, nu vom avea măcar o ordine de drept, în înțelesul adevărat al cuvîntului.

Am adăoga însă, pe lîngă asigurarea libertăților în genere, încă o condițiune esențială a oricărui regim constituțional, la care nici un european, desigur, nu se va gîndi, dar care, fiind date realitățile vieții noastre politice, nu poate lipsi dintr'o Constituție romînească, dacă vom desăvîrșita „supremație a legii”: *asigurarea libertății alegerilor.*

Rușinea parlamentelor „fabricate” trebuie să dispară, ca să se poată așeza în Romînia o viață liberă de stat european, — dar ea nu va dispărea numai prin predicarea principiilor de morală publică, dacă *instituțiunile* înseși nu vor face cu neputință aceste obiceiuri „balcanice”.

Acestea dar sînt cele trei puncte esențiale, din tot complexul dispozițiilor și instituțiilor constituționale, pe care se sprijină tot dreptul public al statelor civilizate: garanția drepturilor și libertăților cetățenești, autonomia locală și, în sfîrșit, asigurarea sincerității și a libertății sufragiului popular.

Oricît de mare însemnătate ar avea celelalte revendicări ale democrației romînești, ca sistemul unicameral și reprezentarea profesională, referendumul și inițiativa populară, etc.,

—realizarea lor imediată nu este *indispensabilă* pentru o viață de stat cinstită și ordonată.

Dar crearea instituțiilor necesare pentru asigurarea celor trei condițiuni de viață națională liberă, nu poate fi zădărnicită, nici măcar amînată, fără a ne pune în cumpănă și existența de stat și unitatea națională.

Și numai prin realizarea acestor condițiuni un popor își asigură acel *self-government*, fără de care, după concepția modernă a ordinii mondiale, el nu se poate măcar constitui ca Națiune.

C. S.

Cel din urmă basm

I

Somnul începea dela păpuși; Nuni și Suzica se culcau pe urmă.

Păpușile se pregăteau de culcare cu minile fetițelor, întocmai ca ele: își scoteau pantofii și șosetele; își dezbrăcau rochițele înfoete, cămeșuicile scurte de zi, cu inițiale potrivite porecelor,—și le pătureau pe taburețele dinadins aduse pentru aceasta; își desfăceau fundele din păr; se legau cu cite un tulpă, ca să-și ocrotească roii buclilor în timpul somnului; îmbrăcau lungi cămeși de noapte, care din albe deveneau roze pe trupul lor; își făceau rugăciunea: păpușile aveau cite o iconiță prinsă de pătuțul lor;—și apoi se culcau.

Suzica, mai duiosă, își adormea păpușa legându-o în brațe; cînd îi venea somn Suzicăi, păpușa se culca.

Nuni, mai autoritară, după ce și-o acoperea părintește, cu oghialul,—îi închidea pleoapele pe rînd, cu vîrfurile degetului.

— Nani-nani, șoptea dezmiertător Suzica, purtîndu-și păpușa pe toată întinderea covorului.

— Să dormi, Pușo! cuvîntă sever Nuni, care știa prea bine fățarniciile ochilor închiși cu deasila.

— Nuni, parcă ar fi timpul să te culci și tu, îi răspunse din odăja de alături doamna Balș, arătîndu-se în prag.

— Mă culc, mămăică..., da' Suzica de ce nu se culcă?

Suzica îndreptă spre Nuni o privire piezișă! Avea doi ani mai mult decît Nuni!

— Numai să adoarmă păpușa, și mă culc îndată, mămăică. Nesocotind-o pe Nuni, își căută mai departe, de păpușă.

Tocmai atunci intră și Sonia; Nuni îi sări în brațe.

— Sonia, îi șopti ea la ureche, fă-mi un epuraș!

Doamna Balș făcu Soniei un semn, pe furiș.

— Nuni dragă, tare mi-i somn...

Și căscă doveditor, abia stăpînindu-și zimbetul.

— ...Îți fac mîni doi epurași... trei, ciți vrei tu! Acuma ne culcăm: nu?

— Ei, Sonia! — stai măcar să-mi fac rugăciunea!

— Hai și tu, indemnă doamna Balș pe Suzica.

...Fetițele se suiră în paturile lor; doamna Balș și Sonia ridicară fileturile dela margini; apoi fetițele îngenunchiară.

Suzica începu domol:

— Tatăl nostru, carele ești în ceruri...

Și Nuni după ea, — fuguța:

— ...în ceruri...

Călcăile lor rotunde, rumene, răsărite de subt cămeșuici, se alăturau cuminți, ca merele căzute în iarbă după ploae.

Dela mijlocul rugăciunii, se iscă o luptă de întrecere între cele două glasuri. Evlavia pieri...

Rugăciunea începu să alege, zvonind învălmășit, ca zurgălăul unei sâni la vale.

Suzica rostea mai ușor, fiindcă știa mai bine rugăciunea; o lăsase pe Nuni în urma ei.

Trăgînd cu coada ochiului la Nuni — care făcea la fel — sări un cuvînt, două, trei...

— ...și nu ne duce pe noi... ispită... cel rău...

— Amin! se stropși Nuni, văzînd că nu mai are încotro!

— Nu mă țin, Nuni! Ai sărit! Hai înc'odată, dela început.

— Eu mă culc! Mine seară... dacă vrei!

— Mamă...

Ștefănel intră la fetițe, din odaia doamnei Balș; zărînd-o pe Sonia, se opri.

— Ce vrei, Ștefănel? Îți trebuie ceva?

— Nimic-nimic..., noapte bună!

— Tefănel! nu mă săruți?

Glasul lui Nuni îl opri din drum. Uitase deprinderea fetițelor. Se îndreptă spre patul ei, resemnat. Nuni îl luă de gît și-l sărută din răspuțeri, pe amîndoi obraji.

Dădu să plece.

— Și eu vreau să te sărut, Tefănel!

Se aplecă stînjedit și pe patul Suzicăi. Alte două sărutări răsunară, arătînd că Suzica știa să facă cel puțin atîta zgomot cît și Nuni!

Ștefănel se înroși. Eși din odaie privind în pămînt.

Intrînd la ei, auzi pe coridor pașii Soniei. Așteptă să treacă, apoi se întoarse îndărăt.

— Ce-i Ștefănel?

— Mamă, dă-mi te rog, o cămeșă de noapte.

— A! pentru asta ai venit adineaori! De ce nu mi-ai cerut atunci?

— ...Dă... nu puteam...

— Îți era rușine de Sonia? Măi-măi!

Ștefănel tăcu, — dar simți bine, că Sonia asta îl plictisea.

* * *

„Any, sînt la Medeleni...”

Auzi tu ce plin și ce involt sună : Medeleni !

Te 'ntrebi : E numele firesc al unui clopot florentin ? al unui șipot de munte ? al unei cantilene ?

...In amurg, cînd se întorc cirezile dela pășune, tîlăngile destramă un vaer plîngător, prin care lămuresc, silabă cu silabă : Medeleni... Medeleni... Medeleni...

Și-mi pare că ascult în glasurile-acestea clopotele deniilor păgîne, prin care ogoarele, pădurile și apele jelesc pe nimfa sau zeița Medeleni...

Înțeleaptă Any, te-ai încruntat : știu !

Nu mai încape vorbă că mai ales acum, după o atît de lungă despărțire,—imnul Medelenilor te interesează mai prejos decît o „succintă relatare a vieții și planurilor mele !” Iartă-mi un suris malițios ! Această rețetă anti-hiperbolică, pe care mi-ai prescris-o odată, se potrivește apucăturilor mele epistolare întocmai ca ochelarii prin care se încruntă bunicul, pe nasul nepoțelului ghiduș... și cîrn.

Iată ce se cuvine să reții din palavrele mele : Că însfirșit am scăpat de tifos ; că doctorul m'a îndemnat—cu multă părere de rău și lepădare de sine : o să-ți istorisesc îndată,—să stau măcar o lună, la aer curat ; și că... iată-mă la Medeleni ; e un făcut : toate gîndurile duc la Medeleni.

Doctorul tifosului meu se numește *Jenică* : diminutiv mai exotic decît *Ionică* !

Miroasă ca mai toți doctorii, a dop de sticlă cu iod,—și mai miroasă, fiindcă e și june, a parfum de lăcrămioare : *une larme de Muguet* ! Mînuște termometrul cu delicateță,—ținînd degetul cel mic încovrigat în sus ; după ce-ți ia temperatura, spune *merci*,—cașicum i-ai fi oferit o linguriță cu dulceață.

Nu-i chip să-l privești în față—poate fiindcă n'are ochelari : deîndată roșește și bilble, obligîndu-te astfel să-ți cobori privirile ; și așa îl descoperi și îi măsoari cu deamănuntul, ciorapii de lînă albă, tricotați, legați cu funda subțirică a *pantaloniilor* aduși *ad-hoc* până la glezne : o nevinovăție ! Cînd stă pe scaun, ghetele lui *Jenică* stau pe covor cam într'o rină, cu urechile scoase înafară ; diavolul rîsului necuviincios își suflă la ureche, că sînt prîponite numai de picioarele respective, și că acuș-acuș or să pornească razna, tîrînd ciorapii după ele.

M'a îngrijit cu un „devotament îngeresc” : expresia e a mamei. El e „un băiat de aur” : corolarul e tot al mamei. Iar eu sînt „nerecunoscătoare și clevetitoare” : iarăși mama ; lui nici nu-l trece prin minte una ca asta.

El (palid, dar hotărît).—Dudue Sonia, am admirat în repetate rînduri distinsul dumneavoastră talent de pianistă : ...ce sublim lucru e muzica,—dudue !

Eu (modestă, dar convînsă).— Adevărat !

El (prinzind culori). — ...

Eu. — ...

El (pe cărbuni). — ...

Eu. — ...

El (roș ca sfecla cea mai clasică, — luindu-și inima în dinți).
— Sinteți ostenită..., vă las...

Intr'un cuvînt, s'a înamorat de mine! Mă socoate melancolică, visătoare, și mă poartă la el în suflet, ca pe un fel de cromolitografie a damei-cu-camelii! E sublim!

Bietul Jenică! Mai pomenesc odată numele lui, și îl arunc ca pe un nas țuguiat de hîrtie, — și am scăpat de el, răbdătoare Any!

Inchipuește-ți că tocmai lui îi datoresc Medelenii! E de prisos să-ți istorisesc totul. Pe scurt, iată: Curînd după ce intrasem în convalescență, ne pomenim într'o zi, acasă, cu doamna Zoe Balș; prietină cu mama întru vîrstă, și cu mine intru muzică. Aflînd dela Jenică, acesta îngrijise pe Nuni, — o delicioasă feiță a ei, bolnavă de tifos cam în același timp cu mine, — că am neapăraia nevoie pentru a mă întrema, de „binefacerile aerului de țară”, — venise să mă poftască la Medeleni (află la urma urmei, că Medelenii e o moșie) unde pleca și ea dimpreună cu copiii.

Popas! Nu mai am cerneală în stylo. Puțintică răbdare, Any!

Se auzeau bătăi în ușa, întovărășite parcă de o dojană bărbătească.

— Cine-i?

— Eu, duducuță!... Ga-ga-ga...

Sonia ascultă neumerită...

— Intră, Pachițo!

— Indată, duducuță, se răsti ciudat glasul de dincolo.

Și iarăși:

— Ga-ga-ga...

— Ușa-i descuiată, Pachițo! De ce nu intri?

Insfirșit, prin ușa zgîrcit întredeschisă, se ivi înveselitor, menind a belșug și voce bună, — chipul de luna-plină-de-sacară al Pachiței: zimbea cu dichis, stînd locului.

— Hai, Pachițo, intră odată!

— Văleu!... Ptiu, spurcatule!

Pachița se mistui, trîntind ușa.

Dela măsufa de-o șchioapă, pe care scria așezată turcește pe covor, — Sonia sări sprintenă, se repezi la ușa, o zmunci în lături, privi o clipă prin umbra coridorului:

— Ce-i, Pachițo... ce s'a 'ntîmplat?

Ținîndu-și șortul sumes, cu o mișcare de formidabilă pu-doare, groasa Pachița lupta cu un gînsac; încăerată cu el, se napusti șchiopăind spre fundul coridorului... Sonia se înapoe în odae, surîzînd. Luă styloul de pe măsufă, destupă flaconul cu cerneală... începu să ridă:

„...Asta trebuie să i-o scriu... Idila pedepsită de zei să fie căsnicie : Leda ajunsă țafă, și Lebăda gînsac, -- sfădindu-se !“

— L-ai văzut, duduțuță ! S'a luat după mine, afurisitul, și m'a apucat de picior !

Intierbîntată, cu tulpănel strîmb de subt care viscoleau șuvițe cărunte, cu ochii aprinși, Pachița intrase în odăe.

— Da' acolo ce ai, Pachițo ? o întrebă Sonia, arătîndu-i șorțul pe care tot și-l mai ținea sumes.

— Eiii!.. Ți-am adus și eu ceva ! Da' să umbli binișor cu ei !

Desfăcîndu-și șorțul, Pachița răsturnă încetișor, pe divanul înfățat pentru dormit, o grămadă aurie și puitoare, de trușoare pufoase : pușori de găină și boboci de gîscă.

— Vezi ! m'am ținut de cuvînt, duduțuță !

— O mititeii, dragălașii... piu-piu-piu..

Ingenunchind lîngă divan, cu o vioiciune de fetiță, Sonia începu să-și alinte obrajii, de blănițele de caise ale pușorilor. Buclele ei negre, cu afunduri roșcate ca ruginiul din blana de lutră, se învălmășeau printre pușori, împodobîndu-se cu vii cununii de ialele.

— Na !... că erai să mi-l răstorni.

Pachița opri pe margina divanului un boboc cutezător. Sonia zîmbi. Era mai mare dragul să-l vezi atît de mic și atît de inimos ! Adevărata miniatură în miez de cozonac, a gînsacului.

— Ei, duduțuță, de-acu' ți-i iau... Că mă gătește, afurisitul cela de gînsac !

Începură culesul. Rînd pe rînd pușorii, cu spaime blonde și soprane, treceau din pumnul Soniei în pumnul Pachiței.

— Mai lipsește unu, duduțuță !

Îl căutară... și-l găsiră tupilat după o pernuță, rotund și luminos ca un luceafăr de sulfină.

— Lasă-mi-l mie, Pachițo !

— I-auzi !

După ce eși Pachița, Sonia se întinse îmbrăcată, pe divan, — cu ochii închiși, cu mîinile subt cap. Se gindea la pușorii care trecuseră prin odăe, înviorînd-o grațios, ca un menuet... Și-i închipui ciugulînd iarba fragedă... Murmură gînditoare :

„Vine primăvara, vine primăvara...“

Se sculă, își acoperi umerii cu un șal turcesc răsfrînt pe speteaza unui scaun, micșoră lampa încet-încet, până se stinse dela sine.

În încăperea albă, cu ziduri groase și bătrine, noaptea își răspîndi clara frăgezime ca un parfum de violete într'un arhondaric de schit...

Sonia deschise o fereastră. Se așeză deacurmezîșul, pe pervazul adînc. Răcoarea crudă îi sărută nările, îi umezi timplele, înfiorînd-o toată, din creștet până'n glezne.

Primăvara...

Atîta neliniște se însufleșea de pretutindeni, încît neclintirea nopții părea încordare pentru o năvală, — tăcerea, preajma unui muget sfișietor.

...Livada moșiei, livezile satului din vale își înălțau crengele abia inmugurite, străpungînd umbra: pîlcuri, pîlcuri de cerbi sihaștri, fugiți grămadă din păduri, — oprîți la pîndă pe hotarul nopții... Vedeai suflările lor calde aburînd văzduhul; simțeau pămîntul scormat de neastîmpărul copitelor; simțeau nările lor căscate adulmecînd cu boarea, zările, depărtările; simțeau dîrza încruntare a coarnelor ruginii.

Și așteptai din clipă în clipă, și așteptai, izbăvitor să răsunе galopul plin al Celei-mult-rîvnite, — și să dezlănțue măcelul: prăbușiri de copite; trosnet de coarne izbite, sfărmate; mugete jălnice sau biruitoare; ..și singe cald, bogat ca umbra de rubin a toamnei... subt ochii blînzi și umezi ai Cerboacei cu coarne de argint spumos...

...Sonia tresări: răsunase un țipăt?

Din fundul livezii, două umbre se desprinseseră în goană. Le zări: se fugăreau; se apropiau. Le auzi ropotul — le lămurii.

Se aplecă pe fereastră, desfiacînd crengele zarzărului dela geam, — și desluși trupul înfuiorat al unei țigănci pesemne, cu salbe sunătoare pe grumaji, fugărită de un flăcău.

Își simți sufletul tîrît în fuga lor, și inima zvicnînd mai viu: — O ajunge... nu: a scăpat... a prins-o... iar a scăpat-o... o! Invăluită în brațele flăcăului, țigăncă se zbătea mlădie, zgîriindu-l, mușcîndu-l.

O doborî...

Sonia tremura. Inchise ochii, se făcu mică, zgribulindu-se în ea, — spăimîntată și firavă în fața primăverii.

*

„Reincep. M'am odihnit puțin: ostenesc atît de ușor!

Mi-e inima o minge nervoasă, cu care nu știu să mă mai joc: o strîng în mine cu teamă parcă să nu se spargă, și-mi scapă, și sare pripit, cu hopuri tot mai repezi, mai mărunte, — până ce stă, dureros de încordată.

...Any, mi-e dor de sănătatea cu obraji de măr domnesc: de robusta sănătate care scutură viața rîzînd, în clipe coapte și elastice ca zarzărele arămii, din pomi bogați; de sănătatea care-adoarme și deșteaptă hărniciiile cumiști: mi-e dor de mine de odinioară.

O! preajma primăverii e povară pentru o biată convalescentă!

Tu nu mai știi, tu ai uitat urgia primăverii dela țară! Abia de-o mai zărești pe cea dela oraș! Și cum s'ar putea asemui, drăgălașa, zburdalnica fetiță cu ochi verzi și graiu ciripitor, care dealungul ulițelor voastre, dănțuînd, își oglindește

rîsul alb în zarzări și în pruni, și pune pete de carmin pe gura florilor de piersic, ș'apoi se înfășoară și se desfășoară în vălul florilor de măr.—cu apriga ibovnică a ogoarelor!

Incolăciți sub cerul larg, pămîntul și cu primăvara sint două trupuri goale,—sînt două guri flămînde care se mușcă adînc.

Văzduhul tot miroasă a iarbă, și crîngurile-s vinete de violete.

Sonia“

*

— Unde ești, duduțuță.

— St, că doarme, își răspuse Pachița cu glas tare, rînduind tablaua cu lapte, apă și dulceață, pe mîsuța de noapte.

După ce îndreptă mucul candelii aprinse sub iconostas, se apropie în virful picioarelor, de divan:

— Doarme!... Frumoasă-i, bat'o norocul! Cam slăbuță, numai!... Lasă c'o îngrășăm noi!

Își scoase din păr, de sub broboadă, o panglicuță roșie, pe care o agăță cu un bold desprins dela piept, în scoarța păretelui mărginaș:

— Ptiu-ptiu! Să nu te deochi!

Iscođind cu o căuțatură ageră, prin toate ungherile odăii, zări pe mîsuța de scris o cutie deschisă. Luă din ea, fără șovăire, un pumn de țigări aprite pe care le ascunse în sîn. Mai luă din treacăt o sticlută rălăchă printre cărți, pe o poliță-coltar; o duse la nas, deslupînd-o, și se oțări: era iod. Apoi eși, oftînd.

Sonia deschise ochii împovărați de nesomn, se ridică sprîjinindu-se într'un cot, intoarse perna pe dos și se culcă iară.

...Capetele perdelelor de borangic se înfiorară alene, se mlădiară spumos: odaia se umplu de noapte și de lună proaspătă. Luminița candelii se stînsese deodată: buzele sfinților de pe icoane o suflară? Perdelele oftară adînc, răscolite, și cu o fil-filre șerpuitoare strînsură în brațe moi, trupul fugar al vîntului...

II

...Do-re-mi-fa-sol-la-si-do; do-si-la-sol-fa-mi-re-do ..

Sunetele gamei alergau unele după altele, mereu-mereu, ca un cîrd de școlărițe în cămeși de noapte, pe paturile dormitorului: dintr'un capăt în celălalt,—și iar îndărăt.

Ștefănel se deșteptă, neluînd în samă gamele; gîndi doar atît: „Nu cîntă Suzica“. Asta însemna: cîntă Sonia.

Deși treaz deabinelea, nu se hotări încă să deschidă ochii: mai zăbovi în el.

Clipa care-i acoperea ochii cu mînuțele era darnica și leneșa domniță a clipelor lui. Cînd era mic, ea îi spunea că

peste noapte au venit și au rămas subț perna lui: alune prăjite, migdale zăhărite, grămădite în cornete de hirtie colorată; sau mere, calde ca dintr'un cuiabar; ori soldați de plumb; sau rășuște de celuloid, pentru băle de frunză de nuc. Și nu-l amăgea! Pe-atunci trăiau buniții! Trecuseră anii copilăriei—avea cincisprezece ani trecuți, acum—subț pernă, firește, nu mai găsea nimic, decît doar cartea din ajun,—dar aceeași clipă știută dedemul îi aducea bucuria ori supărarea pe care celelate clipe ale zilei nu făceau decît s'o împartă între ele ascultătoare...

...Do-re-mi-fa-sol-la-si-do; do-si-la-sol-fa-mi-re-do...

Delaolaltă cu gamele, năvăliră bucuriile: vacanța abia la început; cărți de celit, din belșug; libertate nestinjenită; și mai era ceva... parcă.. poate...

Ne mai găsind nimic, deschise ochii: holdițe de soare îmbelșugau covorul.

Coborîndu-se din pat, se îndreptă spre geam, călcînd le-neș căldura de pe jos. Deschise geamul, răsturnînd în odăe ulciorul de răcoare uitat de noapte pe pervaz.

Se auzea cotcodăcîitul găinitor, guruitul hulubilor, piuitul vrăbiilor, și alte sunete blăghine sau istete. Ștefănel privi o clipă pe afară,—și lacom se înfrigurat, începu din nou să-și adune, să-și socoată bucuriile lui. Și le înșiră pe toate, prețuîndu-le una cite una; și pe măsură ce și le înșiră, simțea că-i pierе voioșia dela început, că se posomorăște. Era nedumerit: ce i se întimplase? Se întoarse gînditor spre pat.

Lăsînd la o parte bucuriile, se gîndi la supărări... dar nu prea avea!

Dela o vreme, descoperi că într'adevăr ar avea o pricină de nemulțumire,—dar atît de neînsemnată: Sonia. Odată cu venirea ei, își pierduse, mai întăiu, odaia lui de totdeauna: odaia cu zarzărul dela geam; apoi, întăetatea în casă. Sonia îi fermecase pe toți: începînd cu mama lui, pe care—decînd venise Sonia—n'o mai înăbușa fumul de țigară, numai fiindcă Sonia fuma; urmînd cu Suzica și cu Nuni, care hotărîseră — cu mintea lor copilărească, ce-i drept!—că Sonia cîntă la pian, mai bine „chiar decît mămăica“ și că e „mai deșteaptă decît Tefănel“; și încheînd cu Pachița care se jura „pe ochii ei“ că „duducuța se indoae pe spate, mai tare decît cuconașul Ștefănel“.

— Fleacuri!

Atunci?...

Ostenit de-atîta trudă îndeșert, necăjit că-și stricase dimineața, și poate ziua întregă,—Ștefănel hotărî cu glas tare:

— Bine! Atunci sînt trist! N'am decît să mă culc!

Se culcă fără chef: nu-i mai era somn... Și ne mai gîndîndu-se la nimic, se pomeni din senin, vesel, ușurat,—ca un ștregar pus *la colț*, pentru vre-o ispravă, care zărește, trăgînd cu coada ochiului prin oglindă, surîsul îngăduitor al părinților.

...Do-re-mi-fa-sol-la-si-do; do-si-la-sol-fa-mi-re-do...

* * *

Dimineața era naivă, cu soarele și cuiburile ei...

Sonia cînta sonatine de Mozart. Cînd și cînd, degetele ei poposeau pe luciul sonor, sprintene ca după o alergătură prin rouă, după fluturi; atunci, piuitul cuiburilor de subt streșini îngîna candoarea sonatinelor.

La spatele Soniei, Nuni, suită pe un taburet—ca să fie mai înaltă decît clapele—privea mai mult decît asculta. Ea cunoștea *pe nume* fiecare deget al Soniei: agerimea, felurimea mișcărilor muzicale și uneori repeziciunea lor, o minunau ca o joacă de băeți.

Căpușorul ei plinuț și rumen de păpușă a piersicilor se apleca pe nesimțite; mînuțele ei pluteau ritmat de-asupra acordurilor, pîrînd că dezmiardă și scutură lăcrămioare imbrobonate.

— Sonia, da' tu de ce nu porți inele? șopti ea la urechea Soniei, vrînd parcă să nu afle sonatina de întrebarea ei.

— Aici îmi erai floarea-mirării?

Lăsînd sonatina neisprăvită să murmure fărîmițată în coardele metalice, ca o ploșcă pe un talger, — Sonia înalță pe Nuni de subțiori, așezînd-o pe genunchii ei.

Un bondar castaniu intra pe ierreastră, tîrînd în zborul lui o notă zbirnîitoare de violoncel.

— Sonia, ne minîcă!

Inchizîndu-și ochii, Nuni își ascunse capul, cu o spaimă prefăcută, la pieptul Soniei... Bondarul zbură afară: Nuni invi.

— Sonia.. spune-mi o poveste!

Sonia privi romanțele neastîmpărate din ochii fetei, îi dezmiardă părul, se gîndi, — și începu zîmbînd:

— Să vezi... Era odată un motan tare cumsecade—Motanschi-Voevod, — cărunț de bătrîn ce era, — și cam fudul de urechi...

Cuum!?

— Adică auzea cam greu. Ei.. și motanul nostru ședea tolănit toată ziua, pe o canapea, — și moțăia. Așa: mo-ț-a-ia... Și șoricuții, dacă au văzut ei și-au văzut, că Motanschi doar me mereu, au început să-i fure mîncarea.

— Așaa?

Mirarea zbură din gurița lui Nuni, lăsînd-o ca o cireșă ciugulită.

— Așa l... Și bietul Motanschi ne mai avînd de mîncare, slăbea vîzînd cu ochii, și se tînguia: „sărac' de mine sărac', mă uită stăpînii, ș'am să mă prăpădesc!”

— Saracul... Sonia, da' Motanschi știa să vorbească?

— Sigur, învățase el asta, fiindcă era bătrîn!

— Sonia, da' de ce nu s'a plîns Motanschi stăpînilor?

— Știa eu l... Fiindcă nu vroia să-i supere... Ei, ș'atunci să vezi minune! Zina-Laptelui, care iubește pe motani, s'a dus tîrîș-tîrîș pînă în camară la Zina-Zaharului și la Zina-Vaniliei,

și le-a rugat să pedepsească pe șoricuți, că altminteri bietul Motanschi moare de foame. Ș'atunci...

— Ș'atunci?

— Ș'atunci Zina-Laptelui împreună cu sora ei, Zina-Vaniliei.

— Sonia, erau surori?

— Sigur, Nuni!... Și, cum spun, Zinele amîndouă—supărate ele mai demult pe șoricuți, fiindcă șoricuții nici pe ele nu le lăsau în pace,—s'au gîndit ce s'au gîndit, și au născocit un pian mic, mic detot—ca o cutiuță de bomboane—cu clape albe de zahar și clape negre de vanilie, și l-au așezat în taină, pe canapeaua lui Motanschi... Bun! Și șoricuții, mirosind a dulce, au venit grămadă—cu mic, cu mare—s'au căfărat unul cite unul pe canapea, au cercetat pianul cu deamănuntul,—și unul dintre ei, mai inimos, și-a ridicat lăbuțele de dinainte, le-a lăsat pe clape, și văzînd că nu-i primejdie, a început să ronțăie feliuțele de zahar și bastonașele de vanilie. Și pe cînd ronțăia el mai bine, iată că pianul începe să cînte. Și...

— Sonia, cum cînta șoricuțul?

— Uite-așa Nuni:

Luînd minuțele fetiței în minile ei, Sonia începu să le picure, deget cu deget, pe clapele cele cu sunet subțire.

— Ce frumos!... Sonia, și pe urmă?

— Și pe urmă Motanschi-Voevod a deschis un ochi... Adică nu! Pianul era fermecat, și cum a început să cînte, șoricuții au început să țupăe, să țupăe..., fără să se mai poată opri. Și ce să vezi! Un șoricuț, în focul jocului, îl calcă pe Motanschi, tocmai pe coadă! Atunci...

— ...Motanschi a deschis un ochi, urmă Nuni aprinsă.

— Daa... L-a deschis și pe celălalt, și-a zburlit mustețile, s'a stropsit, a întins laba... și...

— Și?

— Și iac' așa a făcut...

Încruntîndu-se amarnic, Sonia cuprinse capul fetiței, cu degetele înțepenite în chip de ghiare,—și îl acoperi cu sărutări.

— Sonia, Sonia, se scutură Nuni, nu i-a mîncat Motanschi pe șoricuți?

— Nu! I-a ertat, fiindcă erau militei și cîntau frumos.

Nuni oftă ușurată. Apoi, gîndindu-se la încruntarea motanului și la spaima șoricuților, începu să ridă cu toți clopoștii hazului copilăresc.

Ștefănel, așezat pe divanul din fundul salonului, cu cartea pe genunchi,—întoarse fila surizînd. Începînd rîndul de sus al filei următoare, băgă de samă că ascultase povestea înloc să cetească:

— Nu mai am liniște, în casa asta!

Din odaia de alături se porni un ropot, o năvală; ușa se deschise cu zgomot, și Suzica dădu busna în salon, urmată de Pachița, strigînd pe nerăsuflăte:

— Poftim la dejun, Sonia; eu am ajuns înaintea Pachiței!
 — Vă poștește cuconița la masă, — uf! era să mă răstoarne!

Glasul gros al Pachiței și glăsușorul Suzicăi răsunară odată. Sonia închise pianul și se îndreptă spre ușă, ținând fetițele de mână, deoparte și dealta a ei. Alaiul trecu prin dreptul lui Ștefănel.

— Buna-dimineața, Ștefănel. Când ai intrat? Nu te-am auzit!

— Buna-dimineața, domnișoară, — mai demult, — ceteam.

— Pachișo, ce-avem la dejun?

— Numai poftă de mâncare să ai, duduțuță, — c'avam: mă-măliguță cu caș proaspăt și cu ochiuri, miel fript cu salată de fetică...

...După ce eșiră toți, Ștefănel se ridică de pe divan, morocănos: „gălăgioși mai sînt!” Plecînd spre ușă, zări o batistă căzută pe covor. O ridică: Inițiala S brodată într'un colț arăta că e a Soniei. Cu o mișcare nepregetată, de copil care privește prin gaura cheii, o apropie de nări: mirosea simplu, a olandă de curînd spalată și a livănică: „Să i-o duc...?” Dînd din umeri, o lăsă să cadă jos. Trecînd prin fața oglinzii, se opri: își trase în jos, de jur-împrejur, marginile bluzei rușești; își netezi cu amîndouă minile părul castaniu, descoperindu-și fruntea scurt arcuită, se privi lung; ar fi vrut să fie foarte frumos, fără să știe de ce! Oare era?... Porni la masă.

...În salon, rămase numai batista pedepsită.

Cu capul descoperit, purtînd pe braț pelerina cenușie ale cărei pulpane atîrnau prin iarbă, — Ștefănel intră în livadă, lăsîndu-se în voia pașilor.

Ar fi putut merge cu ochii închiși oriunde prin livadă! Copilăria cu genunchii zgîriați l-ar fi călăuzit pretutîndenî, din pom în pom, ca pe un voevod orb, prin potecile cucernice ale norodului său.

...Lăsase livada astă toamnă, cenușie de ploii, împotmolită în glodul mohorit; o regăsea ageră, plină de cer, înmugurînd.

...În cale îi eșiră merii, vișinii, piersicii, renclozii... Și rînd pe rînd, buzele lui murmurau:

— Iată Merii; iată Vișinii; iată Piersicii...

Așa cum ar fi spus: bine v'am găsit, Merilor; bine v'am găsit, Vișinilor; bine v'am găsit, Piersicilor...

...Ocoli întreaga livadă, și la urmă de tot se îndreptă spre pomul dintre toți mai drag, spre zarzărul dela geamul foastei lui odăi. „S'a mai schimbat oare?” Și-l amintea de cînd

era mic: și el și zarzărul. Copilăriseră... Crescuse cu încetul, rîzînd cu dinții de lapte ai mugurilor fiecărui April, înălțîndu-se pe treptele primăverilor, spre fereastra odăii. Și într'o dimineată neuitată, copilul în cămeșă de noapte și pomul în cămeșă de flori, își întindeau minile la geam: pe pragul prin care zarzărul intra în odă, cu vîntul și cu soarele...

...Il văzu de departe, și-l auzi,—și se grăbi să-l întîmpine. Pe zidul alb, zvîntat de soare, crengile se desprindeau armonioase, ca brațele înălțate în ritmul unui început de dăntuire; mulțimea mugurilor țesea un abur umed de mîrgăritare ruginii. Părea îmbujorat zarzărul, și surizător, ca obrajii bucuriei...

„Iată și Banca!” O biată bancă fără de spetează, putredă și zbîrcită, pusă subt zarzăr să fie uliță căderii florilor și frunzelor, tumbelor zarzărelor. Ștefănel o iubea, fiindcă ședea subt zarzăr totdeauna.

Se întinse pe bancă, cu fața în sus, așternîndu-și pelerina drept căpătâi; soarele se sculă de pe bancă.

Închise ochii și simți mai bine, mai aproape, căldura rîzîndu-i pe față; îi deschise, și văzu crengile și mugurii și o vrabie, și i se păru că vede sufletul și fericirea lui oglindite în ochii albaștri ai cerului; iar îi închise: era așa de bine și'n el ș'afară!

Își lăsă brațele să atîrne în jos; cu vîrfurile degetelor simțea clipind ierburile.

Brațele i se legănară tot mai încet, tot mai domol, pînă cînd, blind, somnul le statornici.

...Trupul lui era o barcă, cu visele atîrnînd lenite, deasupra căreia primăvara învolbură pe nesimțite pînzele de flori ale zarzărului înmugurit.

*

...O față îndrăgostită de părul ei,—de părul ei atît de lung, că despletit, o plouă toată pînă la călcîie,—și moale ca polenul dus de vînturi,—ș'atît de cald, ș'atît de blond, că'nvăluite'n el s'ar coace piersicile mai aprins,—ș'atît de luminos, că dacă ochii ei ar plinge, în el ar rîde curcubeu...

O față goală, ascunsă în părul ei, își coace trupul, și cîntă, și rîde, sărutîndu-și părul: amiaza singură subt cer, soare, albine...

*

...Ochii Sonlei înverzîră de subt gene. Se dojeni singură: —Iar am așipit,—și la noapte n'am să mai pot dormi! Nuni oftă ușurată, văzînd că Sonia s'a deșteptat. Ca să nu-i turbure somnul, stătuse locului, pînă atunci, vorbind pînă

pușei la ureche,—deși păpușa n'avea urechi. Astfel, Nuni izbutise să-și vorbească singură, la ureche!

Toate sunetele agonisite în căpușorul ei, se risipiră darnic, în hohote de râs, ca bănuți de argint rostogoliți dintr'o pușculiță spartă.

— Ce-i, Nuni?

Rtsul fetiței conteni. Privind galeș păpușa:

— Pușo, roagă tu pe Sonia să ne ducă la plimbare!

— ...!

Sonia se ridică de pe divan, alene, cu mișcările învăluite în moliciunea somnului și în căldura soarelui ca în faldurile unui șal venețian.

— Vai! ce-i în capul meu!

Un vâlmășag lucios de tunde brune neliniști luciul oglinzii ovale: părul Soniei după somn.

Luind de pe măsută un flacon șolduros, cu potcap de argint aurit, i-l încredință lui Nuni:

— Ține-l bine, și desfă-l cu băgare de samă, ...dacă vrei să ne plimbăm!

În timp ce fetița, devenind gravă deodată, desșuruba dopul, Sonia începu să se pieptene. Pe rând, pieptenele și peria biruiră buclele îndărătnice, până când supuse, alunecară deoparte și dealta a cărării, pe templele palide, pe obrajii cireșii de somn, încolăcindu-se mocsit în jurul grumajilor.

Sonia înălță ochii, pe sub sprincene: prea era linsă!

Scutură capul: buclele o năpădiră ca un stol de păsări bunduce. Nuni începu să rîdă:

— Sonia, tu te joci, și Nuni face treabă!

— Lasă, Nuni, că vine și răsplata!

Nuni zimbi; își luase singură, răsplata: o pată umedă de parfum, pe rochiță.

— Sonia, cum se cheamă parfumul tău?

— Eau de lavande.

— Livănțică?!

— Da, Nuni!

— Sonia, da' livănțica parcă-i albastră! De ce nu-i și parfumul la fel?

Sonia ridică din umeri, încurcată...

— Nuni dragă, nici ploaia nu-i albastră, și doară cade din cer!

— Ce păcat!... Sonia, Sonia, îmi dai în ochi! Sonia!

Cu fața încrețită de plăcere, fetița primea botezul dorit, din minile Soniei.

— Sonia, toarnă-mi și în mini!

— Na! na! țigăncușo!... Îți ajunge?

O adiere călduță, flutură prin toate ungherile,—ș'atît de firesc se îmbină cu suflarea florilor de luncă, încît încăperea păru că respiră lung, prin geamurile deschise, îndepărtata mi-reasmă a cerului albastru...

Ștefănel se deșteptă.

Două mini calde îi apăsau ochii. Și un parfum, cunoscut parcă, îi pătrundea prin nări, neliniștindu-l.

Cine era ?

Își aminti deodată, batista căzută pe covor, parfumul de livănțică... Și fiindcă nu vroi să se teamă,—se temu tare, tare de tot. Inchise ochii mai strâns și fugi afund în el, ducând fiorul parfumului de livănțică.

— Tefănel, da' tu nu te mai scoli ?

— Tu erai, Nuni !... Ce 'nseamnă glumele acestea ?

Sărise de pe bancă, drept în picioare; glasul răsunase aspru, cași privirea. Zărind-o pe Sonia la câțiva pași de el, se înroși. Plecă ochii în jos.

— Bine, Ștefănel, de ce ești așa brutal ! Nu ți-a făcut mica fetița !

Auzind vorbele Soniei, Nuni se hotărî să fie nenorocită, și fugi izbucnind în plîns.

— Lasă, Nuni, că nu-ți nimica ! Nuni... Nuni...

Sonia porni prin livadă, după fetiță.

Rămînînd singur, Ștefănel se simți rînd pe rînd și deloaltă, rușinat, stînjînit, mînios, nedumerit, trist, umilit...

Se așeză din nou pe bancă. Și ridicînd ochii în sus, privi lung crengile zarzărului, întrebîndu-le parcă, dacă vor înflori sau vor plînge.

— Hai, Ștefănel, împăcați-vă : cere frumos ertare lui Nuni.

Dela spatele fetiței frăgezite de plîns și de alergătură, Sonia se uita rugător la Ștefănel. Subt marginile plecate ale pălăriei de paiu albastru, care-i umbreau fața, ochii ei luceau mai verzi, mai umezi...

Înălțînd-o pe Nuni în brațele ei, îi apropie obrazul de al lui Ștefănel.

O sărutare zbură gureșă : a lui Nuni.

Ștefănel își lipi numai buzele închise de obrazul fetiței : se sfia să sărute cu adevărat, subt surisul buzelor de zmeură, pitînd îndărătul lui Nuni, în umbra pălăriei albastre.

— Ștefănel, nu știi să săruți ! Uite-așa se sărută.

Mute, sărutările se topiră lung, pe un obraz și pe celălalt; obrajii lui Nuni, răsărîră căpșunii.

— Așa ! Acuma sărut-o și tu..., din toată inima !

Ștefănel se aplecă spre Nuni, cu genele tremurînd... și o sărută pe frunte.

* *

...Pe geamul larg deschis, al zării de apus, nourii de sară își revărsau învăpăiatele căderi de măcieși ; desprins din purpurile lor bogate, soarele căzu...

Amurgul se înalță învăluit în umbre albastrii și'n luciri roșii, răspîndind miros de ierburi, ca o țigancă despletită, cu maci în păr și maci în gură...

* * *

— Mămăică, roagă tu pe Sonia să cînte ceva!

— Suzico dragă,—poate că-i ostenită, poate vrea să se culce!

— Eii, mamă! Spune-i tu!

Urmată de Suzica, doamna Balș intră în salon, ținînd în mînă un sfeșnic cu lumînarea aprinsă. Sonia fuma, așezată pe divanul de lingă geam, cu Nuni în brațe. Fetifa îi șoptea ceva, alungînd cu minuțele rotocoalele de fum care uneori așterneau o perucă pudrată pe cîrlionții ei.

— Ce uneltiți acolo?

— Nuni mă roagă să cînt;

Suzica izbucni:

— Și eu, și eu!

— Ce te faci, Sonia? Cu soborul nu poți lupta!

— Mă supun..., cu o condiție!

— S'o auzim!

— Cîntăm împreună.

— Sonia-Sonia! Asta-i curată răzbunare! Minile mele-s bune doar pentru făcut dulceți și cozonaci! — Ș'apoi nici n'am mai pus mina pe pian, de-o groază de vreme!

— Nu-i adevărat, mamă! Cînti foarte bine!

Glasul lui Ștefănel izbucni aproape minios. În fața Soniei, vorbele mamei lui—deși glumețe—îl umileau.

Fetițele îi ținură isonul într'un glas:

— Cîntă cu Sonia, mămăică!

— Te rog, mămăică!

— Hai, mămăică!

— Bine-bine! M'ați asurzit. Cînt.

Suzica deschise repede, pianul:

— Eu întorc filele.

— Și eu bat măsura, adăugă Nuni, de pe genunchii

Soniei.

— Ce cîntăm, Sonia? Cruță-mă numai!

• Cercetară împreună un vraf de note...

— Să încercăm Sheherazada!

— ...Fie!... Am intrat în horă, trebuie să joc!

Se așezară la pian: Sonia, la dreapta doamnei Balș; Suzica, la dreapta Soniei, pe un scaun cu trei perne,—emoționată.

— Incepem?

— Incepem...

— Cuconiță...

Glasul Pachiței căzu din senin, picilind tăcerea.

Toți izbucniră în risete; Pachița, oprită în prag, nu se dumirea.

— Cuconiță...

— Afară! Afară! Afară!

Pachița fugi de subt grindenă. Risetele se potoliră... Urmă un răstimp de tăcere... Deoparte și dealta a pianului, masivele policandre de aramă, fluide în capetele luminărilor aprinse, se înălțau ca doi șerpi ruginii, cu nenumărate capete de foc, păzind intrarea unei peștere vrăjite...

...Întăiul acord împodobi tăcerea, înscriind cu o șerpuire de rubine și peruzele, litera muzicală dela începutul bas-nului celor „o mie și una de nopți“.

„...Cadînele! Ce grele-s genele cadînelor, și ce puternică e patima care-și îndoaie așa ușor zăbrelele...“

Ștefănel își răsturnase capul pe spate. Ochiul lui visau, atât de negri, că ovalul feții părea palid ca lumina lunii, căzută pe mure.

„Mai este mult oare?“ gîndi Nuni, care știa că după ce se isprăvește muzica, vine dulceața. „...Lasă că mă trezesc eu!“ și căscă.

...Stringîndu-și templele în mini, Ștefănel privea noaptea cu ochii toropiți.

Instelări fugare, înfiorau zărrile, ca scînteerea unui părîmbelșugat, pieptănat prin întuneric.

...Acordurile înteițe, frînte, dezlănțuite, — se năpusteau stridente, ca trupuri goale de gitane, alergînd pe pajștii lungi de jar.

...Ștefănel își strînse genunchii unul în altul, apropiindu-i de bărbie; își apăsă mai tare templele. Își ținea capul dogorit, în mînile reci, ca un potir în care ard garoafe roșii cu ml-reasma înverșunată de preajma furtunii..

...Cu trupul involt de sevă, primăvara se ridicase din ierburi, și intrase în odae, ademenită de mirodeniile basmului oriental.

— Uf! Nu mai pot! — Ești mulțumită de mine, Sonia?

— Mulțumită?... Sînt umilită!

— Fațarnico! — Suzica spune Pachiței să aducă apă și dulceață!

Sonia se ridică de pe scaun îmbujorată, întinzîndu-și mînile ostenite:

— ...A adormit, Nuni! Priviți-o ce drăgălașă-i!

Fetița adormise, căzînd cu fața pe divan. Nemișcarea trupului o arăta tot sprintenă: părea doar aplecată, pentru o clipă, să sărute mîna somnului.

— Vai! Nu mai am țigări!

Sonia privi prin salon...

— Ștefănel, fii tu bun și adă-mi din odae cutia cu țigări: o găsești pe măsuta de scris... sau pe poliță..., înșirșit o găsești undeva!

— Poftim?

— Bravo! Și tu ai adormit, Ștefănel?

Repetă răs-picat rugămîntea.

Indată ce eși din salon, Ștefănel se sprijini de perețele coridorului, cu ochii turburi. O înfrigurare ascuțită îl străbătu, vindu-i în urechi...

— Ce trebuie să fac?... A! Să-i aduc țigări.

Intră repede în odaia Soniei, și se opri pironit pe prag — pe pragul foastei lui odăi—cași cum din nebăgare de samă ar fi intrat într'o încăpere străină, fără să bată la ușă: prin întuneric, îl întâmpinase parfumul de livănțică.

— Unde-s țigările?... Pe măsută... Pe măsuta de scris.

Incepură să i se deprindă ochii, cu întunericul. Desluși măsuta joasă—odinioară, măsuta lui de jucării. Dibuind prin umbra, din ce în ce mai străvezie, se apropie de măsută, luă cutia,—și înloc să plece, se opri în mijlocul odăii, resplîndînt în întuneric. O suflare răcoroasă, ca de fîntînă adîncă, îi netezi obraji. Și abia atunci luă în samă geamul deschis, crengile zarzărului. Se deșteptă deabinelea. Utlase de zarzărul lui, și poate înflorise, și poate căzuse bruma pe florile plăpînde!

Încălecînd pervazul ferestrei, se aplecă spre crengi, le pipăi îndelung,—cătînd cu degete înfrigurate, de orb, surîsul chipului drag...:

— N'ai înflorit încă! Lasă că nu cade bruma!

*

...Cu izbucniri melodioase în glas, — alunecînd în curbe galeșe sau răsucindu-se'n spirale moi, zvicnind în salturi sprintene, frîngîndu-se într'o oprire scurtă din care iară s'avînta,—Sonia venea pe coridor, cu pași povestitori de Sheherazade...

— Vai de mine! Ai căzut rău, duducuță?

Pachița, care venea domol în urmă, cu lumina și țigările, ridică pantoful zvîrlit ca din praștie, punîndu-i-l în picior.

— Cinci țigări, răsplată, pentru culegătoarea-de-papuci!

— Sărut mîna,—da' ți-a trecut?

— ...Știi ce, Pachițo? Eu mă fac dansatoare și te iau cu mine!

— Doamne, duducuță! Ce-ți mai trece prin minte!

Intrară în odae. Sonia se azvîrli pe divan, lepădindu-și pantofii cu o zmcuncitură a picioarelor.

Pachița se muncea să aprindă lampa.

— Ei, Pachițo ! vil cu mine ?

Îra, duducută ! Se mai poate una ca asta !

— Îra, Pachițo ! Da' eu nu ți-s dragă ?... Și unde mai pui : bani, flori, parfumuri, mătăsuri : trăim împărătește, Pachițo ! Vezi și țări străine ! Și cite și mai cite !

Pachița oftă din greu și murmură ca pentru sine :

— Ehe ! Ce păcat că nu-i mai mare cuconașul Ștefănel !

— Ce ?

Pachița se bătu peste gură :

— la o vorbă !... Da' zău c'ar fi bine !

— De ce, Pachițo ?

— Iac' așa ! Nu te-ai mai duce : ai rămîne la noi !

Lămurind însfirșit gîndul Pachiței, Sonia se încruntă în șagă :

— Cîtt, Pachițo !

— Duducută..., da' țigările ?

— Numai două-ți dau : pedeapsă fiindcă spui prostii !

Ii dădu un pumn întreg.

— De-acu mă duc ; sărut mîna, duducută ! Somn ușor !

— Ce-i ?

Capul Pachiței se ivise din nou, prin ușa întredeschisă.

— Duducută ! Să nu pomenești cuconiței de ce țe-am spus !

— Piel !

Sărind de pe divan, începu să se dezbrace, cu mișcări rezezi, iscusite : rochia lunecă dealungul trupului și foșnind i se încolăci la picioare...

Amintindu-și de vorbele Pachiței, zîmbi :

— Auzi ce-i vine'n minte !

Dezbrăcîndu-se mai departe, se gîndi în treacăt, la Ștefănel : îl văzu tăcut, lăuntric ; cu glasul înăsprit de timiditate și de adolescență ; cu mișcările ostenite armonios de copilăria din care abia eșia, ca după un lung înot în mare...

— Ce s'o fi ascunzînd în capul lui ?

Punîndu-și cămeșa de noapte, cu brațele aduse deasupra capului, zări în oglindă palida zvîcnire impietrită în sini ; își aminti mirările nevinovate care-o îngîndurau pe-atunci cînd adolescența sufia molatec în pieptul ei de copil, ca o adiere în somnul perdelelor de vară...

Imbracă un kimono, micșoră lampa ; se rezemă cu coatele de pervazul ferestrei deschise...

...Primăvara era un val uriaș, care 'nălțase întreg pămîntul în verdele lui avînt, și care clipă în clipă, avea să se prăvale spart, înspumînd livezile, înverzînd pădurile.

III

...Sonia se întorcea dela crîng. O ademenise plimbarea ca o primejdie,—și o înfruntase.

Ca să ajungă la crîng, trebuia să răzbată prin satul plin de cîni, la capătul căruia se oprise o șatră de țigani; să urce și să coboare spinarea blindă a unui delușor; ș'apoi să intre în crîng,—și să iasă.

...O lătraseră dulăii, silind-o să alerge prin zarva hămăi-rilor ca o dănțuitoare printre lănci, în svonuri îndirjite de talgere de-aramă. O înconjuraseră dancii, stîrniți de pașii ei, ca diavolești vîrtejuri de vorbe și de zdrențe: se dezbrărase de ei, dăruindu-le toate țigările, fiindcă bani n'avea. Suise și coborise delușorul care se da deadura cu vîntul și cu ierburile, cu florile și fluturii.. Și intrase în crîng atît de veselă de truda ei, încît luase'n brațe cel dintăiu copac, și-l sărutase...

— Sa-ți ghicească baba, prințeso! se răsti cătră Sonia o țigancă tinărară, momind-o cu ochii măslinii.

— N'are bani *prințesa!* Vino la curle după-amiază!

— Da-i babei o floriceică, că tot îți ghiceaște baba!

Un țigan înalt, cu plete lungi, se opri lingă ele încrucisîndu-și brațele pe piept,—trufaș ca un plop negru. Ochii lui stăruiră aprinși pe trupul Soniei; ochii țigăncii se înăspriră.

Sonia porni degrabă înainte, lăsînd în urma ei o bulboană de sunete minioase, pe două glasuri.

— Degrabă a mai întinerit, *baba!*

...La intrarea în sat, un bou întoarse capul după ea și o privi cu atîta gravitate, încît întoarse și ea capul, cam înfricoșată, gata să-i spue: „buna-dimineața!”

— Vă sărutăm dreapta.

O ceată de țărani cu sumanele pe umeri o salutară delolaltă, cu gestul larg și pașnic al cumpenelor de fîntîni.

..Din urmă, de departe, răsuna un trap de cal: o toacă înăbușită, mai înteițită pe măsură ce se apropia.

Abia avu răgaz să se ferească; de-asupra ei răsună zmusic, din fugă, într'un nor de colb:

— Buna-dimineața, domnișoară!

— Ei, Ștefănel!.. mulțumesc pentru pudră!

Ștefănel opri calul peloc, descălecă,—și ținînd într'o mînă dirlogii, pălăria în cealaltă, se apropie de Sonia, zîmbind:

— Iartă-mă, domnișoară, te-am zărit prea tîrziu!

— Nu face nimica: mă șterge Pachîța!—De unde vii?

— Dela o moșie din apropiere: *cu treburi.*

Sonia dădu din deget:

— Ștefănel, Ștefănel! Mă duc cu jalbă la mama!

Ștefănel se întoarse cu vioiciune spre cal, netezindu-i fruntea:

— Cuminte băiatu, cuminte!

...Intrînd pe poartă fură întîmpinați de doamna Balș care-i zărise apropiîndu-se, din cerdac.

— Ușărnico, de unde-mi vii ?

Sonia întinse pumnii plini de flori, ca o ulcică.

— Ai fost la crîng ?

— Firește !

— Vai de mine ! Singură ? !

— ..Și m'am întors teafără !

— Doamne-Doamne !—Ștefănel, ce răspuns ai adus ?

— Ne trimite semințele după-amiază, mamă.—Vezi, domnișoară ! urmă Ștefănel dojenitor, cătră Sonia.

— Ce s'a întîmplat ?

— Nimic ! Il necăjesc pe Ștefănel !

* * *

— Ce-am să fac eu *toată* după-amiaza ? se întrebă Ștefănel, sincer, urmărind pe geam alunecarea silnică a unui nou-raș pornit parcă să hotărînicească cerul.

Se întinse pe pat.

— Cum îmi mai pierd vacanța !

Își încreți fața, trecîndu-și palmele peste ochi, cu o apăsare ursuză.

...Murmurul albinelor stăpînea tăcerea începutului amiezii ; din ierburi se ridicase în pomii, ca un ghioc cules din valuri și dus la ureche, cu vuetul lor...

Ștefănel își ispiți uritul, înșirîndu-și bucuriile risipite pe-afară : „Livada... zarzărul... cătărie...”. O ușoară tresărire lăuntrică ; alt nimic.

— Ce om sucit mai sînt !

...Își aminti o întîmplare dela școală, din anul trecut : profesorul de limba romînă avea un băiat, coleg cu dînsul. În ajunul tezei hotărîtoare, pe bimestrul al patrulea, băiatul aflase întîmplător subiectul și-l destăinuise celorlalți în schimbul unei cutii cu bomboane : „Despre Epopee”. Ștefănel stăpînea literatura, mai presus de orice teză ; cei mai mulți dintre colegi, însă, făcură îndeaproape cunoștință cu epopeia și cu eroismul, dealungul unei nopți istovitoare... La ora nouă *fără cinci*, profesorul se așeză pe catedră : „Veți scrie *despre Epopee* : aveți un ceas întreg !” Condeele înfrigurate începură cu : „Epopeia este...”, căci titlul înfrumuseța caligrafic fruntea paginei, cu mult înainte de intrarea în clas : pentru cruțare de timp !... Incepură să se audă pămuirile uscate ale întăilor pagini întoarse în goană... Ștefănel privea, asculta, medita,—dar nu scria nimic : atîta hărnicie se desfășura în jurul său, încît îl cuprinsese lenea ! Căpătase nota unu la teza de romînă, fiindcă nici titlul nu-l scrisese ca lumea. În loc de : „Despre Epopee” scrisese distrat : „Epopee la limba romînă”.

— ...Cași atunci, gîndi Ștefănel, ascultînd murmurul necentenit de-afară.

Cineva ciocănea în partea mai de jos a ușii.

— Intră Nuni!

O ghicise, privind neliniștea clanței.

Nuni intră, închise ușa la loc după oarecare luptă cu aceeași clanță și se apropie cu pași mărunți de patul lui Ștefănel. Era gătită: pantofi albi cu fionguri late; șosete albe, bine statornicite pe picior; rochiță scurtă de mătasă, tot albă, firește. Mergea cu băgare de samă, simțindu-și gâteala primejduită la tot pasul.

— Ce-i, Nuni? E ziua ta?

— Eil!

Fetița zîmbi tainic și recită:

— Tefănel, Sonia te poștește să ei cialul la dînsa în odae, la patru (făcu o pauză pentru respirație). împreună cu noi.

Și ne mai puțînd înăbuși *vestea*, izbucni:

— Tefănel, este înghețată de vanilie și zahar-ars; Suzica a văzut-o pe Pachîța cum învirtea, urmă ea retoric.—Vii, Tefănel.

— Nu pot veni; mă doare capul: *așa să spui*.

Fetița îl privi nedumerită:

— Cum, Tefănel? Nu minăinci înghețată de vanilie și zahar-ars!!?

— .....

— Lasă, Tefănel, îi aduce Nuni, hotărî fetița, alinîndu-și închipuirea de o așa de mare nenorocire.

După ce plecă Nuni, Ștefănel privi în gol, cităva vreme...

— Adică de ce nu mă duc la ceai?..

— Fiindcă n'am chef!

Și cașicum casa întregă i-ar fi devenit deodată străină, dușmănoasă,—simți nevoia să iasă cît mai degrabă, să scape de casă.

... Și se furișă afară, cu sufletul Cenușăresei din basmul de demult cetit.

* * *

...Pornind din satul alb, prin pacea asfințitului, bătaia toacei trecu înainte, răsunînd prin tot văzduhul: pași de căprioară de-asupra cerului...

De ce-au înflorit zarzării? Se duc la denii?

*

...O furnică lucioasă i se sui pe deget, gîdilindu-l.

Ștefănel ridică palma încrustată cu țarnă și fire de iarbă, privi furnica, încruntat... și dîndu-și bine samă cît e de urias,

se îmbună: turtindu-și din nou palma, pe iarbă, răsfirea cinci poteci îngăduitoare, pentru făptura rătăcită.

*

...Cu multă blîndeță, soarele apuse prin rariștea de nouri albi, a zării.

Pe-acolo cerul ridicat din ierburi se înroși, treptat-treptat, ca toamna crîngurilor de mesteacăn...

*

— Bietu Corbu! Tare-a mai îmbătrînit!

Ștefănel privi înduioșat cinele negru care păștea cu resemnare fire de iarbă.

Cinele se apropie de Ștefănel, cu sufletul umed, în ochi și umil întinse capul, cerșind dezmierdarea sau ocara.

— Tare-ai mai îmbătrînit, Corbule!

*

...Cine știe unde, un mielușel cu trupul îmbrăcat în lăcrămioare de lînă, cu mers mîhnit și sovăelnic de copil în cîrje,— behăi.

Și nimeni, și nimeni nu întinse mîna să șteargă o lacrimă prelinsă pe genele primăverii... Cine știe unde...

...Și fiindcă era singur, și fiindcă era în iarbă, Ștefănel dezmierdă iarba...

Și iarba îi dezmierdă mîinile...

...O zi întreagă a trecut domol luminoasă și s'a dus pentru totdeauna, cu clipele ei, cu clipele noastre.

Ștefănel rămase pe pămînt în urma zilei, ca un spic suflat de vînt dintr'un car cu fin deapururi dus...

*

Noaptea! Vine noaptea!

Poate că-i frig la noapte, poate cade bruma! Ș'așa-i de firavă floarea de zarzăr,—ș'atît de tînără!

Luna!

Privește răsăritul lunii! Privește cum învâlue lumina ei, floarea de zarzăr!

Ca o fetiță care-așterne șalul ei de lînă albă, de pe umeri, pe un copil care s'a dezvelit prin somn,—ușor de tot, să nu-l deștepte.

* * *

— Ștefănel dragă, ce ai?

— Mai nimic, mamă: mă doare capul!

Doamna Balș se așeză pe margina patului, începînd să alinte, îngrijorată, fruntea lui Ștefănel.

— Slavă Domnului! N'ai căldură!—Ce-ai făcut după amiază? De ce n'ai venit la Sonia?

— Cum! n'a spus Nuni, că mă durea capul?

— Ba da, dar am crezut că-s vorbe!—Tu unde ai fost?

— Am cetit în livadă.

— De nu-i fi răcit, Ștefănel! Cum te doare?

— Fruntea și ochii, știi!

— Nu mai veni la masă; culcă-te. Poate c'ai cetit prea mult! Vrei să-ți trimit ceva de mîncare?

— Nu, mamă: mă culc.

— Să-ți închid fereastra?

— Las'o așa: vine răcoare...; mă învelesc eu bine!

Turnîndu-și cîte puțin dintr'o sticlucă cu oțet de trandafir, doamna Balș îi netezi fruntea și tîmplele, răcorindu-i-le.

— De-acum culcă-te; până mîni, îți trece! Și mai lasă cetitul. Ștefănel dragă!

Doamna Balș eși fără zgomot, luînd de pe măsucă paharul cu înghețata topită: Nuni nu-și călcase cuvîntul!

...Deși era întuneric, deși era singur, deși mințise,—Ștefănel nu zîmbi.

Se simțea convalescent, fiindcă dealungul unei amieze de primăvară fusese trist.

Un nouraș lunar, albînd din zbor înalt, adîncul unei finții: visul...

— ...?

Visul trecuse... De ce-i bătea inima ca în preajma unei fericiri? De ce-i venea să plîngă? Ii era dor: de cine?

...Buzele se deschideau tremurînd, brațele se întindeau cu teamă de amăgire,—spre cine? spre cine?—și se deșteptase singur... Deschise ochii: nimeni, întuneric. Inchise ochii: nimeni, întuneric.

— ...?

— ...

...Ochii îi străluciră, inima îi crescă,—și proaspăt și plăpînd ca făclia de umbre a unui stînjinel, visul năluci: o lumină albastră care pogora, îi chemase ochii; și desprinzîndu-se din ea, ca dintr'un nimb, un chip numai gropițe de zîmbete și soare, se aplecase asupra lui, și lung și blînd cum ai topi un frag cu buzele, îi sărutase gura... Undeva, pe o zare umedă, visul se stînsă; sufletul se întunecă... Visase? Nimeni nu se aplecase asupra lui?... Atunci pentru cine toată dragostea din el? Pentru cine, pentru cine dorul și mihnirile cosite 'n rouă?

...Noaptea era deasă în albastrimea ei jilavă, ca parfumul liliacilor vineți, după ploae.

Demult la geam, Ștefănel se apleca întrebător și trist a-

supra nopții : visase ! Spre cine să-și întindă minile ? Pe cine să înduplece ?

... În basmul cu Cenușăreasa, prințul îndrăgostit strîngea în mîni condurul străveziu, ca un zălog.

...Ușa abia scîrții. Trecu prin coridor, în vârful picioarelor ; cobori scările ; descue ușa din față, lăsînd-o în urmă, întredeschisă.

Gravă ca suflarea unui codru, răcoarea sfîrșitului de noapte îl învălui, făcîndu-l să se strîngă în pelerină.

Sst, Corbu !

Gudurîndu-se, cinele se luă după el.

Ocoli casa, trecu prin fața grajdurilor,—îndreptîndu-se spre livadă. Deschise săltînd-o, poarta naltă de nuele împleteite ; vrăbii zburlete zbughiră sfîrșind. Intră în livadă,

— Hai, Corbu !

Inchise poarta la loc.

Livada înflorea...

...Prin umbrele nopții, un zarzăr în spume albe se scutură : apusul lunii.

Atîta liniște...

Lin, Calea-Laptelui curgea pe prundul stelelor : pămîntul îi asculta murmurul, îi simțea răcoarea...

...Dus pe gînduri, Ștefănel netezea în neștire, cu virfurile degetelor, zbrîciturile băncii. Își pironise privirile asupra cînelui incolăcit la picioarele lui.

Nu aștepta pe nimeni, nu aștepta nimic ! Ședea pe bancă, palid de nesomn, cu ochii încercănați.

În jurul lui, singurătatea veghea singură.

...Noaptea se limpezea, adînc străvezie... Abia mai pîlpiia viorul pe pămînt... Inceput de luminiș într'o pădure.

O zare suflă argintiu ; noaptea se stinse. În golul fraged, suflarea zării stăruî, brumînd, infiorată...

Pe cîmpii, tăcerea își deschise ochii umezi de rouă, scuturînd o talangă.

Păsările începură să încerce mirate fluere căzute în iarbă, uitate pe crengi.

...Lumina creștea firavă, ca fumul unui foc de vreascuri, pe acoperișul unei case de țară...

...Amintîndu-și de dînsul, Ștefănel se ridică de pe bancă, înfășurîndu-se în pelerină. Corbu ridică ochii în sus, cercetător.

— Da, Corbule ! Plecăm !

Făcu un pas, doi pași... se opri.

Uitase ceva ?

Se întoarse deodată, privi... își acoperi ochii cu mâinile, orbit; inima se prăbuși în el, ca un mal surpat de ape repezi.

...*Un chip numai gropițe de zimbete și soare : desprins din cerul zorilor, zarzărul în floare, îl chema...*

— ...!

Cu un avânt în care toate izvoarele copilăriei, slobode, se dezlănțuiră,—Ștefănel sări pe bancă, își cufundă fața între crengi, și cuprinzînd-o cu amîndouă minile, pe cea mai plină, o strînse așa de tare, o sărută atît de aprig... încît zarzărul începu să plîngă, albindu-i, părul, obrajii, hainele și banca...

*

Zorii ! Zorii !

Tînăra dimineată, cu picioarele goale în rouă și brațele goale pe cer,—scutură voinicește, scutură nebunește cireșul nalt al zorilor.

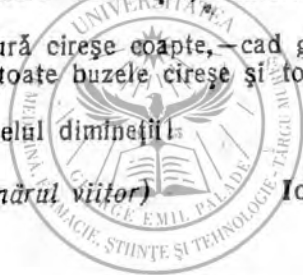
Scutură, scutură cireșe coapte,—cad grindeni, grindeni de mărgean : să aibă toate buzele cireșe și toate bucuriile, cercei.

Zorii ! Zorii !

Soarele ! Cercelul dimineții !

(Sfîrșitul în numărul viitor)

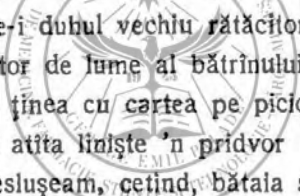
Ionel Teodoreanu

Recreații

Confesii

Surorii mele Viortca

In mine-i duhul vechiu rătăcitor
Și iubitor de lume al bătrînului
Ce mă ținea cu cartea pe picior.
— Era atîta liniște 'n pridvor
Că-i deslușeam, cetînd, bătaia sînului...

Ba uneori, de-atîta gălăgie,
Nu mai puteam în gînd să-mi termin lecția..
Mă învăța pe-un petec de hîrtie
Să scriu atunci,—de unde predilecția
Mea tînără pentru ortografie...

Apoi, mi-aduc amînte că avea
Un fel al lui ca să privească florile
Și-atît spunea de mult că-i plac cîntecurile,
Că soarele ades cînd apunea
Pe fața-i parcă mai întirzia.

Vre un pahar de-i aduceam cu apă
 Sorbea în fundul lui parcă izvoarele.
 — În zori, cînd cerul de lumină crapă
 Fereastra-și deschidea ca pe o mapă
 Și'n ea, cu mîna, își schița ogoarele.

La lampă dacă mă vedea cu-o hartă
 Ca să mă cruțe, 'mi povestea din țările
 De el umblate, și cu-atîta artă
 Imi aducea în față toate mările
 Că Nilul parcă se vărsa în poartă.

...Odată scotocirăm prin hîrtii
 Pe care le strîngea 'ntr'un 'sgîrci cu patimă!
 Citii : Vederi din Cypru .. Colonii,
 Parisul, Londra, Indiia... și citii
 În ochii lui albaștri, ca o lacrimă.

Nu mult după acela, Ia un an,
 — Era pela sfîrșitul lui Ianuarie,
 Mi-a scris. Era pe-atunci în Assuan.
 Mi se plîngea acolo de-o malarie
 — Și că-i bolnav, i-i dor... Văd parcă micul
 Lui plic și-acum... și scrisul lui...—Bunicul!

Pe apele Domnului.

Așa copile, 'ncrede-te în vislă
 La țarm aruncă grijă, carte, haină.
 Știința uită-o toată, ca prin taină,
 Pe iarba verde 'n șapca ta de pislă.

Cu capul gol și liber parcă 'n vînt
 Și cu cămașa fluturînd în baer
 Să-ți pară că pe tine alt vestmînt
 Nu ai, decît o pătură de aer.

Și tae'n soare-atunci cu barca lacul
 În două, fin și drept ca din echer
 Și-alungă-ți umbra'n apă sub copacul
 Bătrîn și gîrbovit ca un Omer.

Sub el o clipă-oprește-te, și-ascultă-i
 Pornită rapsodia-i încăodată
 Și-observă'n canavaua-i cît de cultă-i
 O pitulice sus, parcă brodată.

Ce fină-i și ce vie această bossă
 De'nțelepciune mică pe o cracă
 Și cît de bine știe ea să facă
 La toată-antichitatea lui, o glossă ;

Ușoară printre ramuri să se-ascunză,
 Din scoarță să trezească gîndăcei ;
 Așa de simplă 'n tot că nu știi de-i
 O vorbă în copac sau doar o frunză.

De armonia-aceasta a cuvîntului,
 Copile, cu știința-i te îmbată.
 Și află că e lirica pămîntului
 În pasărea din cîntece filtrată.

Cu pilda asta pleacă mai departe.
 Cultivă grații pela cotituri
 Și cu plămîni deschiși ca niște guri
 Aspiră cerul tot, ca pe o carte.

În fluturi alergați ca de copii
 Primește zaț de litere solare.
 Și cu-alfabetul lor de forme clare
 Și-accente'n aer scoase de cîmpii
 Ca Dumnezeu învață-te să scrii.

Iar de-au lărgit paianjeni cu un gaz
 A sălciei mătăasă pîn' la tîne,
 Să știi că'n surde rituri sibiline
 E'n aer o'ncercare de extaz.
 Să țeși și tu natura-atunci cu acul...

...Și cum pe apă-o lebădă își ține
 Modelul ideal pentru-o scurteică,
 Să-ți fie luntrea, fină, o suvelcă
 Ce alergînd cu inima îți bate,

Și-așa torcînd cu unde'n larg copacul,
 Cu fața'n sus, și tot mai mult pe spate,
 Să simți că una te-ai făcut cu lacul.

Romanță saxonă

Avea ceva într'însa din cocheta
 Sălbatecă a pajiștei, numită
 De unii și de alții mărgărită;
 Însă așa cum n'ar gîndi cocheta
 Venea la întîlniri cu bicicleta!

Avea ceva în sînge, de bretonă,
 Căci parcă prea se supăra subit.
 Dar fața ei subțire de saxonă
 Așa cum nu se întimplă cu-o bretonă
 O vorbă o-aprindea ca un chibrit !...

În părul ei uscat ca buruiana
 Lăsase adieri un vînt salin
 Ce-i înneacă și-un frate în Guyana ;
 Dar rugineau în păr ca buruiana
 Reflexe de amurguri de pe Rin.

Cînd am făcut cu dînsa cunoștință
 Mi-a spus în graiu-i : „how do you do ?“¹⁾
 Și m'a întrebat de știu eu prisosință
 Foot-ball și tenis, golf, — ce cunoștință ?...
 Am fost așa de trist să spun că nu !

— Că sint Latin... — „A, de pe continent !“
 Făcu mirat. — „Și-urmezi Literatura !“
 Îmi regretă cu'n gest din cap cultura
 Și-mi afirmă că s'a născut în Kent
 Și cîtuși de puțin pe continent !

Venisem de vacanță la o fermă.
 Cu-obiectele patrate zise texte.
 O lună-am căutat mereu pretexte
 Să nu citesc. Și, cu-o voință fermă,
 Am reușit să'ncep să joc, la fermă.

1) „ce mat faci ?“ — formula de prezentare engleză.

O ce descurajări... dar deopotrivă
 Curînd știam să sar, să canotez,
 C'un tenis combăteam pe Suarés,
 Iar tenul meu cel palid, deopotrivă,
 Prindea o sănătate de olivă.

Cînd m'a văzut mi-a spus : „nu-i admirabil?“
 Și prima-mi lovitură de rachetă
 Păru, fandînd în aer, o floretă !
 De-atunci știam că nu sînt admirabil
 În ochii ei saxoni, ci : impecabil.

De-atunci venea mai des cu bicicleta...
 Creștea din cîmpuri, alb, ca o dantelă ;
 Și-un iureș prin pietriș ca de șrapnelă
 M'asigura'n curînd că e cocheta !

Mefisto mi-o-arăta rîzînd : „a ta-i!“

Dar într'o zi venind mi-a spus : „good by!“¹⁾
 — Și-a dispărut în cîmp, cu bicicleta.

Dragoș Protopopescu

1) „La revedere“.

Note asupra Cubismului

Acestea nu sînt un elogiu și nu sînt o apărare a cubismului; nu sînt nici o critică a sa în înțelesul care se dă de obicei acestui cuvînt. Cubismul există. A-l nega nu însemnă a-l suprima. A-l disprețui nu însemnă a-l întrece. Pentru că există trebuie să răspundă și unei necesități și observatorul are ocaziunea să fixeze cîteva note care pot fi interesante. «Ars longa» a proverbului poate fi interpretată și altfel de cum e amintită acolo. Producția artistică a unei epoci întrece adeseori limita ei normală de înțelegere nu numai pentru că, după cum se spune cu oarecare emfază, încearcă o sinteză pe care numai viitorului îi este dat s'o desăvîrșească, dar uneori pentru că analizează și pune în libertate elementele unei vremi imediat anterioare, pregătind și o înțelegere mai adîncă a trecutului. A trata cu intoleranță o mișcare artistică nouă,—fie ea excentrică sau chiar anarhică,—însemnă a avea puțin simț pentru totalități. A-i opune o siguranță îngîmfată de principii însemnă a dovedi tot-mai lipsa însușirii care impodobește mai mult pe filistinul culturii, lipsa prudenței. Ritmul precipitat și atitudinea extatică a profesilor trebuie să ne rămînă cu toate aceste tot așa de străine. E vorba să indicăm în trăsături scurte dimensiunile ideii cubiste și s'o punem în legătură cu unele din cele ce s'au realizat sau gîndit în marginea sau înaintea ei.

Este în adevăr greu a vorbi despre cubism ca de o mișcare cu totul independentă. Oricît de neașteptate ar fi impresiunile pe care le primește acel ce vrea să se orienteze în producțiunea foarte variată, foarte activă și foarte îndrăzneată a acestor artiști, puțină unei legături cu trecutul i se va prezenta întotdeauna. Cubiștii înșiși sînt departe de a se defini prin negație totală. Dimpotrivă, conștiința unei sarcine transmise istoricește caracterizează mentalitatea lor ca grup și ajută la înțelegerea tendinței generale pe care o servesc. Nevoia de a căuta motive și justificări în trecut mi se pare de altfel o trăsătură de concepție, și de stil, comună tuturor manifestelor ar-

artistice care s'au scris vreodată. Contrastul dintre ideea „nouă” și exemplul vechiu, asocierea dintre violența inițiativei și liniștea tradiției, șarja împotriva „academismului” contemporan tocmai în numele aceluia care păreau a fi părinții lui legitimi, caracterizează deopotrivă toate încercările de a introduce o atitudine recentă. O poziție disociativă vine să controleze aci contextele fixate de școală și să obție din varierea raportului elementelor un nou punct de vedere. O revoluție artistică este rareori așa de radicală pe cât o crede privirea alarmată a publicului contemporan; ea este mai degrabă o încercare de a înprospăta problema eternă a artei. Și artiștii sînt cei dintăiu s'o recunoască. Nu trebuie să ne mire astfel dacă—într'un curent care și-a făcut loc mai ales în Franța—am văzut reprezentanți ai unei inspirații foarte îndrăznețe reclamînd moștenirea unui Cézanne sau Courbet, a unui Ingres sau El Greco, a cutărui mare maestru venețian sau florentin. Urmărirea unei succesiuni așa de îndepărtate ne-ar aduce totuși să rătăcim. Găsirea altor puncte de contact ar risca apoi să piardă din vedere ceiace este specific și ceiace rămîne în definitiv de subliniat. Legătura cu trecutul cel mai apropiat este o metodă mai sigură, pentru că ea ajută să desprindem nu numai ceiace este ideal-istoric, ca un element repetat la intervale mari de timp din necesitatea unui complex analog de condiții, dar și ceiace este istoric-cauzativ în experiența de artă de care ne ocupăm.

Împotriva tehnicii și viziunii impresioniste care punea greutatea pe factorul „culoare”, cîțiva artiști mai tineri au opus importanța factorului „desemn”. Învățătura lui Cézanne care voia să introducă în pictură elementele de impresie ale arhitecturii și ale modelajului s'a cristalizat în cuvinte de ordine și a devenit prima bază de tradiție a unei mișcări în dezvoltare.

Deși încă un mare colorist, maestrul dela Aix încetează de a insista asupra jocului luminos al atmosferei și asupra alternanțelor vii ale tonurilor. Servind o inspirație mai idealistă, ambițiunea sa nu se mărginește la acea stimulare a sensorului care, purtîndu-ne prin medii călduroase sau reci și făcîndu-ne părtași la tremurul universal al luminii, alcătuia întreaga poezie fiziologică a impresionismului. Coloarea sa folosește tonuri mai puțin variate și se adună în mase mari și în contraste epice. Umbra și lumina se distribuie în peisagiile sale după indicația unui gest larg și tinde să ne dea ideea unei acțiuni generale. O preferință vădită pentru mecanica fabuloasă a naturii, pentru energiile ei posibile sau actuale, constituie substratul religios al inspirației lui Cézanne. În locul naturii aceleia pe care impresionistii o ofereau sufletului dornic de o senzație agreeabilă și repauzantă, apare aci o natură care trebuie adorată. Valorile ei nu le va găsi omul civilizației noastre în felul său de a vedea natura: ca pe o tovarășe a clipeiilor de liniște sau veselie. Natura lui Cézanne este mai degrabă un complement necesar al ființei omenești, menit s'o întregească și s'o înalțe la

o conștiință cosmică. Pozițiunea aceasta proprie ființei religioase, devine ea însăși motivul inspirației în acele pînze simbolice în care, om și natură găsindu-se împreună, gestul ființelor este reluat de lucruri și multiplicat în toate detaliile unui spațiu colosal. Așa de pildă în cunoscutele „Bacanale” unde frământarea personagiilor se repetă în volbură fantastică a norilor, sau în pînza „Les Baigneuses” în care grația caracteristică a trupurilor găsește un ecou în subțirimea și curbura analoagă a copacilor care le protejează. Dacă impresionistii erau mai ales lirici, Cézanne este mai ales dramatic. O acțiune este totdeauna motivul lui și pentru aceasta îi trebuia o reprezentare mai precisă a spațiului tridimensional. El reușește să întrecă astfel convențiunea vizuală care se obține din descrierea în suprafață, reprezentarea în spațiu și ajunge oarecum să dea un sistem de echivalențe pentru realitatea rotundă a obiectelor, pentru adîncimea lor. O problemă nouă se punea picturii care se găsea de-acum în măsură să strîngă mai de aproape legăturile cu surorile sale în plastică *. Printre consecințele acestei idei trebuie căutată și revoluțiunea cubistă.

În același mod artiștii germani pun în lumină relațiunea lor cu un moment anterior al evoluției. Influența pe care a exercitat-o în ultimii douăzeci de ani opera elvețianului Hodler nu pare a fi fost de mică importanță. Dacă impresionistii insistau asupra unității obiectelor vizibile întrucît ele nu exprimă decît grade felurite de intensitate ale luminii, dacă ei le inundau în aceeași baie de raze și notau apoi puterea de răsfrîngere a fiecăruia din ele, Hodler accentuiază tocmai independența obiectelor întrucît fiecare manifestă un dinamism particular. Dacă se mai poate vorbi cu toate acestea de o unitate a obiectelor, ea nu este aceea a unui mediu care le cuprinde laolaltă, ci aceea a unei legi care le comandă deopotrivă. Oricine a văzut vre-o pînză de-a lui Hodler poate verifica aceste impresii. În „Wilhelm Tell”, eroul care sparge norii și iese la iveală, cu arcul în mîna stîngă, cu mîna dreaptă ridicată, amîndouă brațele deschise larg, pășind înainte și în momentul în care greutatea cade pe piciorul stîng, este strict individualizat într'un contur aproape schematic. Nici o comunicație între statura eroului și mediul ambiant; așezarea ei în spațiu și caracterizarea acestuia din urmă rămîne numai o problemă de decorațiune. Apoi, așa cum impresiunea se produce, sîntem mai puțin înclinați de a inchipui continuitatea mișcării personajului în spațiu, ci îl menținem mai degrabă în această scurtă clipă de odihnă în care se exprimă, concentrîndu-se pînă la explozia apropiată, energia pe care artistul a dorit s'o glorifice. De-

* Se citează expresiunile proprii ale lui Cézanne: „tout dans la nature se modèle selon la sphère, le cône et le cylindre, il faut s'apprendre à peindre sur ces figures simples, on pourra ensuite faire tout ce qu'on voudra”.

sigur, nu este dat picturii să fixeze din mișcare decît un moment reprezentativ—și lucrul acesta a fost de multă vreme recunoscut. La Hodler însă momentul ales este mai mult *simbolic*, decît *reprezentativ*; el tinde mai puțin să integreze o evoluție unitară, cît să sugereze fondul simplu și general al unei individualități, ideea unei legi permanente a vieții. Cu drept cuvînt Fr. Burger a putut vorbi de o „teorie a cunoașterii” a lui Hodler! Ideea de lege este factorul de unitate și în pinze de compoziție ca acea numită: „Lupta dela Nâfels”. Elementul individual este încă mai absent aici. Fizionomiile sînt acoperite de brațele care se ridică. Dar intențiunea care grupează în mod simetric cele cinci staturi principale și mișcările lor respective nu poate lăsa nici-o îndoială. „Hodler nu descrie, spune Fr. Burger, personalități diferențiate, ci numai, prin ajutorul repetiției regulate a unui același motiv de mișcare, identitatea voinei care conduce și stăpînește pe luptători” (Cézanne und Hodler, pg. 46).

A sugera acțiunea necesară a unei legi implică, pentru reprezentarea plastică respectivă, o simplificare a conturilor ei pînă la cele mai generale dinire liniile de forță care au produs-o. Acțiunea formei este imanentă materiei, după Aristoteles. Și în realitate obiectele vii au particularitatea de a manifesta o lege așa de variată în acțiunea ei, cu puncte de sprijin așa de apropiate, răsfrîntă în zeci de componente care se concurează, se sprijină și se combat, încît întregul armonios care rezultă, nu lasă să subsiste nici-o idee în afară de obiectul în sine,—care încîntă. O înfrîngere, o particularizare așa de variată a legii unei structuri lasă impresiunea accidentului, a jocului și a libertății. În frumusețea omenească nimic nu vine să subordoneze impresia unei idei; nici un destin nu apasă din afară și nimic nu te invită la reflecțiune. Totul își ajunge sieși; e o faptă completă și liberă care nu cere explicația unui motiv. Am spune, dimpotrivă, că „uritul” și „caracteristicul” sînt aparențele în fața cărora îi place filozofului să se oprească. Aci impresia atîrnă de o idee. Aparența invită la reflecțiune. În structura acestor obiecte, legea de producere respectivă schițează un traiect energic și mai simplu. Ea subțiază sau ascute toate liniile feței ca la florentinii lui Donatelo sau împinge maxilarul inferior într'un prognatism monstruos ca la unii din Habsburgii spanioli. Un sens unic sau o trăsătură singulară domină aceste figuri,—și ea ne vorbește de o idee care a lucrat în materie cu forța inexorabilă a unui destin.

O asemenea idee rămîne legată de o individualitate. Nu o asemenea idee și nu o lege particulară vor cubiștii să ne sugereze. În ce are ea mai general legea unei structuri este însă mecanică și forma care o manifestă mai bine este cea cristalină. Acesta este unul din postulatele cubismului care poate fi astfel considerat ca extrema stingă a artei de caracter.

La Hodler legea fenomenului nu era încă mecanică; dar

tendința de a reprezenta legea, adică ceiace în individ este supraindividual, am întâlnit-o de pe atunci. Imprejurarea aceasta făcea din „Tell“ un simbol al mișcării în nemișcare. Potențialul energiei era ridicat aci până în pragul exploziei. La cubiști orice interes este retras fenomenului; problema care li se pune este numai aceia a felului cum legea activează sau a activat în aparență. Lucrări ca renumita sculptură „Dansul“ de Alexandru Archipenko, în care brațele și picioarele devin simple pîrghii, este montarea plastică a unei relațiuni de forțe. În „Pierrot dormind“ de Hettner, nu mai este reprezentată legea în funcțiune, ci așa cum ea a lucrat până a învinge întreaga rezistență a materiei vii. Personagiul este literalmente mineralizat; el zace la pămînt ca o bucată de stîncă martoră a forțelor care au comprimat-o o vreme îndelungată. Ovalul feței este descompus în suprafețe. Suprafețele adinci cu cele verticale completează pretutindeni o structură cristalină. Ceiace la Cézanne rămîne încă un sistem sugestiv de echivalențe pentru realitatea spațială a obiectelor, devine aci o reprezentare hotărîtă a celor trei dimensiuni.*

Metodei cubiste, pe care am caracterizat-o astfel în mod general, i se pot găsi și alte antecedente însemnate în trecutul artei. O apropiere ideal-istorică de data aceasta vine să precizeze mai de aproape atitudinea ei. S'a observat că de cîte ori între artist și natură a apărut un raport religios specific, care poate fi desemnat prin numele de „transcendență“, am avut și o artă tinzînd către o reducere cristalină a obiectelor reprezentate. A cere conformitatea cu natura, a adora în mod exclusiv frumusețea, înseamnă a rămîne numai în punctul de vedere greco-roman. Punctul de vedere primește însă o modificare însemnată dacă ne întoarcem către producția dezvoltată în culturile asiatiche sau în acelea care au suferit influența înțelegerii de viață asiatică. Lucrul a fost bine pus în lumină într'o lucrare devenită celebră: „Abstraktion und Einfühlung“ de Wilhelm Worringer și care face uneori impresia unui prolog la cubism.

Worringer socotește că însăși estetica modernă, aceia care a făurit noțiunea de „Einfühlung“: contopirea simpatică cu lucrurile, păstrează același exclusivism al punctului de vedere mediteranean. De el se deosebește tendința abstractivă a asiaticilor care, departe de a manifesta aceiași simpatie și pierdere în lucruri, vor mai degrabă să reție ceiace în ele este permanent. „În timp ce tendința simpatică („Einfühlungsdrang“), spune Worringer, are drept condiție o fericită familiaritate panteistă în-

* O apropiere analogă între Cézanne și cubiști se poate întâlni și la criticul german Paul Fechter, *Der Expressionismus* pg. 37-38.— În același ordine de idei sînt interesante de citat cuvintele cubistului Picasso: „Într'o pictură de Raphael este cu neputință de a determina cu precizie distanța dela extremitatea nasului la gură. Eu vreau să pictez portrele în care lucrul acesta să fie posibil“ (vd. și Daniel Henry, *Der Weg zum Kubismus*, München 1920).

tre om și fenomenele lumii externe, tendința abstractivă este consecința unei mari neliniștiri a omului de către aceste fenomene și corespunde sub raportul religios unei puternice colorări transcendente a tuturor reprezentărilor sale. Am dori să numim această stare : „spaima spirituală de spațiu“ (pg. 19—20). Ea s'ar putea compara cu acea agorafobie, frica de locurile întinse, care stăpânește în mod bolnăvicios pe unii oameni. O explicație curentă atribuie fobia piețelor unei rămășițe din faza de dezvoltare a omului, în care orientarea în spațiu era încredințată deopotrivă ochiului și pipăitului. Ridicarea pe două picioare l-a abandonat numai conducerii ochiului și lucrul acesta n'a putut merge la început fără un anumit sentiment de nesiguranță. Acest sentiment revine apoi când și când chiar dacă dezvoltarea ulterioară i-a dat odată cu avantajul obișnuinții, siguranța superiorității sale intelectuale. În același mod, dezvoltarea raționalistă a umanității a putut reprimă sub anumite condiții frica primitivă a omului, așa cum el trebuie să se fi simțit pierdut în mijlocul universului. Instinctul metafizic al popoarelor orientale s'a opus însă unei asemenea dezvoltări raționaliste și ele au continuat să resimtă relativitatea dureroasă a fenomenelor, vălul Majei aruncat peste fața adevărată a lucrurilor. Aceia ce s'a numit : spaima spirituală de spațiu, a stăruit să subsiste deși nu în fața cunoașterii, în fața enigmei mute a lumii, ci deasupra ei, deasupra enigmei socotite de-acum nedezlegabile (pg. 20—21). „Chinuite de complexul confuz și de veșnica schimbare a fenomenelor externe, continuă Worringer, popoarele acestea erau stăpinite de o mare dorință de liniște. Nevoia de fericire prin artă, ele nu o căutară în contopirea cu lucrurile, în trăirea fericită în ele, ci în extragerea din arbitrarul și accidentalul lumii și, prin apropiere de formele abstracte, în eternizarea lor și în găsirea unui punct de odihnă din mijlocul goanei nelincetate a aparențelor“ (pg. 21). Așa s'a întâmplat în Egipt și în întreaga Asie. Așa s'a întâmplat oridecâteori pe cale religioasă sau altfel o concepțiune orientală s'a impus în Europa—la Roma în antichitatea tirzie, în Bizanț, etc..

Infrățirea cu orientul este unul din motivele favorite ale teoriei cubiste. El există în complexul interesului pe care modernii îl acordă, de câteva decenii, artei asiatică. Dacă însă în adevăr abstractismul unui Picasso de pildă exprimă un nou moment de dominație a atitudinii religioase orientale, o nevoie nouă de asceză și un nou pesimism al cunoașterii, rămâne numai o ipoteză. Ea poate fi supusă studiului ca un capitol curios al misticii moderne.

Intr'un punct esențial mi se pare însă că vederile lui Worringer nu se pot susține. A face din simpatia estetică un proces limitat la înțelegerea artei greco-latine este ceiace poate stârni împotrivirea cea mai categorică. Dacă noțiunea de „Einfühlung“ valorează ceva, e numai întrucât desemnează un mod general de apercepere a obiectelor estetice. Un mod general, și

să adăugăm îndată : un mod elementar. În fața unor obiecte de artă de oarecare complexitate, procesul schematic al simpatiei se desfășură în atâtea straturi de asociații, pune în mișcare asemenea mase de reprezentări, încît înfățișarea sa primitivă devine de nerecunoscut.

Estetica simpatiei joacă asupra analogiei cu actorul. După ce într-o fază anterioară, filozofia artei făcuse din contemplatorul de artă o ființă pasivă, folosind în nemișcare avantajile unei inexplicabile stări de grație, estetica modernă îl prezintă dimpotrivă ca esențialmente activ. Asemeni cu actorul, de care un salt peste rampă îl apropie, mărginit însă la jocul în racourci al „imitației interne“, el reface în sine direcția, proporțiile sau forma obiectelor ce i se oferă. În spațiul restrins al modificărilor organice, el poate să aibă salturi svelte de curbă, undulații nesfârșite de valuri, ascensiuni grațioase de spirală, se poate simți vast cât o cimpie și predominant ca un munte. Calitățile matematice ale lucrurilor se transformă în adjective morale. Totul îl stimulează la activitate și propriul lui organism devine un sistem de interpretare a lumii, un dispozitiv abil care primește impulsii și dă înapoi valori emoționale. Lumea la rîndul ei devine un prilej de imitare, o invitație la joc ; sub scoarța ei se revărsă substanța actorului, îl împrumută un sens, o însuflețește. Actor și lume se unifică astfel și realizează pentru întâia oară o conștiință care nu mai suferă presiunea și limitele unui „eu“.

Nu, simpatia estetică nu poate fi socotită ca valorind numai pentru produsele artei greco-latine. Jocul de forțe din „Dansul“ lui Archipenko nu devine o realitate estetică decît în măsura în care imitația internă îl reproduce. Numai în felul acesta se dezvoltă în noi o conștiință de mișcare și putem vorbi de dinamismul compoziției ca de o însușire estetică. Și dacă aici poate fi descoperită încă ceiace Woringer numește „linia vieții“, vom spune că însuși portretul lui Hettner nu devine o asemenea realitate decît sub condiția de a reface în noi raportul împietrit al suprafețelor sale, de a ne simți într'un fel noi înșine cristalizați.

De unde atunci deosebirea pe care Woringer credea s'o poată face între „Einführung“ și tendința abstractivă, cînd înseși reprezentările fixate de aceasta nu dobîndesc realitate estetică decît prin mijlocirea celuiiași proces de simpatie? De unde deosebirea dintre o frumoasă statuie grecească și unul dintre exemplele comune artei orientale și încercării cubiste?

K. Gross observă undeva că în „imitația internă“, spectatorul de artă se comportă asemănător servitoarei care vînd să aranjeze obiectele de pe o masă în opt colțuri, o înconjură fără a reface în mod exact conturul ei geometric. Servitoarea poate să refacă totuși acest contur cu cea mai mare îngrijire și cu o atenție deosebită pentru ritmul pașilor ei : mișcarea ei poate să dea atunci idee de imitația internă cerută în cubism.

Dar chiar dacă această imitație ar urmări de aproape contururile unei frumoase statui grecești, impresia rezultată nu va fi

acea severă și concentrată pe care o procură conștiința unei legi dominând deasupra lucrurilor. Linia frumuseții, spunea pictorul Hogarth, este serpentina și curba ondulatorie a valurilor. Este, adică, aceia în care progresul desfășurării dela A la B este așa de ușor, încît urmărirea ei produce simțirea nemijlocită a spontaneității. Ea este produsul unei mari mulțimi de rezultante și dă tot atît de puțin socoteală de componentele care au produs-o, după cum o bilă care ar urma-o în cădere ar fi conștientă de cauzele mecanice care o mișcă. În forma cristalină, dimpotrivă, imitația internă suferă o desintegrare. Ea nu mai este un act liber fără o conștiință de motive; ci o faptă care în dezvoltarea ei expulzează sub forma reflecției cauzele care o determină. Tot astfel omul care merge sau citește ritmic, proiectează în afară și menține înaintea ochilor minții principiul care îl comandă. Interesul pe care îl poate purta unui astfel de exercițiu, este de a se simți în același timp actor și spectator conștient al propriului său joc. Este secretul actorului stilist sau al preotului care oficiază, al tuturor acelor care ascultîndu-se cînd vorbesc și privindu-se cînd se mișcă, extrag din această dedublare o îmbogățire a senzației, o conștiință îmbăfătoare de ritmuri. Această stare a fost puțin studiată de psihologie; ea poate însă bine explica genul de satisfacție procurat de arta abstractă a orientailor și de unele din produsele cubismului modern. Ea prezintă pe de altă parte avantajul de a nu restrînge, fără îndeajunsă motivare, premisele generale ale esteticii simpatiei și de a menține cu toate acestea însușirile unei atitudini estetice în adevăr originale.

Ne putem întreba dacă această modalitate a simpatiei în artă nu ne conduce și la o înțelegere a stării de suflet culturale destinate să explice arta orientailor—și pe aceia a cubiștilor. Civilizația preotească a Egiptienilor sau Bizantinilor, felul solemn și oficianț pe care îl introduceau în toate manifestările vieții, nu-i deprinsese oare cu ceiace am caracterizat drept o conștiință ritmică și nu era firesc ca ei s'o caute și în artă? În simetria unui mozaic sau a unei piramide, ei puteau bine recunoaște ceiace mai dinainte găsiseră în ordinea scandată a unei procesiuni, a protocolului de curte și a ritualului religios. La moderni, apoi, aspirația către decorativ, care în ultimul timp a încercat atîtea stiluri în mobilier sau arhitectură, corespunde deasemeni trebuinței generale de a supune formele curente ale vieții unui principiu de ritm și simetrie. Un Jacques Dalcroze sau Isadora Duncan au conceput chiar o reformă artistică a ținutei în mers și o ordine nouă în mișcări. Cubismul nu oferă oare corelatul acestei aspirații către o cultură estetică generală? Este o ipoteză care poate fi și ea încercată.

Ea poate valora cel puțin pentru una din formele cubismului. Lupta dintre estetica formei și aceia a conținutului, care s'a purtat cu atîta îndirjire polemică în secolul trecut, pare a se fi decis, în experiența cubistă, în favoarea celei dintăiu. În teorie muzicală un Kirchmann și împreună cu el toți wagnerienii, a-

cordau muzicii capacitatea de a exprima sentimente bine definite, conținuturi sufletești foarte diferențiate; împotriva lor un Hanslick nu lăsa muzicii decît puțința de a reda dinamica sentimentelor, modalitatea și forma lor în durată. Subt o altă înfățișare se relua lupta dusă mai ales în Franța pentru o artă pură (cunoscuta „l'art pour l'art“) și care menținută până în pragul ultimilor ani perpetua un motiv favorit al romanticilor minori, al unui Gautier sau Banville, de pildă. Problema care se punea unor asemenea artiști era de a exclude din creația lor orice conținut relativ, legat de experiența și de interesele mai mult sau mai puțin particulare ale sufletului, și de a extrage din condițiunile ei formale singurul gen de satisfacție legitimat în artă. *O artă fără subiect* cerea Flaubert a cărui înclinație puristă este bine cunoscută. Viitorul artei el îl vedea într'o asemenea eterizare încît creațiunea respectivă să se ție numai prin forța relațiunilor de stil „după cum pămîntul se ține în aer fără a fi sprijinit“. * Așa cum estetică și artă se pot determina una pe alta, sau cum ele împreună se desfac dintr'o tendință mai generală, curentul acesta a fost incurajat. Estetica simpatiei nu cerea prezentării artistice decît valoarea unui simplu stimul și contemplatorului de artă, o simplă atitudine imitativă. Știința părea să confirme astfel intuiția artistică și ajută la isgonirea definitivă a conținuturilor relative. Jocul nervos al dimensiunilor lineare și respirația liniștită a volumurilor păreau să constituie de aci înainte o ocaziune suficientă de artă. Impresioniștii se conformară cei dintăiu, în pictură, înclinației puriste, întrucît renunțînd la compozițiunile anecdotice în atita cinstă la începutul veacului trecut și la teatralismul din plnzele romanticilor, fixau ceiace în natură este nemijlocit. Un moment elementar difuz domina în atitudinea impresionistă. Simpatia estetică cerută aici nu era tocmai aceea dinamic-imitativă preconizată în „Einfühlung“, ci mai de grabă una pe care am dori s'o numim himică, o transpunere în starea de impresionabilitate a epidermei sau retinei subt anumite condiții de temperatură sau lumină. Am văzut care a fost fapta de artă idealistă a unui Hodler sau Cézanne. Cubiștii însfirșit solicită pentru întâia oară pe contemplatorul pur activ, imitativ. Ei trag și ultimele consecințe ale ideii de artă pentru artă. Ceia-

* Intregul pasagiu foarte caracteristic sună astfel: „Ce qui me semble beau, ce que je voudrais faire, c'est un livre sur rien, un livre sans attache extérieure, qui se tiendrait de lui-même par la force interne de son style, comme la terre sans être soutenue se tient en l'air, un livre qui n'aurait presque pas de sujet ou du moins où le sujet serait presque invisible, si cela se peut. Les oeuvres les plus belles sont celles où il y a le moins de matière; plus l'expression se rapproche de la pensée, plus le mot colle dessus et disparaît, plus c'est beau. Je crois que l'avenir de l'art est dans ces voies; je le vois à mesure qu'il grandit s'élevant tant qu'il peut... C'est pour cela qu'il n'y a ni beaux ni vilains sujets et qu'on pourrait presque établir comme axiome, en se posant au point de vue de l'art pur, qu'il n'y en a aucun, le style étant à lui tout seul une manière absolue de voir les choses“ (Flaubert, Correspondance, II-e série. pg. 86).

ce Flaubert cerea pentru literatură și Hanslick recunoștea în muzică, cubiștii realizează în plastică. Prezintă-ne forme simple în diferite raporturi, ca în desemnurile unui Leger sau Picabia, ei fac apel la simpatia noastră estetică elementară. Nici unul din interesele omului social sau religios, ori în ce fel idealist sau interesat, aducînd cu sine predispozițiile unei educații sau culturi sau sensibilitățile unei clase și ale unei națiuni, nu mai vin să se amestece aci. Totul se rezolvă în celace am numit o invitație la joc. Sînt rostogoliri de cercuri și împietririi de cuburi, ca în „Contrast de forme“ al lui Fernand Léger, întregul comprimat în planuri verticale așa de apropiate, încît el nu mai exprimă raporturi de spațiu reale, ci mai de grabă proiecțiunea unui instinct primitiv de plasticizare, de a fasona obiecte și de a gândi proporții. E un fel de „scherzo“ pictural, jocul și parodia repauzantă a facultății care face pe artist. Guillaume Apollinaire numește (în „les peintres cubistes“) speța aceasta a cubismului—„orfică“ și o desemnează ca pe un „agrement estetic pur“.

Putem întrezări mai bine acum ceiace deosebește abstracțișmul orientailor de acel al modernilor de care ne ocupăm. În adevăr, un acelaș instinct de ordine plastică determină ambele producții. Dar pe cînd la orientali era vorba de instinctul unei societăți întregi, a cărei viață în momentele marcante se desfășura după o ordine protocolară și ritmică; orfismul cubiștilor moderni corespunde numai instinctului de artă al unei elite. De aceia în primul caz aveam de-a face cu arta unei civilizații, pe cînd aici cu estetismul unui grup.

Se poate spune că speța aceasta, care în producția cubistă ocupă ea însăși extrema sîngă, încetează într'un fel de a mai aparține artei. În plastica tradițională, reacțiunea emotivă era stimulată și se contopea cu o reprezentare determinată, care avea o semnificație și pentru înțelegere, și care se găsea astfel înestrată și cu o valoare simbolică. Reacțiunea cubistă nu are însă niciun înțeles empiric; ea rămîne o simplă ocaziune de reacții. În satisfacția care rezultă nu mai subsistă conștiința unei relații dintre subiect și obiect—și ni se retrage ceiace ne place să regăsim în artă: pecetea unei personalități originale care privește lumea și o influențează pe a noastră. Cubismul orfic se poate compara astfel condițiilor unei experiențe de psihologie. Nici o urmă din simpatia cu o individualitate de artist, din acel devotament caracteristic pe care spectatorul îl resimte față de artistul care este și maestrul său; din consimțimîntul încîntat la presiunea unui punct de vedere așa de productiv încît toate aspectele vieții capătă o adîncime, o strălucire și o bogăție vie neașteptată. E vorba numai de a sîrni în noi un joc de forme și dimensiuni. Totul se mărginește în subiect și e ultima faptă a atitudinii teoretice sau creatoare care vede în artă numai emoțiunea spectatorului.

Cu aceasta au fost indicate cele cîteva trăsături necesare pentru o orientare mai mult teoretică în producția contemporană

a cubiștilor. Simmel vorbește undeva de cele trei dimensiuni ale unei idei artistice. Potrivit programului său am putea spune că în adâncimea sa sentimentală cubismul străbate până la tragicul forțelor impersonale ale naturii. În această direcție el are un predecesor neîntrecut în Cézanne. Urmind exemplul acestuia, el a încercat să înfățișeze corporalitatea masivă a obiectelor pentru a ajunge apoi la suggestia forțelor care lucrează în spațiu, în înălțimea sa conceptuală cubismul urcă până la ideea de necesitate și tinde să dea reprezentarea plastică a unei legi abstracte, acolo unde un Hodler nu încercase decât fixarea unui impuls viu, dar primitiv și identic în sine. În lungimea sa, fațada cubismului este concluzia finală a luptei purtate în ultimul secol sub steagul „artei pentru artă“. A alege însă din toate direcțiile numai lungimea fațadei sale ar fi desigur a-i face o nedreptate. Există ceva serios și fără îndoială legat de interesele cele mai importante ale culturii noastre în experiența așa de îndrăzneță a acestor artiști. Atitudinea filistină care acopere subțil dispreț sau ignorare ceiace este demn de luare aminte în această experiență este cea mai puțin îndreptățită. Analiza ne arată că ea nu este nici așa de radicală pe cât se crede; că ea conduce mai de grabă până la un mare grad de încordare citeva din tendințele unei contemporaneități mai largi și se singularizează astfel pe o direcție acolo unde antecesorii găsiseră încă o formulă de conciliare. De fapt, se pare că în cubism se luptă încă două direcții: una care năzuiește către o artă nutrită de simț religios, o altă care aspiră către un nou dorianism al formei, către o viziune mai clară în spațiu. Care din aceste curente va învinge atîrnă de evoluția ansamblului cultural, după cum el se va orienta către acea renaștere mistică de altă vreme prevestită, sau către acel clasicism al rațiunii despre care dela un timp a început iarăși să se vorbească. În ambele cazuri i se va recunoaște cubismului ceiace noi astăzi nu putem prețui decât în raport cu trecutul: importanța unei intervenții analfice care a liberat anumite tendințe și a favorizat o nouă constelație.

Tudor Vianu

Laguna

Omul cel alb, sprijinit cu amândouă minile de acoperișul căsuței de dinapoia bărcii, zise cirmaciului :

„Vom poposi pe noapte în luminișul lui Arsat. E târziu“.
Malaezul abia mormăi ceva și mină înainte privind țintă la riu. Omul alb își răzămă bărbia de brațele încrucișate și se uită după dîra bărcii.

La capătul aleii drepte, tăiată prin păduri de strălucirea vie a rîului, se arată soarele orbitor, pe cerul limpede, cumpe-nindu-se deasupra apei care lucea potolit ca o fâșie de metal. Pădurile, întunecate și amorțite, stăteau tăcute și nemișcate de oparte și de alta a rîului larg. La picioarele copacilor mari și trufași, eșeau din mîlul țărnelui palmieri de nîpa fără trunchi, în mănunchiuri de frunze enorme și grele care atîrnau neclintite deasupra roatelor cenușii ale vîrtejurilor.

În liniștea cuprinsului, orice copac, orice frunză, orice ramuri, orice cîrcel de curpeni și toate petalele florilor mărunte păreau vrăjite într'o desăvîrșită și veșnică împietrire. Nu se mișca nimic pe rîu decît cele opt visle care se ridicau fulgerînd ritmic, se cufundau deodată cu o singură improșcătură, în vreme ce cirmaciul mătura la dreapta și la stînga cu scinteerea neașteptată a lopeții, închipuind un semicerc strălucitor deasupra capului. Apa aruncată la o parte spumega dealungul bărcii cu un murmur nedeslușit. Și luntrea omului alb, înaintînd pe rîu cu zgomotul ei slab, părea că intră pe porțile unei țări din care până și amintirea mișcării pierise pentru totdeauna.

Omul cel alb, întorcîndu-se cu spatele la apusul soarelui, privi peste întinderea goală și largă a mării. În cele trei mîle de pe urmă ale cursului său, rîul rătăcitor și șovăelnic curgea drept în mare ispitit parcă puternic de libertatea orizontului des-

chis, — curgea drept spre răsărit, spre răsăritul unde poposește și lumina și întunericul. Chemarea repetată a vre-unei paseri, un țipăt tulburător și slab, răsărea în urma bărcii peste apa lină și se pierdea mai înainte de a fi ajuns la celălalt mal, în tăcerea neînsuflețită a lumii.

Cîrmaciul își cufundă lopata în rîu și cu brațele înțepenite, cu trupul plecat înainte, oprî în loc. Apa vijîia cu zgomot, și deodată întînderea lungă și dreaptă păru că se învîrtește în jurul ei însăși, pădurile se clătinară în semicerc și razele piezișe ale apusului atinseră coastele bărcii cu o strălucire de foc, aruncînd umbrele subțiri și nelămurite ale echipajului peste luciul vrîtat al rîului.

Omul cel alb se întoarse ca să privească înainte. Luntrea își schimbase mersul deacurmezișul apei și capul de dragon sculptat la proră era îndreptat acum cătră o deschizătură în tufișurile inciucurate de pe mal. Aluneca între ele sbîrlind crengile care atîrnau deasupra și dispăru de pe rîu ca o făptură svelță și amfibiană care părăsește apa pentru a se duce la vizuina ei din pădure.

Golful îngust era ca un șanț: întortochiat, foarte adînc și plin cu întuneric subț petecul străvezii de azur lucitor al cerului. Copaci uriași se înălțau nevăzuți în dosul draperiilor înflorite de curpeni. Ici și colo, lingă negreala scinteeoare a apei, bolta încovoiată a vre-unui copac se arăta printre încilceala ferigelor mărunte, negre și amorțite, răsuciți și fără mișcare ca un șarpe împietrit. Vorbele scurte ale lopătarilor răsunau printre păreții de vegetație triști și nepătrunși. Întunericul se strecura dintre copaci, prin labirintul încilcilor al curpenilor, de dîncolo de frunzele mari, fantastice și neclintite, întunericul tainic și nebiruit; întunericul îmbălsămat și veninos al pădurilor nestrăbătute.

Oamenii minau cu prăjina prin apa scăzută. Golful se lărgea deschizîndu-se într'o lagună pașnică. Pădurile se depărtau de țărnul mlăștinos lăsînd o fâșie verde-deschisă de iarba cu stuf să încadreze albastrul răsfrînt în apă al cerului. Un nour de lină roșietică luneca pe deasupra strecurîndu-și coloritul delicat al umbrei lui pe sub frunzele plutitoare și florile argintii de lotus. O căsuță urcată pe stîlpi înalți se arată neagră în depărtare. Alături, doi palmieri înalți care păreau că veniseră din pădurile din fund, își răsămau cu grijă și cu duioșie tristă creștetele lor încărcate de frunze pe acoperișul zdrențăros.

Cîrmaciul, arătînd cu lopata, zise: „Arsat e-aici. Îi văd luntrea legată între stîlpi“.

Vîslașii rînduiți pe laturile bărcii se ridicară să privească peste umeri la țînta călătoriei din acea zi. Ei ar fi vrut mai bine să-și petreacă noaptea altundeva decît pe această lagună cu înfățișare sinistrală și cunoscută de toți ca un loc necurat. Dar mal cu samă nu le plăcea Arsat, pentru că era străin și pentru că el, care drege o casă ruinată și locuște în ea, strigă că nu-i este frică să trăiască printre duhurile locurilor părăsite. Un ase-

menea om poate să tulbure mersul soartei prin vorbe sau priviri, căci stafiile care ascultă de el nu pot fi îmblinzite de niște bieți drumeți asupra cărora ele așteaptă să îndeplinească gîndurile rele ale stăpînului lor. Oamenii cei albi n'au a se îngriji de astfel de lucruri, fiind necredincioși și în unire cu Tatăl Răului care-i călăuzește teferi prin primejdiiile nevăzute ale acestei lumi. La înștiințările celui Drept ei răspund cu o neîncredere batjocoritoare. Ce-i de făcut ?

Așa gîndeau lăsîndu-se cu greutatea trupului lor pe capătul prăjinilor lungi. Barca mare alunecă lin și fără zgomot către luminișul lui Arsat, până ce, într'un lung scrișnit de prăjini înfipte și în murmurele deslușite de „Alah fie lăudat!“, ea ajunsese, cu o ciocnire ușoară, lingă stîlpul strîmbi de sub casă.

Luntrașii cu fețe lungite strigară: „Arsat! O, Arsat!“ Nu veni nimeni. Omul alb începu să urce scara necioplită care ducea la podeala de bambus dinaintea casei. Șeful bărcii zise morocănos :

„Avem să ne gătim de mîncare în barcă și-avem să dormim pe apă.

— Dă-mi păturile și coșul“ — vorbi scurt omul alb.

El ingenunchie pe marginea podelei ca să primească legătura. Apoi barca se îndreptă spre larg și omul alb, ridicîndu-se, întîlni pe Arsat care eșise prin ușa joasă a colibeii. Era un om tînăr, cu pieptul lat și cu brațe musculoase. N'avea nimic pe el decît *sarong*-ul. Capul îi era gol. Ochii lui mari, blînzi priveau ciudat la omul alb, dar vocea și înfățișarea lui erau potolite cînd întrebă, fără să-i ureze bun sosît :

„Ai doctorii, Tuan ?

— Nu, zise oaspetele cu glas speriat. Nu. Ce? E cineva bolnav în casă ?

— Intră și vezi“, răspunse Arsat tot așa de liniștit; și întorcîndu-se scurt trecu iarăși prin ușa îngustă. Omul alb, aruncîndu-și legătura, îl urmă.

În lumina tulbure a încăperii se arătă pe un culcuș de bambus o femeie întinsă pe spate sub o învăltoare de pînză roșie de bumbac. Zăcea neclintită, cași moartă; dar ochii ei mari, larg deschiși, sticleau în întuneric privind nemișcați în sus la căpriorii subțiri, fără să-i vadă. Avea călduri mari și era fără cunoștință. Obrajii îi erau supti, buzele abia deschise și în fața ei tînără se citea expresia fatală și fixă—expresia pierdută și contemplativă a celor fără cunoștință care sînt aproape de moarte. Cei doi oameni se uitau la ea în tăcere.

„A fost bolnavă multă vreme?—întrebă călătorul.

— N'am dormit cinci nopți, răspunse malaezul cu graiu cumpenit. La început auzea glasuri din apă care o chemau și se lupta cu mine cînd o opream: Dar astăzi, dela răsăritul soarelui, nu mai aude nimic, nu mă aude nici pe mine. Nu mai vede nimic. Nu mă vede nici pe mine—pe mine!“

Rămase tăcut o clipă, apoi întrebă încetișor :

„Tuan, are să moară?”

— Mă tem că da”, — zise omul alb cu întristare. Cunoscut pe Arsat cu mulți ani înainte, într-o țară îndepărtată, în vremuri tulburi și de primejdie, când nu disprețuești nici un fel de prietinie. Și de când prietinul lui malaiez venise pe neașteptate să trăiască în coliba de pe lagună cu o femeie străină, dormise de mai multe ori la el în drumurile pe care le făcea în sus și în jos pe riu. Ii era drag omul care știa cum să-și țină cu credință cuvântul și cum să lupte fără frică alături de prietinul lui alb. Ii iubea — poate nu așa de mult cum își iubește un om cînele lui drag — dar îl iubea destul ca să-l ajute și să nu-i pună unele întrebări, ca să se gîndească uneori nelămurit și trist, la omul singuratic și la femeia cu părul lung, cu chip îndrăzneț și cu ochi biruitori, care trăiau împreună ascunși de păduri — singuri și temuți.

Cînd omul alb eși din colibă, privi uriașul incendiu al apusului covârșit de umbrele care, ridicîndu-se repezi și pe furie ca un abur negru și ușor deasupra copacilor, se împrăștiu pe cer potolind flacăra de cîrmiz a nouriilor plutitori și lucirea roșie a zilei călătoare. În câteva clipe răsăriră toate stelele peste întunecimea deasă a pămîntului; întinsa lagună, scînteind deodată cu lumini răsfrînte, semăna cu o bucată ovală de cer căzută în noaptea prăpăstioasă și neîndurată a sălbătăciei. Omul alb scoase ceva de mîncare din coș, apoi adunînd cîteva găteje de pe podeală, făcu un foc mic, nu pentru căldură, ci pentru fum care să-l apere de țintari. Se învâlî în pături și se așeză cu spatele la perețele de trestie al casei, fumînd gînditor.

Arsat eși pe ușă cu pași ușori și se ghemui jos la foc. Omul alb își feri puțin picioarele lungite.

„Răsufală”, — zise Arsat cu glas scăzut, ghicînd întrebarea pe care o aștepta. Răsufală și arde ca de-un foc mare. Nu vorbește; n'aude; și arde!

Se opri o clipă, apoi întrebă cu glas domol, neiscoditor.

„Tuan... are să moară?”

Omul alb clătină din umeri încurcat și murmură cu șovăire...

„Dacă așa i-i scris...”

— Nu, Tuan, zise Arsat potolit. Dacă așa mi-i scris. Aud, văd, aștept. Mi-aduc aminte... Tuan, ți-aduci aminte vremurile trecute? Ții minte pe frate-meu?

— Da”, — zise omul alb. Malaiezul se ridică deodată și plecă. Celălalt rămînînd afară auzi vorba în colibă. Arsat zicea: „Ascultă-mă! Vorbește!” Urmă o tăcere desăvirșită. „O Diamelen!” strigă el deodată. Un suspin adînc isprăvi strigătul acela. Arsat veni afară și se prăbuși pe locul de mai înainte.

Ședeau tăcuți lingă foc. Nu era niciun zgomot în casă, niciun zgomot în jurul lor, dar departe pe lagună auziră glasurile luntrașilor răsunînd viu și deslușit pe apa adormită. Focul din barcă clipea în depărtare cu flacăra roșie înegurată. Apoi

se stînsse. Glasurile conţineau. Pămîntul şi apa dormeau nevăzute, neclintite şi mute. Părea că n'a mai rămas pe lume decît raza stelelor care străluceau neîncetat şi zădarnic, prin tăcerea neagră a nopţii. Omul alb privea drept înainte în întuneric cu ochi larg deschişi. Frica şi uimirea, suflul şi minunea morţii — a morţii vecine, neînălaturate şi nevăzute, — îi trezi neliniştea moştenită din neam în neam şi-i răscoli cele mai adînci şi mai nelămurite gînduri. Bănuiala vie a răului, bănuiala ucigătoare ascunsă în inimile noastre, se revărsa în liniştea adîncă şi mută, şi-o făcea să pară vicleană şi rea, ca masca nepăsătoare şi nepătrunsă a unei asprimi neînţelese. Pămîntul, în pacea luminată de stele, se prefăcu în cîmp de bătae al stafiilor, care se războiau pentru stăpînirea sufletelor noastre neputincioase.

Un murmur jalnic se înfiripă în noapte; un murmur trist şi infricoşetor caşi cum marile singurătăţi ale pădurilor dimprejur ar fi venit să-i şoptească la ureche înţelepciunea nemărginitei şi sublimei lor nepăsări.

Sunete şovăitoare şi nelămurite pluteau în aer, se prefăceau tîrziu în cuvinte; şi în cele din urmă curgeau uşor ca un rîu şoptitor de fraze blînde şi monotonice. Se ridică ca un om care se deşteaptă şi-şi schimbă încetîşor locul. Arsat, întunecat şi neclintit, cu capul plecat sub stele vorbea cu glas stîns şi vişător:

„...Căci unde ne putem lăsa povara sbuciumului decît în inima unui prietin? Un bărbat trebuie să vorbească de războiu şi de iubire. Dumneata, Tuan, ştii ce-i războiul şi m'ai văzut în vreme de primejdie căutînd moartea după cum alţii caută viaţa! O scriere poate fi pierdută; o minciună poate fi scrisă; dar ceiace-au văzut ochii este adevăr şi rămîne în suflet.

— Mi-aduc aminte”, zise molcom omul alb.

Arsat, urmă cu graiu întristat:

„De aceia să-ţi vorbesc de iubire. Să-ţi vorbesc noaptea. Să-ţi vorbesc înainte ca noaptea şi iubirea să fi trecut—şi ochiul zilei să privească peste durerea şi ruşinea mea; peste faţa mea cernită; peste inima mea arsă“.

Un suspin scurt şi slab însemnă o oprire aproape nesimţită şi apoi vorbele lui curseră fără o mişcare, fără un gest.

„După ce trecuse răscoala şi războiul, şi tu plecaseşi din ţara mea întru urmarea dorinţelor tale pe care noi, oamenii din insulă, nu le putem pricepe,—eu şi cu frate-meu ajunserăm iarăşi ca mai înainte, purtători de sabie ai stăpînului. Ştii că eram oameni de viţă, dintr'un neam stăpînitor şi mai în stare decît oricare alţii să purtăm pe umărul drept semnul puterii. Şi'n vremuri bune Si Dendring ne-a arătat bunăvoinţă, după cum noi la vreme de cumpănă i-am arătat toată vrednicia noastră. Erau vremuri de pace. Vremuri cu vinători de căprioare şi jocuri, cu taclale nesfîrşite şi ciondăneli nebunatică între oameni sătui şi cu arme ruginite. Dar sămănătorul veghea fără teamă creşterea spicelor verzi de orez; şi negustorii soseau şi plecau, veneau slabi şi se

întorceau grași în vremea aceia. Ei aduceau și vești. Aduceau minciuni și adevăr amestecate, încît nimeni nu știa cînd să se bucure și cînd să fie năcăjit. I-am auzit vorbind și despre tine. Te-au văzut ici și te-au văzut colo. Și-mi plăcea să-i ascult, pentru că mi-aduceam aminte de vremurile răscoalei; și eu totdeauna mi-am amintit de tine, Tuan, până ce veni vremea cînd ochii mei nu mai putură să vadă nimic în trecut, pentru că ei priviseră asupra aceleia care moare acolo—in casă“.

Se opri să rostească într'un șoptit arzător: „O, Mara bahia! O, blestem!“ apoi urmă să vorbească puțin mai tare:

„...Nu-i dușman mai rău și nici prietin mai bun decît un frate, Tuan, căci frații se cunosc unul pe altul și în deplina cunoaștere stă puterea pentru bine cași pentru rău. Imi iubeam fratele. M'am dus la el și i-am spus că nu mai puteam să privesc decît un singur chip, să aud decît un singur glas. El mi-a spus: „Deschide-ți inima ca să poată vedea ce-i în ea, și așteaptă. Răbdarea este înțelepciune. Inchi Midah se poate să moară sau stăpînul poate să-și uite de o femeie!... „Am așteptat!.. Ți aduci aminte, Tuan, de femeia cu fața acoperită și de slăbiciunea stăpînului nostru pentru șiretenia ei? Și dacă ea dorea pe servul ei, ce puteam eu face? Dar mi-am hrănit foamea inimii cu priviri fugare și cu vorbe furisate. Ziua hoinăream pe cărarea care ducea la bae; și cînd soarele cădea după pădure, mă strecuram dealungul gardului de iasomie al grădinii ei. Nevăzuți, vorbeam unul cu altul prin mireasma florilor, prin vâlul frunzelor, printre firile erbii lungi care sta neclintită în fața buzelor noastre. Așa era de mare paza noastră; așa era de slab murmurul dorului nostru. Timpul trecea repede... și se șoptea printre femei—și dușmanii noștri pîneau, fratele meu era posomorît, iar eu începui să mă gîndesc la omor și la un sfîrșit groaznic... Noi sîntem dintr'un neam care ia ceiace dorește—cași vol, Albii. Vine o vreme cînd omul uită credința și respectul. Puterea și trecerea sînt date stăpînilor; dar tuturor oamenilor le este dată iubirea, voinicia și îndrăzneala. Frate-meu spuse: „Trebue s'o iei din mijlocul lor. Noi doi sîntem unul“. Și eu am răspuns: „Cît mai curînd, căci lumina soarelui nu mă'călzește decît nu strălucește dela ea“. Prilejul veni cînd stăpînul și toți cei mari plecară la gura riului să pescuiască cu faclele. Erau sute de bărci; și pe nisipul alb, între ape și păduri, fusese clădite locuințe de frunze pentru familiile Rajahilor. Fumul focurilor dela bucătăria era ca o ceață albastră a sării, și multe glasuri răsunau în ea pline de veselie. Pe cînd ei își pregăteau bărcile ca să prîndă pește, frate-meu veni la mine și zise: „La noapte“. Mi-am cercetat armele și cînd veni vremea, barca noastră își luă locul în rîndul bărcilor care purtau faclele.

„Luminile scînteiau pe apă, dar înapoia bărcilor era întuneric.

„Cînd începură chiotele și cînd ațîțarea îi înebuni aproape, noi ne-am răzlețit. Apa înghiți focul nostru și plutirăm înapoi la fărmlu întunecat, cu pîlpîri de jar numai ici și colo. Auzeam vorba sclavelor printre colibe. Găsirăm un loc deșert și tăcut.

Am așteptat acolo. Ea veni. Veni alergînd dealungul țărmlui, repede și fără urmă, ca o frunză mînată de vînt în mare.

„Frate-meu zise : „Du-te și o ia ; ad'o în barcă“. Am luat-o în brațe. Suspina. I se sbătea inima la pieptul meu. Am spus : „Te iau dela oamenii aceștia. Ai venit la strigătul inimii mele, dar brațele mele te iau în barca mea, fără voia Lui“. „E drept ! zise frate-meu. Noi sîntem oameni care luăm ceiace dorim și-l apărăm împotriva oricui. Trebuia s'o fi luat la lumina zilei“. Am zis : „Să plecăm ; căci de cîndea s'a urcat în barcă am început să mă gîndesc la mulțimea de oameni ai stăpînului“. „Da, să plecăm, zise frate-meu. Sîntem surghiuniți și-acum barca asta ni-i țara și marea adăpostul nostru“. El aștepta cu piciorul pe țarm și eu l-am rugat să se grăbească, pentrucă mi-am adus aminte de bătăile inimii ei la pieptul meu și m'am gîndit că doi oameni nu pot sta împotriva la o suflă.

„Am pornit vislînd în josul rîului pe lîngă mal ; și cînd am trecut pe la ghiolul unde pescuiau, chiotele contenise, dar susurul glasurilor se auzea ca bîzîiitul gîzelor la amiază. Bărcile pluteau în roiuri, în lumina roșie a faclilor, subț un acoperiș negru de fum ; și oamenii vorbeau de jocul lor. Oameni care se lăudau și glumeau—oameni care dimineața ne-ar fi fost prietini, în noaptea aceia se făcuse deodată dușmanii noștri. Nu mai aveam prietini în țara unde ne născusem. Ea stătea în luntre, la mijloc, cu fața acoperită ; tăcută cași acum ; nevăzută cași acum—și nu-mi părea rău după ceiace lăsasem în urmă, căci puteam să-i aud suflarea lîngă mine, cum o pot auzi și acum“.

Se opri ascullînd cu urechea întoarsă cîtră ușă, clătină din cap și urmă :

„Frate-meu vroia să-i cheme la luptă cu un singur strigăt, ca să știe lumea că eram hoți de neam slobod și ne'ncredeam în brațele noastre și'n marea fără margini. Și iarăși l-am rugat în numele iubirii noastre să tacă. Nu auzeam suflarea ei lîngă mine ? Știam că urmărirea va începe îndată. Frate meu mă iubea. Iși înmuie lopata fără zgomot. Spuse atît : „Acum numai jumătate de om e'n tine, cealaltă jumătate e'n femeia asta. Pot aștepta. Cînd ai să fii iar om întreg, ai să te întorci aici cu mine, să-i chemăm la luptă dreaptă. Sîntem feciori dintr'o mamă“. Nu i-am răspuns. Toată puterea și tot cugetul meu erau în minile cu care țineam lopata—căci doream să ajung cu Ea într'un loc păzit, dincolo de cuprînsul miniei oamenilor și a urii femeilor. Iubirea mea era așa de mare încît credeam că mă putea călăuzi cîtră o țară unde moartea nu era cunoscută, numai dacă ași fi putut scăpa de furia lui Inchi Midah și de sabia stăpînului. Visleam cu grăbire suflînd printre dinți. Lopețile mușcau în apa netedă. Am eșit din rîu ; am scăpat în canalele limpezi printre vaduri. Mergeam pe lîngă coasta neagră ; mergeam pe lîngă malurile de nisip unde marea vorbește în șoapte uscatului ; și strălucirea nisipului alb fulgera în urma bărcii, așa de repede alerga pe apă. Nu vorbeam. O singură dată am zis : „Dormi, Diamelen, căci în

curînd vei avea nevoie de toate puterile tele". I-am auzit glasul dulce, dar nu mi-am întors capul. Soarele răsări și noi mergeam mereu. Apa cădea de pe fața mea ca ploaia dintr'un nour. Sburam prin lumină și arșiță. Nu priveam deloc în urmă, dar știam că în spate, ochii lui frate-meu priveau țintă înainte, căci barca mergea drept ca săgeata unui Boșiman cînd pleacă din coarda arcului. Nu se afla vislaș mai bun, nu se afla cîrmaciul mai bun decît fratele meu. De multe ori, împreună, biruisem la alergări cu această barcă. Dar niciodată nu ne-am stors puterile ca atunci—atunci cînd pentru cea din urmă oară visleam împreună. Nu se afla om mai viteaz, nici mai virtos decît frate-meu în țara noastră. N'aveam putere de prisos să-mi întorc capul și să-l văd, dar în orice clipă auzeam șuerul suflării lui cum se făcea mai tare îndărătul meu. Și nu scotea o vorbă. Soarele era sus. Căldura mi se lipea de spete ca o flacăra de foc. Coastele mi-erău gata să plesnească, și tot nu puteam strînge destul aer în piept. Și atunci am simțit că trebuie să strig cu cea din urmă suflare: „Să ne oprim...“ „Bine“, răspunse el; și glasul-i era hotărît. Era tare. Era viteaz. Nu știa ce-i frica, nici ce-i osteneala... Fratele meu!

Un murmur pașnic, un murmur nemărginit și pierdut—murmurul frunzelor tremurătoare și al crengilor care se mișcau, alerga prin adîncurile ascunse ale pădurilor, alerga peste întinsul înstelat al lagunei. Apa, printre stîlpi, plesnea citeodată lemnăria cleioasă cu o împreșcătură neașteptată. O adiere caldă atinse fețele celor doi oameni—o adiere tare și scurtă ca un suspin adînc al pămîntului care visa.

Arsat urmă cu glas coborît și egal: „...Minarăm barca la malul alb al unui mic golf lîngă o limbă lungă de uscat care părea că ne tae calea;—un cap lung împădurit care pătrundea departe în mare. Frate-meu cunoștea locurile. Dincolo de cap se afla gura unui rîu, și prin jungla uscatului trecea o cărărușă. Am făcut foc și am fiert orez. Apoi ne-am întins să dormim pe nisipul moale la umbra bărcii. Ea veghea. Abia închisesem ochii cînd i-am auzit strigătul de alarmă. Am sărit în picioare. Soarele era la jumătatea drumului pe cer. Și văzurăm răsărînd la deschizătura golfului o corabie înarmată cu mulți vislași. Am cunoscut-o deodată; era una din corăbiile Rajahului nostru. Pîndeau țarmul și ne văzuse; au bătut *gong*-ul și au întors capul corăbiei înspre golf. Am simțit că mi se oprește inima în piept. Diamelen se lăsă pe nisip și-și acoperi fața. Nu mai era chip de scăpat pe mare. Frate-meu ridea. El purta pușca pe care i-ai dat-o, Tuan, înainte de-a pleca, dar avea numai o mîină de praf. Îmi zise în grabă: „Fugi cu ea pe cărare. Am să-i alung, că n'au arme de foc; și dacă slobozi o încărcătură în fața unuia, mor cîțiva fără greș. Fugi cu ea. De cealaltă parte a pădurii se află casa unui pescar și o barcă. Dacă mi-oiu isprăvi încărcăturile vin și eu. Sînt bun la fugă și vom fi plecați mai înainte ca ei să ne ajungă. Am să mă împotrivesc cît oiu putea, căci Ea

nu-i decît o femeie care nu-i în stare nici să fugă, nici să se lupte, dar ea ține inima ta în minile ei slabe". El se dosi după barcă. Corabia venea. Ea și cu mine fugirăm și pe cînd ne repezeam pe cărare, auzirăm împușcături. Frate-meu împușcă odată, de două ori—și răsunetul *gong*-ului încetă. Se făcu tăcere în urma noastră. Gîtul acela de uscat e îngust. Înainte de a auzi pe frate-meu împușcînd a treia oară, am văzut țărnușul povîrnit și am zărit iarăși apă: gura unui riu mare. Am trecut deacurmezișul unei rariști cu iarbă. Ne-am coborît spre apă. Am văzut o colibă joasă pe mîlul negru și o luntre legată la mal. Am auzit o altă împușcătură îndărătul meu. M'am gîndit: „Asta-i încărcătura lui cea din urmă“. Ne repezirăm la luntre. Un om venea în fugă dinspre colibă, dar m'am aruncat asupra-i și ne-am rostogolit amîndoi în mîl. M'am ridicat după aceia iar, el rămase întins la picioarele mele. Nu știu dacă l-am omorît sau nu. Eu și Diamelen împinserăm luntrea pe apă. Auzii țipete înapoi și văzui pe frate-meu alergînd prin rariște. Îl urmăreau mai mulți oameni. O luai în brațe și o aruncaî în barcă, apoi sării și eu. Cînd mă uitai în urmă, văzui că frate-meu cădea. Căzu și se ridică iar, dar oamenii se strîuseră împrejurul lui. El răcni: „Am venit!“ Erau lîngă el. Privii. Oameni mulți. Pe urmă m'am uitat la Ea. Tuan, am împins barca am împins-o la adînc. Ea îngenunchiase repede privind la mine rugător și zisei: „Ia-ți lopata“, pe cînd eu loveam apa cu a mea. Tuan, l-am auzit strigînd. L-am auzit strigîndu-mă pe nume de două ori și am auzit glasuri urlînd: „Ucide! Lovește!“ Nu m'am întors deloc înapoi. L-am auzit chemîndu-mă pe nume din nou cu un țipăt prelung, ca și cum viața îi eșea odată cu glasul—și tot nu mi-am întors capul. Chiar numele meu!... Fratele meu! De trei ori a strigat—dar eu nu eram sătul de viață. Nu era Ea acolo în barcă? Și nu puteam găsi cu ea o țară unde moartea este uitată — unde moartea-i necunoscută?“

Omul alb se sculă. Arsat se ridică și el în picioare, — un chip nelămurit și tăcut deasupra jarului care murea. Peste lagună se țira o ceață leneșă și joasă, ștergînd încet imaginile scînteietoare ale stelelor, și'n curînd o mare întindere de abur alb acoperi pămîntul: curgea rece și cenușiu în întuneric, se încolăcea în virtejuri fără zgomot împrejurul trunchiurilor de copaci și în preajma podelei dela casă, care părea că'plutește pe o închipuire de mare fără odihnă. Numai în depărtare creșetele copacilor se desemnau pe luciul cerului ca un țărnuș posomorît și de care nu te puteai apropia — o coastă amăgitoare, nemiloasă și neagră. Glasul lui Arsat răsună tare în pacea adîncă :

„...Ea era acolo! Era lîngă mine! Ca s'o ciștiș, m'ași fi împotrivit lumii întregi. Dar era lîngă mine... și...“

Vorbele lui se distramau pierzîndu-se în depărtările pustii. Se opri și părea că le ascultă cum se sîng foarte departe și fără ecou. Apoi zise cu liniște :

„...Tuan, l-am iubit pe frate-meu“.

O suflare de vînt îl înfiora. Sus, deasupra capului, —sus, deasupra mării tăcute de ceață, frunzele lîncede ale palmierilor se loveau una de alta cu zgomot trist și stîns. Omul alb își întinse picioarele. Bărbia lui se sprijinea pe piept. Murmură cu tristeță fără să-și ridice capul: „Toți ne iubim frații“. Arsat izbucni cu o puternică îndirjire în șoaptă:

„De ce să port grija celui care murea? Nici eu n'aveam liniște în suflet“.

Păru că aude o mișcare în casă, —ascultă; apoi pași înăuntru fără zgomot. Omul alb se ridică în picioare. Stelele luceau mai palide ca și cum s'ar fi dus în adîncurile înghețate ale spațiului nemărginit. După o suflare rece de vînt urmară cîteva clipe de liniște deplină și de tăcere desăvîrșită. Apoi, dîndărătul liniei negre și filfuitoare a pădurilor, o coloană de lumină aurie țîșni pe cer și se desfășură peste semicercul zării dinspre răsărit. Soarele răsărise. Ceața se înalță, se frînse în pînze plutitoare, se risipi în subțiri cununi zburătoare; și laguna desvîlită zăcea lustruită și neagră în umbrele grele, la picioarele părelui de copaci. Un vultur alb se ivi deasupra ei cu un zbor greu și pieziș, ajuns în lumina limpede a soarelui și se arătă o clipă scinteind orbitor, apoi înălțîndu-se mai sus, se făcu un punct negru și nemișcat înainte de a se pierde în albastrul cerului, ca și cum ar fi părăsit pămîntul pentru totdeauna. Omul alb care sta înaintea ușii, privind în depărtări, auzi în colibă un murmur încilcît și frînt de vorbe zăpăcite, care sfîrșiră cu un gemăt greu. Deodată Arsat eși împleticindu-se cu minile întinse, se cutremură și se opri cîtăva vreme cu ochii împietriți. Apoi zise:

„...Nu mai arde“.

În fața lui soarele își arătă marginea peste virfurile copacilor, ridicîndu-se puternic. Vintulețul se răcori; o mare strălucire izbucni pe lagună, scinteind pe apa tremurătoare. Pădurile eșiră din umbrele limpezi ale dimineții, se deslușiră, ca și cum ar fi sărit mai aproape—ca să se oprească deodată într'o mare vilvă de frunze, de crengi care se plecau, de ramuri care se legănau. În lumina fără milă a soarelui, șoapta înconștientă a vieții se făcea mai tare, vorbind cu glas neînțeles, în jurul întunecimii mute a acelei dureri omenești. Ochiul lui Arsat rătăciră greoiu, apoi se întinse asupra soarelui.

„Nu mai văd“, își zise cu jumătate de gură.

„Nu-i nimic“, zise omul alb mișcîndu-se spre marginea podului și făcînd semn cu mîna cătră barca lui. Un fluer slab veni pe lagună și barca începu să lunece cătră sălașul prietinului stațiilor.

„Dacă vrei să mergi cu mine, aștept toată dimineața, zise omul alb privind departe pe apă.

— Nu, Tuan, zise Arsat blînd. N'am să mîmînc nici n'am să dorm în casa aceasta, dar mai întăiu trebuie să-mi aflu drumul. Acum nu pot să văd nimic... nimic: nu mai este lumină

nici pace în lume; ci moarte—moarte pentru toți. Eram copiii aceleiași mame... și l-am lăsat în mijlocul dușmanilor; dar acum mă'ntorc înapoi“.

Scoase un lung oftat și urmă cu glas visător:

„In curînd voi vedea destul de limpede ca să lovesc., să lovesc. Dar Ea a murit, și... acum.. întuneric“.

Își întinse brațele larg, le lăsă să cadă dealungul trupului; apoi rămase neclintit, cu fața nemișcată și cu ochii de piatră, privind la soare. Omul alb coborî în barcă. Sus, în partea dinapoi a bărcii, cu capul înfășurat în zdrențe albe, șeful sta mîhnit, lăsîndu-și lopata să se tîrîe prin apă. Omul alb, răzămat cu amîndouă brațele de acoperișul ierbos al căsuței, privea înapoi la clătînarea scinteetoare a dîrei din urma bărcii. Înainte ca ea să fi trecut din lagună în golf, își ridică ochii. Arsat nu se mișcase. Stătea singur în bătaia pătrunzătoare a soarelui și privea dincolo de lumina zilei fără nouri, în întunericul unei lumi de amăgiri.

(Din englezește de *Stojan Ionescu și Oh. Bărgăuanu*).

Joseph Conrad

Peisagiu de toamnă

Totu-i copt. Lumina
Și-a 'nchis portalele de aur greu;
Zările-și fac semn clipind mereu —
Răstoarnă-și cupa de parfum, verbina.

Balul verii s'a 'ncheiat. Arar
Mai ride'n miriști roșul unui mac.
O butie răsună sub hamac —
Inima toamnei, inimă de dogar !

Ferestrele încet le-a 'nchis o roabă.
Tu din cerdac privești la toamna care vine
Și ciugulești în vis dintr'un ciorchine
Strivit încet în gură, boabă de boabă...

F. Aderca

Terpsihore

În spaima nervilor exaltați, tresări, bucurie a frumuseții!
Extazul tău mă alungă din mine în gesturi lîngede de dans funebru, în rotiri pălmașe de balei nesfirșit, în neașteptată schimbare de bucurii și tristețe. Gesturi zugrăvind turburarea extremă a durerii și a însuflețirii, vorbind ochilor prin graiul înfățișării despre simțimintele adînci ce zgudue ființa ascunsă.

Gesturi tremurînd de vibrarea neînțeleasă a acordurilor plîngătoare; gesturi sculptînd ritmuri line sau zguduite, cizelate 'n răsfrîngeri de umbră și de lumină. Visul larg le 'ntipărește blîndețea cînd se abat brațele cu filfilrea înceată de aripi ostenite, sau oglîndind melancolia frunzelor uscate ce cad.

Neastîmpăr tineresc al naturii, zbor avîntat ca trilurile hohotitoare, vîrtej al patîmilor biciuite de furtuna orchestrei, horă zîmbitoare, molcomă ca fluerul blînd de păstor.

Dor fără nume ce alergî purtat de picioare repezi—suveici de aur țesînd o pînză nevăzută, — legînd trupul ușor sub vălurile fluturate de adiere, ca o floare pe lujerul ei subțire.

Mișcare înfiripată cu prima stea ce s'a smuls din odihna abisului și cutreeră veșnicia împinsă de voința neclintită a destinului.

Cătră Nemesis

O Nemesis, întoarce din spre mine fața ta întunecată, îndepărtează privirea ta necruțătoare !

Uite, îți închin darul meu de flori și parfumuri, primește obolul meu smerit.

O, ași vrea să mă mistui, toată ca boabele de tămie din jertfelnicile tale de aur; să mor și să reînviiu ca trupul luminos al Selene-ei; să-ți înalț mireasma corpului meu sfârșit și mereu refăcut, al sufletului meu renăscut și împlinit, odată cu fumul tămiei care a ars.

O Nemesis, primește umilitele mele daruri, contenește a mă ținti cu privirea ta neîndurată !

Tu turburi sufletele muritorilor; tu trimiți în nervii mei o înfrigurare, amestec de frică și durere; tu răscolești tot răul din firea mea de foc și pământ și mi-l deștepți în musturarea de cuget; tu trezești furile adormite, cu șerpi în jurul capetelor și le gonești, le gonești mereu pe urmele nefericiților.

O Nemesis, oprește Briniile, ascultă ruga mea, primește darul meu de flori și parfumuri.

Electra

Surorii mele Margareta.

Ascult murmurul valurilor, cutreer zădarnic țărurile pustii ale mării, cu ochii în zări. Cel așteptat cu frică și nădejde în Argos, nu se arată.

Lumină prietină a lui Apolon,—ca floarea soarelui te urmăresc și te sorb cît ține ziua; dar iată că scazi, se 'ntind umbrele țîrîndu-și trupurile negre, cuprind pământul întreg. Cu ele cresc și gândurile; dela răsăritie Hecate prinde a mă turbura cu taina chipului ei întreit. Cască ochiul speriat Selene, cînd trece de pragul neființei și umbrele se furișează printre coloane, pătrund prin metope, coboară scări de piatră adîncindu-se în subteranele palatului. Odraslă de rege aruncată 'ntre sclavi, tinerețea mea se mistue în singurătate și'n așteptare.

Rătăcesc în zdrențe cernite, cu doliul urnei în părul meu neingrijit; n'am împodobit niciodată cu mirt sau cu trandafiri altarele Afroditei. Tainicul miosotis, floarea aducerii aminte, mi-e singur prietin. Grea datorie de ură îmi apasă umerii; mi-e gura plină de blesteme, mi-s pleoapele înflorite de plins, fulgere îmi aprind privirea. Durerea mea, pasăre neagră, se rotește stîngeră în amurg; vaetele mele le turbură bucuriile ospetelor și ale odihnei. Dorm acolo sus, în patul adulterului, trădarea și rușinea! Aleargă orele, aleargă, crește groaza—e clipa cînd a strălucit securea în mînile femeii necredincioase.

Și cel așteptat cu frică și cu nădejde în Argos, întirzie-să sosească!

Ceasuri chinuite ale viselor. Tată, tată, simt prin somn cum îți lași pe pieptul meu capul urgisit și mă zgudui toată de cutremurul plînsului tău. Ca o peșteră îmi răsună în inimă gemetele tale, dar nu pot scutura înțepenirea somnului să te mîngii de dragostea de fiică și ești iar departe, departe și mă privești din întunecimile Stixului cu jalea încremenită în ochii tăi sticloși. O, sfînte Pămînt, pe eroul Ilionului, pe mîndrul și generosul Atrid, l-ai coborît cu atîta necinste la Hades!

Se luminează săli și bolți. De pe pirostria de argint, din mangaluri, parfumurile răscesc șuvițe subțiri de fum albastru. Vibrează lirele și tremură acordurile harpelor eoliene, sclavele duc flori și pene, licărește aurul,—albe, roșii, verzi, albastre scîntee pietrăriile, trece alaiul cu bici, foc, țipăt, flacără și sînge.

— Clitemnestră trufașă și crudă, poruncitoare și umilită, zădarnic îmbii harpăile negre cu ghiarele întoarse, la ospetele tale de noapte; zădarnic hecatombele victimelor tale, zădarnic descînți vraja nestîmatelor, căci toată purpura din scoicile Siriei nu poate înăbuși spaima viselor grozave care țipă prin ochii tăi.

Acolo, Clitemnestra, acolo în noaptea anilor, strălucește mereu din întuneric oțelul securii, și sîngele curge, curge, curge; și marmora pe care o speli, mereu se roșește, mereu!

O, batjocură, sporită veșnic cu altă batjocură: un mire țaran, lanțuri, se pregătesc fetei de rege!

Și cel așteptat în Argos, răzbuțătorul, nu mai sosește.

Oreste e mort, Oreste nu mai vine!

Oreste a venit!

Impacă duhul tatălui nostru, Oreste, răzbună în sînge umbra lui neodihnită !

Ucide, Oreste, ucide ! Stîrpește neamul tiranului, pedepsește cu moarte trădarea și omorul ; ucide, Oreste !

Să răsune zangăte de spade, să se cutremure palatul de strigăt, să vuiască pămîntul ! Crainici, sunați vestea dreptății. Parcele îndeplinesc porunca Destinului. Să fumege hecatombele ; Hades, Zei sub-pămînteni, primiți parfumul jertfelor calde, ascultați răsufletul greu al agoniilor până ce trandafirii zorilor se vor așterne peste muribunzi !

Vibrează iar lirele, tremură acorduri pe harpele eoliene, săltați glezne subțiri, avîntați-vă de pe soclul coloanelor, zburăți pași ușori ai picioarelor goale—albi porumbei îngemănați ; brațe slabe, întoarse din spre rostul vostru de pace și de mîngiere, legănați lampadarele desfășurînd în văzduh panglici de lumină, sărbătoriți orgiile mortuare ! Veseliți-vă copii prigo-niți de vitregie, sărbătoriți trista voastră izbîndă ! Coboară nebunie, amestecă sufletele în delirul bucuriei, ia-ți tîrsul și joacă, joacă mîinînd hora desnădejților înăbușite, și rizi cu hohot de măcel și de sînge, până cînd pașii oboșiți te aruncă în leșinul odihnitor al răzbunării și al morții !

Constanța în 1916

Valurile își ridică și își risipesc spectrele zdrențuite sub lună.

Vechiul Tomis doarme somnul îndurerat al celor pe care doar visul îi mai mîngie de încercările soartei. Numai tu, trist latin, stai de veghe, abătut pe gînduri cu pumnul subț bîrbie, pe nopți viforoase cînd se cutremură soclul tău de piatră, cu ochii pierduți în largul mării, unde farul tîrăște o diră de sînge.

— Asculți răsunînd prin furtună glasuri barbare ? Sînt Geți ? Sînt Sarmați ? Martor tăcut al veacurilor, privești, lîngă zbuciumul mării cum se perindă valurile frămîntate ale semințiilor.

În jurul tău orele se alungă, împinse de graba Clepsidrei. De pe minarete, glasul monoton al muezinului salută arătarea

lui Hiperion și pe un altul îl sărbătorește cultul sveltelor bazilice. În preajma ta, pe țărmurile stîncoase, singuri salcîmii înfloresc sub adierea sărată a mării. Doar Memoria, cu picioarele repezi, aleargă printre secole rechemînd trofee.

Tu, care ai trăit atîtea tragedii, în ceasul acesta amuțește din nou o idiomă care ți-e dragă. Casele sînt iar pustii ca și scoicile de pe maluri din care melcii au pierit. Ochiul îngrijorat al pilotului privește în zare. În jurul tău aleargă umbrele, vîntul, orele fugare.

Și valurile repetă mereu dorul tău spre Cetate și vîntul geme răsfoind Tristele pe nopțile viforoase, cînd se cutremură soclul tău de piatră.

Cora Irineu

Mihail Sturdza, familia și anturajul lui*

Mihail sau, cum i se zicea de obicei, Mihalache Sturdza era fiul marelui logofăt Grigoraș Sturdza și a domniței Mărioara Calimah. El a avut norocul să fie crescut de un foarte distins cleric francez, abatele L'homme, care a stat în țară ani îndelungați. Nu încapе îndoiială că, în ce privește cultura și pregătirea pentru viața politică, profesorul și elevul și-au făcut reciproc cinste. Mihalache Sturdza a fost fără îndoială barbatul de stat cel mai capabil ce l-a produs Moldova de două veacuri încoace și mare pacat este, nu numai pentru Moldova, dar chiar și pentru întreaga Romînie, că strălucirile lui însușiri politice au fost patate de neastîmparata sete de bani de care era stăpînit.

S'a ocupat de tînar de treburile publice și unele din memoriile adresate de el cabinetului dela Peterburg arată cît de serios își studiase țara de timpuriu și cum mintea lui puternică și clară își făcuse de pe atunci o idee exactă de adevarata ei stare și de adevaratele ei nevoi. Din tinerețe a aspirat la domnie și a știut să dobîndească favoarea Peterburgului fără de care orice năzuință la scaun ar fi fost zadărnică. Rămînea să obție învoirea sultanului și aici o împrejurare sentimentală i-a pricinuit greutate mari. Despărțit de întăia lui soție, de grațioasa și buna Eliza Rosetti, el legase relațiuni de dragoste cu o vară mai departată a sa, cu Smaranda Balș, născută Sturdza, și era hotărît s'o iee de soție cînd, în urma stăruinților Rusiei, Poarta s'a hotărît să-l numească la scaunul Moldovei și l-a chemat la Țarigrad spre a-i da investitura. Mihalache Sturdza s'a grăbit să plece, luîndu-și rama bun dela iubita lui și făgăduindu-i că o va lua de soție îndată ce se va întoarce ca domn.

Ca să-și pregătească venirea în scaun, făcuse încă de ani cheltueli însumate, și la Peterburg și la Stambul, spre a-și asigura bunăvoință și sprijin la amîndouă curțile, cheltueli cari îl

* Din volumul „Amintiri”, care se pune în vînzare zilele acestea.

silise să s'încurce în datorii grele. Puțin înainte de chemarea lui la Țarigrad, tată-său, ajuns la adinci bătrînețe, murise lăsându-i o avere foarte mare, pe baza căreia a contractat alte datorii menite să-l pue în stare să obție bunavoiență a valideelor și a marilor demnitari turci, fără de care știa bine că nu se poate conta nici pe investitură grabnică, nici pe domnie liniștită. Suma cu care a putut să s'împrumute astfel nepărîndu-i îndestulătoare, amanta lui i-a mai încredințat, pe lângă toți banii de cari dispunea în acel moment, și toate juvaerurile ei cari erau de mare preț, spre a le amaneta.

Însă, ajuns la Țarigrad, a dat de o piedecă neprevăzută. Vechia noastră cunoștință din vremea Eteriei, Ștefanache Vogoridi, fostul caimacam al Moldovei, care știuse să cîștige favoarea sultanului Mahmud al II-lea, fiind chiar numit, pe o bucată de timp, beiu de Samos, de loc nu-și părăsise aspirațiunile la scaunul Moldovei, până în momentul în care Mihalache Sturdza a fost oficial desemnat ca viitor domn. Îndată ce Sturdza a sosit la Constantinopol, Vogoridi i-a trimis răspuns că este dispus să nu-i facă greutate dacă... noul domn ie de soție pe fiică sa, Smaranda. Sturdza, fiind sigur de sprijinul Rusiei și împins de ambasadorul acestei puteri, a dat un răspuns politic, dar categoric de negativ. Atunci Vogoridi, care cu prea puțină vreme înainte avusese prilej să facă Turciei un mare serviciu cu ocaziunea încheierii unei convenții comerciale cu Anglia, a cerut sultanului o audiență în care a expus lui Mahmud al II-lea dorința ca, el neputînd fi domn al Moldovei, cel puțin noul voevod al aceluia *memleket* (provincie) să aibă a lua de soție pe fiică-sa Smaranda. Sultanul, pe de o parte doritor să facă un bine favoritelui său, iar pe de alta bucuros să fie neplăcut candidatului impus de Rusia, a făgăduit lui Vogoridi că investitura se va da noului domn al Moldovei numai după ce se va fi căsătorit cu fiica lui. Și, într'adevăr, data investiturii nu se mai fixa, nenorocitul domn neinvestit se topia în cheltueli la Stambul, fără ca nici intervențiunile foarte categorice și repătate ale ambasadei rusești la Poartă, nici propriile sale jalbe la sprijinitorii lui din Peterburg să fi putut obține un rezultat imediat; se știe ce meșteri neîntrecuți în materie de traganare au fost totdeauna turcii. Sturdza era mai înainte de toate un barbat cu mare simț practic; el a înțeles destul de răpede că trebuie să jertfească dragostea domniei sau domnia dragostei, altfelu turcii îl vor ținea cu lunile în Țarigrad, ceiace va însemna ruina lui desăvîrșită. S'a hotărît să renunțe la dragoste.

Odată această hotărîre luată, tîrgul cu Vogoridi a fost răpede făcut: grecul a mai cerut și obținut recunoașterea unei zestre frumoase pentru fiică-sa și postul de *Kapu-kehaya* (reprezentant) al Moldovei pe lângă Poartă, cu un salariu însemnat, ceiace i s'a admis de asemenea. Investitura a urmat îndată după căsătorie și noua păreche domnească a plecat la Ieși. Cum a iz-

butit noul domn să mîngie pe iubita părăsită și dacă a mîngiet-o nu știu, cred însă că datoria cătră dînsa a fost plătită imediat.

Această împrejurare politico-romantică mi-a fost povestită de răposatul Dimitrie Sturdza, fostul șef al partidului liberal. El, date fiind legăturile de familie și de afaceri ce-l legau de fostul domnitor, precum și a nepărtinirii cu care judeca pe Mihaiu Sturdza, era și în măsură să fie bine informat și merită toată crezarea. Un vice-consul prusian, care a trăit cîțiva ani în leși și a scris o carte care nu este decît un violent pamflet împotriva țării noastre, povestește împrejurările într'un chip mult mai puțin favorabil pentru domn, însă chipul răutăcios în care cartea este scrisă face ca afirmările lui să fie mai mult decît suspecte.

Cea dintăiu grijă a domnului a fost să scăpe de urieșele datorii contractate pentru dobîndirea domniei. În acest scop s'a hotărît să se folosească de nemulțămirea generală pricinuită prin năvălirea, mai ales după izbuhnirea războiului ruso-turc dela 1828 încoace, a unui adevărat potop de jidovi. Intemeindu-se pe îngrijirea stîrnită de această invaziune a unui element străin și cotropitor a tuturor pozițiilor economice ale țării, a instituit o comisie însărcinată cu cercetarea condițiilor și a stării materiale a jidovilor veniți în urmă, stabilind totodată condițiuni foarte grele pentru a-i învoi să s'asăze în țară. Deoarece foarte puțini erau acei cari intruniau acele condițiuni, n'a fost greu a face cîteva exemple, *desfărînd* peste Dunăre un număr, dealtmîntrelea destul de mic, de jidovi veniți mai ales din Rusia și din Galiția. Dar aceste puține expulzări au ajuns pentruca să inspăimînte restul jidovimii și s'o ademenească să caute, după obicei, în bani, liman de scapare împotriva cumpliciei nevoi la care era expusă. Aproape toate datoriile domnului fusese contractate la jidovi: s'au sfătuit deci între ei și au hotărît ca obștia jidovilor să achite toate datorile domnitorului, dacă acesta se va îndatori din parte-i să modereze asprimea condițiilor în cari jidovimea era îngăduită să între și să locuiască în Moldova. Însărcinat cu negocierile acestei afaceri a fost bancherul Michel Daniel, a cărei familie era așezată de mai demult în țară și care avea cu domnul relațiuni bănești, fiind unul din creditorii lui de căpitanie.

Daniel s'a pus în legătură cu Petrache Asaki, adiutant al lui vodă și omul lui de încredere. Tîrgul a fost răpede făcut: s'a convenit ca Michel Daniel să restituie domnului toate sinețele ce el le iscălise către bancherii și oamenii de afaceri jidovi, iar domnul să iee măsurile trebuitoare pentruca jidovii să poată intra și viețui în țară. Nu știu dacă sinețele s'au remis domnului cu ceremonialul descris de suspomenitul vice-consul, cred mai probabil că Daniel le-a predat lui Asaki,—sigur însă este că pe deoparte Mihaiu Sturdza a îndulcit condițiile aspre puse întrării și așzării în Moldova a jidovilor veniți de peste hotar, iar pe de alta a mai avut grijă ca aceste condițiuni, chiar așa de în-

dulcite cum erau, să nu fie aplicate. Astfeliu influxul jidovimii în țară și-a urmat mersul înainte, începînd Moldova cu comerșanți și meseriași jidovi, cari n'au întîrziat să ucidă comerțul și meseriile pămîntene.

Această urită faptă în sarcina întăiului domn regulamentar este mai presus de orice îndoială, și era povestită cu indignare de toți contemporanii.

O bucată de vreme nu s'a mai vorbit de afaceri de acest feliu făcute de domn, dar el nu și-a putut stăpîni lăcomia vreme îndelungată și a început să vîndă slujbeie pe de o parte, dreptatea pe de alta. Nici o hotărîre a divanului domnesc, instanța supremă de atunci, nu era valabilă pînă ce nu o întăria domnul cu iscălitura sa și Mihalache Sturdza, în cauzele grase, nu o dădea decît în schimbul unei sumi de bani variînd după în-samnatatea pricinii. Nenumarate hotărîri de ale divanului rama-sau astfeliu neîntărite pînă la ieșirea din scaun a acestui domn, el încăpătînîndu-se să nu întărească înainte de a i se fi dat, iar împričinatul în favoarea căruia hotărîse divanul încăpătînîndu-se a nu da.

Jălbile din această pricină au devenit în curînd atît de frecvente, în cît guvernul din Peterburg a ordonat consulului general al Rusiei din București să meargă la ieși și să facă o amărînjită cercetare asupra abuzurilor denunțate. Consulul ar fi constatat într'adevăr săvîrșirea unor mari concusiuni, luarea de sumi însumate dela numărîși împričinați pentru a li da dreptate. Parte din acele sumi au și fost restituite, iar complicele domnului, Lupu Balș, un concusionar vestit, a plătit pentru toți, fiind departat dela logofetia dreptății. Scandalul a fost chiar atît de mare în cît el a fost silit să plece în străinătate, stînd timp mai îndelungat la Paris. Dar Vodă nu a fost suparat de loc și a putut urma acelaș joc mai departe.

Spre a mai slăbi opoziția împotriva-i, a numit în locul lui Lupu Balș pe Costache Sturdza, care pînă atunci fusese căpetenia nemulțămîjilor.

Domnul avea grijă să numească printre judecătorii divanului domnesc și oameni cari își plătise funcția și creaturi fără de caracter, cari ascultau morțiș de poruncile lui. Așa era judecător la acel divan un boier numit Iacovache Paladi care avea trecere mare pe lingă colegii săi. El își vindea *glasul* aceluia care i-l plătia, dar dacă, pe urmă, venia altul și-i oferia o sumă mai mare, vindea acestuia *majoritatea* divanului, asupra spirîtelor căreia era atît puternic. Și dacă cel dintăiu i se plîngea că nu s'a ținut de cuvînt și i-a luat bani degeaba, Iacovache Paladi răspundea indignat: „Cum mă poți învinovăți de asemenea înșălăciune? întrebă pe oricare din ceilalți judecători dacă n'am fost pentru dumneta și dacă nu m'am pus din toate puterile pentru ca să ți se dea dreptate dumitale! Dar ce să fac eu singur cînd toți ceilalți au fost pentru potrivnicul dumitale? Mai mult

decît un om nu sînt!" S'întălege că, după o bucată de vreme *trucul* lui era cunoscut și nu mai putea prinde decît asupra unor oameni cu desăvîrșire naivi și ruginiți din provincie; glasul lui nu mai avea preț, era redus să vindă numai majoritatea.

Divanurile de Apel, în cari intrase mult tineret, erau mai bine alcătuite și mai independente decît curtea supremă; îi plăcea lui Mihalache Sturdza să-și dea aerul că rînduește în magistratură oameni independenți și de o cinste care nu se putea pune la îndoială; știa doară că cauzele mănoase tot aveau să treacă în ultimă instanță dinaintea divanului domnesc a cărui hotărîre trebuia s'o întărească și cîștigul lui la urmă tot avea să iasă.

Alcătuirea tribunalelor de ținut era însă mai prejos de orice calificare: numia într'însele mai cu samă oameni fără nici o cunoștință de legi, incuți, cunoscuți ca neciostiți; dar cari plăteau slujbele ce le capatau, sau lui sau creaturilor sale, iar după o bucată de vreme îi scotea din slujbă. Și dacă acel scos din slujbă venia să se tînguie, capata dela domn răspunsul stereotip: „Ticălosule, te-am pus în pine și n'ai știut să te chivernisești!”

Însă Mihalache Sturdza era un administrator de mîna întâia: în tot timpul domniei sale, păcătosul budget al Moldovei s'a soldat neconținut cu excedente și țara nu a știut ce este să fie datoare. Adevărat însă că avea grija să pue Obșteasca Adunare, tot atît de ascultătoare la poroncile lui ca o cameră de astăzi la acele ale primului ministru care a ales-o, să-i facă, la sfîrșitul sesiunii, o adresă prin care ruga pe Măria Sa: „să binevoiască, ca un semn de recunoștință pentru osîrdia și ivna puse în administrarea visteriei, să primească acel excedent”. Și niciodată nu a refuzat acel dar.

Dealtmîntrelea Obșteasca Adunare, care după Regulament trebuia să fie un organ de control al domnului, a fost în curînd transformată în adunătură de creaturi ale sale. Barbații independenți, în stare să se opue abuzurilor și bunului plac al lui vodă nu erau lasați să pătrundă într'însa. Acei cari, prin surprindere, izbutiau să fie aleși, pățiau cum am arătat mai sus că a pățit moșu-meu Lascar. Pățania lui Mihalache Cantacuzino-Pășcanu arată cum domnul, dela începutul domniei lui, știa să înlătore candidaturile independente cînd avea cunoștință de ele.

Cu puține zile înainte de alegerile dela 1839, Mihalache Pășcanu a primit dela logofătul Lupu Balș, șeful departamentului justiției, lista boierilor ce domnul îi desemnase spre a fi aleși deputați ai marilor boieri, printre cari figura și el, cu invitația să voteze pentru ei. Dar Pășcanu a scris sub lista în chestiune: „M'ați înșalat în alegerile trecute. Aceasta nu se va mai întîmpla a doua oară, apoi încă mai puțin sînt dispus să contribuî la înșalarea celorlalți alegători.” Și iscăcind, a remis pachetul, după ce l-a pecetluit, aprodului care-l adusese. Pachetul a fost apoi dus pe rînd la ceilalți boieri alegători și, după ce a

trecut pe la toți, adus înapoi logofătului Lupu Balș. Acesta l-a primit pe cînd se afla la palat și l-a deschis în fața domnului, spre a găsi că toți boierii scrisese sub cuvintele Pașcanului mențiunea : „*Vû et approuvé*“ (Văzut și aprobat). A doua zi un decret domnesc declara pe Mihalache Pașcanu în stare de tulburare mintală, astfel încapabil să-și exercite drepturile de alegător și-i ordona să părăsască în douăzeci și patru de ceasuri leșul, spre a merge să stea la moșia sa Ceplența. Acest decret urma să fie publicat în foaia oficială, dar vodă temîndu-se să nu prea jighească familia puternică și bogată a Pășcăneștilor, decretul a fost tipărit într'un singur exemplar al foii, care a fost înmînat lui Mihalache Pașcanu în momentul plecării. Surgunul acestui boier a fost astfel de scurtă durată.

Incontestabil este că a făcut multe lucruri bune : a stirpîit tâlhăriile, căci hoții au fost urmăriți fără milă, prinși și spînzurați. După puțini ani securitatea pe drumurile mari se făcuse atât de desăvîrșită în cît se zicea pretutindeni că : „și în mijlocul drumului poți dormi cu saci de aur drept căpătăiu.“

Metodele întrebuintate în administrație erau deplorabile : batăia era nu numai *ultima*, dar chiar și *prima ratio* de ocîrmuire. În această privință mi s'a povestit de un martor ocular o scenă care descrie moravurile administrative ale vremii, mai bine și în chip mai plastic decît ar putea s'o facă un întreg volum.

Martorul meu se afla la agie (prefectura de poliție) pe cînd aga în funcțiune atunci, Tudurache Gheuca, a pus să chieame pe starostele de casapi și dîntălu l-a certat și l-a batjocorit cumplit pentru nu știu ce vină, cu mare adaus de mame, bunici, dumnezei, cruci și luminări. Apoi a porocnit slujitorilor să-l întindă jos, la scara poliției și să-i tragă un număr foarte respectabil de lovituri de nuiele. Zis și făcut : starostele de casapi a fost umflat de *cazaci*, cum li se zicea, dus afară, în uliță, ca să vadă lumea, întins la scară și împrejurimile agiei nu au întîrziat să răsune cu strigătele lui de : aleu l' valeu ! Aceste strigăte au adus la fereastra biuroului său pe Ghiță Căliman, care de pe atunci era director al agiei și cunoștea bine amăruntelile împrejurării care supărase pe agă. Starostele de casapi fiind un protejat al lui, care-i îndestula casa cu belșug de mușchiu gratuit, aleargă la agă începînd cu un :

— Pentru Dumnezeu, cucoane Tudurache, ce faceți !

Apoi îi povestește cum stau într'adevăr lucrurile.

Atunci aga care avea deplină încredere în subordonatul lui, se scoală, se duce la fereastră, o deschide și strigă *cazacilor* :

— Lasați-l, bre !

Apoi întorcîndu-se către Ghiță Căliman, adaogă în moldovenesca lui de grec :

— Ke dimieta, arhon comise, pune să-l scrie la catastih numără loviturilor primite pentruca să se scadă din țele țe are să le meritărisască *is tin exohin* (până la urmă).

În ramul judecătoresc a luat multe măsuri practice și înțelepte. El a hotărât ca, într'un termen anumit, toți acei cari se țin că moșia li este cotropită de vr'un megieș, să deschidă acțiune de impresurare, căci după trecerea acelu termen nu li se vor mai ține în samă pretențiile. A pus astfel capăt la nenumăratele procese de hotărnicie cari răsăreau în fiecare zi și absorbiau tot timpul judecătorilor.

Lui i se datoresc cele dintâi șosele ce au existat în Moldova, înlesnind astfel foarte mult, cu toată sărăcia rețelii lasată de ei, comunicațiile până atunci atât de anevoioase. I s'a făcut o vină din faptul că acele șosele erau totdeauna croite astfel în cât să treacă pe la vr'o una din moșiile lui, dar nu se poate tăgădui că nu numai el, ci țara întregă s'a folosit de ele. Se mai poate adăugi că de atunci nu s'au mai construit șosele atât de bune și de frumoase.

Mihalache Sturdza nu avea pretenția să se priceapă în treburile militare, nu avea de loc spiritul militar și era convins că niciodată Moldova nu va avea să se apere cu forțele ei proprii. De aceia *miliția*, cum i se zicea atunci, a fost în vremea domniei lui cu desăvârșire neglijată și chiar în loc de a face progrese, a dat înapoi din ceia ce fusese la înființare. Nedându-i nici o importanță, domnul distribuia cu cea mai mare ușurință gradele militare tuturor tinerilor cari aveau gust de uniformă ofițerească, aceasta fără ca ei să fi fost în prealabil supuși vre unei pregătiri militare serioase; după o slujbă de câteva săptămîni ca cadeți erau făcuți ofițeri. Pentru patru companii de infanterie și un escadron de cavalerie cari alcătuiau toată puterea militară a Moldovei, existau, la mijlocul domniei lui Mihalache Sturdza, vr'o două sute de ofițeri de toate gradele, dela *praporcic* (enseigne, Fähnrich) până la hatman.

În schimb însă era un barbat politic de o destoinicie egalînd talentele lui financiare și administrative. Dealtfelii îi trebuiau o minte deosebit de ageră și de fină, un tact și o prudență cu totul deosebite pentru a se putea strecura între nenumăratele obstacole pricinuite de situația rău definită a țării. Între curtea suzerană și acea protectoare, între tendințele cotropitoare ale celei din urmă și acțiunea de apărare a celei dintâi, intrigile boierilor cari voiau să-i iee scaunul, atacurile partidului național, doritor de reforme, amestecul în toate afacerile publice și private al consulilor ruși cari aveau ordin să-l susție, dar să împiedece ca el să-și facă o situație prea puternică, puțin oareșcum să-l facă independent de bunăvoința Rusiei, ci dimpotrivă să-l silească să simtă totdeauna nevoie de protecția Peterburgului în fața greutăților din lăuntru, cași a lăcomiei unor pașale puternice din Stambul, deprinse de veacuri să exploateze aceste nenorocite țări. Apoi nici consulii „augustului protector“ nu totdeauna disprețuiau banul și domniile noștri au avut de contat și cu lăcomia lor, această lăcomie uneori fiindu li de folos, altădată pricinuindu li greutăți.

Mihalache Sturdza, fiul celei mai frumoase femei care a trăit în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în întâiul sfert al celui următor, era un barbat roșcovan, mic la stat, urît la față, cu picioare strîmbe și glas sfîrșit. Totuș acei care l-au cunoscut, recunoșteau într'un glas că acest barbat, atît de rău tratat de natură în privința fizicului, făcea, oriunde se arata, impresia unui *grand seigneur* și a unui barbat cu totul superior.

Sexul frumos îi plăcea și adesa avut-a doamna temeuri de gelozie, dar succesele ce i s'au atribuit trebuiesc puse mai mult pe socoteala situației decît a persoanei sale. Era prea puțin frumos și prea hursuz pentru a plăcea femeilor. Mi s'a povestit că o cucoană mare, vestită pentru frumuseța ei și care mai avea reputația să fie foarte miloasă pentru suferințele ce le pricinuiseră farmecele ei, căreia Mihaiu Sturdza, înainte de domnie, i se plîngea că este din caleafară crudă cătră el, i-ar fi răspuns: „Ce vrei? Am prostul gust să iubesc numai barbați frumoși!”

Dealtmîntrelea chiar adversarii lui recunoșteau că el totdeauna a știut să păstreze aparențele și că niciodată nu a dat pilda scandalului.

Mai trebuie să recunosc că, după toate cîte le-am auzit despre dînsul, și dela oameni care de loc nu-l iubiau, el era destul de îngăduitor cătră adversarii lui și că celor care l-au lovit și pe care i-a lovit și el în aparare, nu și-a făcut nici jumatate din răul ce i-ar fi fost în putință să li-l facă, fără a fi taxat de om răutăcios sau crud. Era în fond om de omenie; bunătatea de inimă înăscută în moldovan nu era cu totul străină de dînsul. Ce pacat că era atît de ahițat după bani!

Această lăcomie cumplită de care a fost stăpînit întăiul domn regulamentar al Moldovei, a fost o mare nenorocire, poate nu numai pentru dînsa. A venit în scaun în momentul cînd țara dobindise o alcătuire care, cu toate cusururile ei, era totuși cu mult superioară acelei care o ocîrmuia pînă atunci. Dacă, pe lingă cultura lui serioasă, și strălucitele însușiri de ocîrmuitor cu care era înzestrat de natură, ar fi avut parte de desinteresarea de care au dat dovadă nu tocmai puțini membri ai boierimii moldoveneșii din aceiaș vreme, nu încapă îndoială că el ar fi fost în stare să stavilească corupțiunea domnind în treburile publice, rezultat firesc al unui trecut dezastros.

În loc de a aduna împrejuru-i o mulțime de indivizi fără caracter, fără cultură, fără creștere și mai ales fără scrupule, care se îmbogățeau prin toleranța lui, el ar fi putut să fie steagul împrejurul căruia s'ar fi strîns toate elementele sănătoase și curate. Autoritatea lui ar fi crescut în chip neasemanat și intriga nu ar mai fi avut nici o putere împotriva-i. Inspirind respect și în țară și în Stambul și în Peterburg, ar fi fost în măsură să ducă țara pe calea progresului cu pași urieși, așăzînd acel progres pe temelii sănătoase.

Dar din nenorocire, stăpînit de setea banului, dînd însuș

exemplul prevaricațiunilor, în loc să fi pus stavila corupțiunii trecutului, a mai adăugit la ea, favorizând ridicarea și îmbogățirea prin jaf a unei întregi clase de bărbați fără scrupule, dar care erau unelte servile ce le putea întrebuința pentru interesele lui personale.

Țările române n'au avut noroc cu domnii rinduiți la 1834: talentele extraordinare ale lui Mihaiu Sturdza nu-și puteau da roadele ce țara era în drept să le aștepte, fiind paralizate prin lăcomia de care era stăpînit, iar desăvirșita incapacitate a lui Alexandru Ghika nu putea fi compensată prin disprețul său pentru ban.

Dar este mai mult decît probabil că dacă unul din ei ar fi avut și însușirea pe care o avea celalalt iar lui îi lipsia, Rusia nu ar fi consimțit la numirea lui.

Mihaiu Sturdza, din întâia lui căsătorie cu Eliza Rosetti, a avut doi fii care, amîndoi, au trăit până la adinci bătrînețe: beizadelele Dumitrache și Grigore Sturdza. Cel dintăiu a dus o viață liniștită, trecînd drept un barbat de inteligență mijlocie, despre care nu s'a vorbit decît puțin și nu s'a zis niciodată nici un rău; beizade Grigore a dat însă lumii neasamant mai mult prilej de vorbă.

Amîndoi și-au început educația în țară cu un profesor francez. După suirea în scaun a părintelui lor, amîndouă beizadelele au fost trimise la Lunéville, spre a-și urma acolo studiile sub direcțiunea fostului profesor al domnului, abatele L'hommé. Dar faptul că domnul Moldovei își creștea fiii în Franța uzurpatorului și liberalului Ludovic Filip, a celui care slujise în armatele revoluționare și al cărui părinte votase moartea vărului său, Ludovic al XVI-lea, a scandalizat în cel mai mare grad pe împaratul Neculai I. Această suparare a pravoslavnicului împarat a fost transmisă domnului Moldovei cu statul că, dacă nu voește să crească pe fiii săi în Rusia, cel puțin să i trimată într'o țară în care domnesc principii mai sănătoase decît în Franța. Mihailache Sturdza de nimica nu avea să se teamă ca de pierderea favoarei împaratului Rusiei, totuș trebuie să inscriem la activul său că, om luminat cum era, cunoscînd bine Rusia unde fusese de mai multe ori și știînd prin urmare ce rezultate slabe putea să dea o creștere făcută în împărăția lui Neculai I, cu rizicul de a pierde ceva din favoarea împaratului, a preferat să trimată pe fiii săi în altă țară și a ales în acest scop Berlinul, Prusia fiind atunci, după Rusia, statul din Europa în care domniau principiile cele mai absolutiste. Împreună cu beizadelele, a emigrat dela Lunéville la Berlin și tînărul Mihaiu Kogălniceanu care plecase din țară odată și studia la Lunéville împreună cu ele.

Au stat mai mulți ani la Berlin; nu știu ce felii de studii au făcut, dar beizade Grigore, pe care l-am cunoscut foarte bine, era fără îndoială un barbat cult, care avea cunoștinți serioase în multe ramuri.

Nu știu cum, în urma căror împrejurări, ambii frați, fără

a fi slujit în armata rusască au obținut amândoi, dela împaratul Neculai, gradul de polcovnic (colonel).

După ce s'au întors în țară, beizade Dumitrache a fost numit de tată-său hatman sau *gheneral-inspector* al miliției Moldovei, în care calitate funcționa în momentul mișcării dela 1848, iar beizade Grigore a dus o viață în care capriciile și fanteziile momentului au jucat rolul de căpetenie.

Barbat de o statură înaltă și înzestrat din naștere cu o putere musculară neobișnuită, n'a cruțat nici o silință pentru a o mai spori prin tot felul de exerciții. Gelos de isprava lui Milon dela Crotona, și-a pus în gând să facă la felu. Spre acest sfârșit a început să poarte în spinare un vițel mic, în fiecare zi, în cursul unui timp anumit, urmînd să repete această manoperă până ce vițelul a ajuns juncan. Această ispravă fiind cunoscută în țară, beizade Grigore a capatat dela popor porecla de: *Beizade Vițel*.

Și-a urmat exercițiile de gimnastică până la bătrînețe, perfecționîndu-le neconținut. Mi-a aratat, la 1875, sala lui de gimnastică, plină cu tot soiul de aparate, pentru exercitarea și întărirea tuturor mușchilor. Imi aduc amînte că avea aparate speciale pentru a întări diferitele degete dela mîni și dela picioare și a li spori flexibilitatea.

Beizade Grigore era un admirator pătimaș (și nu platonice) al sexului frumos; succesele lui pe acest cîmp, în tinerețe, au fost multiple. Mult sgomot a făcut dragostea lui pentru contesa Dash, cunoscuta scriitoare franceză. O cunoscuse în Franța, pe cînd el era foarte tînăr, iar ea se apropia de vîrsta matură, dar mai avea urme număroase și încă svli ale unei mari frumuseți. O adusese în Moldova făgăduindu-i că o va lua de soție și era foarte hotărît să se fie de cuvînt. Amorezații se stabilise la Perieni, o moșie din împrejurimile leșului, aparținînd mamei beizadelel.

Cînd vodă a fost pus de fiu-său în cunoștința proiectelor sale matrimoniale, le-a întîmpinat cu un *veto* din cele mai categorice. Dar beizadeaua nu s'a lasat învinsă și a început să ducă pe contesă pe la rudele sale, prezentînd-o ca logodnica lui. Vodă se temea mai cu samă de o căsătorie clandestină și, în unire cu mitropolitul, luase măsurile cele mai aspre pentru a împiedeca ca nu cumva vre un preut să celebreze cununia în ascuns. Pentru a pune capăt desăvîrșit romanului, vodă, barbat practic și hotărît, a trimes pe neașteptate la Perieni, într'o noapte, o *roată* (companie) de infanterie și un pluton de cavalerie, cu ordin să încunjure curtea și să nu lese pe nimene să intre într'insa; și ordinul a fost executat *ad litteram*.

Camara dela Perieni era foarte bine aprovizionată, dar întimplarea făcuse ca cei doi amanți să fie înzestrați de natură cu cîte un formidabil apetit, iar slugile casei erau multe și deși fusese puse din zlua dintăiu la jumătăți de porții, tot trebuiau hrănite. După prea puține zile, numărul slugilor se împuținase, dar

totuși nu mai rămăsese nici macar fărâmură de lucru de ale mîncării și dragostea a trebuit să capituleze înaintea foamei. Amanții și-au luat rama bun unul dela altul, făgăduindu-și să se regăsească în Franța și beizade Grigore, calare, înarmat până în dinți, a pus să se deschidă porțile ogrăzii și a năvălit ca o furtună asupra lanțului de sentinele care încunjura curtea. Nici una nu s'a gîndit să-i ție piept, ci cu toții s'au grăbit să se dea înapoi, lăsînd tinărului calea liberă. Contesa Dash, ramașă prizoniera oastei învingătoare, a fost înainte de toate poftită să iee o masă substanțială, căreia s'a grăbit să-i facă cinste. Apoi i s'a pus la dispoziție o trăsură cu doisprezece cai de poștă și un oțifer spre a fi dusă la Galați. Aici a găsit locul ei pe un vapor plătit până la Constantinopol, pe lîngă o rînduială de bani permițîndu-i să-și urmeze în chip cuviincios călătoria până în Franța.

Pe urmă beizade Grigore s'a apucat de speculă și a luat în arendă un mare număr de moșii mănăstirești din ținuturile Neamțului și a Sucevei. Noi toți, cei care am cunoscut bine pe beizade Grigore, știm că nu era nici lacom de bani nici zgîrcit, dimpotrivă era foarte generos, chiar risipitor. Dar din nenorocire a pus pe acele moșii, ca să le exploateze, niște vechili leși, care au jăfuit pe țarani în chip îngrozitor. Lascar Catargiu care a fost mai pe urmă prefect de Neamț și însărcinat de ocirmuirea lui Grigore Ghyska cu cercetarea nenunțatelor jalbe ale țaranelor de pe moșiile în chestiune, mi-a povestit lucruri îngrozitoare despre jafurile acelor leși (poloni). Imi aduc acuma aminte de un singur amărunt: puneau țaranului în socoteală, pentru o păreche de opinci, care atunci se vindeau pretutindeni cu preț maximum de un leu (32 bani), o carboavă (4 lei), iar pășunatul unei vaci era socotit pe un preț aproape echivalent cu valoarea vacii.

Beizade Grigore a fost dintăiu căsătorit cu Olga Ghyska din Țara Romînească, o femeie distinsă sub toate privirile și foarte frumoasă, sora cunoscutei scriitoare Dora D'Istria, care a fost căsătorită cu un principe Masalski. Se zice că frumuseța, creșterea deosebită, distincțiunea și celelalte însușiri strălucite ale soției sale nu au fost în stare să păstreze aceștia credința sburdalnicului ei soț. A murit de tinără, lăsîndu-i trei copii deosebit de frumoși, care s'au stîns foarte de tineri și ei.

În timpul războiului din Orient, beizadeaua noastră a luat serviciu în armata turcească unde i s'a dat gradul de general de brigadă sub numele de Muhliz Pașa. În această însușire el s'a distins în lupta dela Oltenița, în care Turcii au învins pe Ruși, izbînda fiind datorită mai ales acțiunii îndrăznețe și bine executate a lui Muhliz Pașa, apoi în bătălia dela Eupatoria unde a comandat cavaleria turcească și a contribuit mult la victorie.

În tinerețile sale, beizade Grigore trecea drept o natură neroniană; nouă, acelor care l-am cunoscut în urmă, nu ni-a făcut de loc această impresie; voiu mai vorbi de el în mai multe locuri din aceste *Amințiri*.

Mihalache Sturdza a mai avut, din a doua sa căsătorie, încă un fiu și o fiică. Fiul, căruia i se dăduse numele de Mihaiu, a murit înainte de a ajunge în vîrstă bărbătească și această moarte a alcătuit pentru părinții lui o lovitură din cale afară crudă; fiica a fost căsătorită cu principele Gorciacov, fiul cancelarului lui Alexandru al II-lea.

Deoarece am pomenit mai sus numele cumnatei lui beizade Grigore Sturdza, frumoasa și talentata Elena Ghika, căsătorită cu un principe Masalski, dar cunoscută mai ales sub pseudonimul literar de Dora D'Istria, voi povesti aici o întâmplare din viața ei care ni dă o iconă drastică a regimului ce domnia în Rusia din vremea lui Neculai Pavlovici.

Dora D'Istria trăia atunci în Peterburg și, din pricina frumuseții, a culturii și a spiritului ei, era foarte apreciată de cele mai distinse cercuri ale aristocrației rusești. Era o adeptă a ideilor liberale și a naționaliste. Deși avea grijă să-și exprime părerile în chip cit se poate de chibzuit, silindu-se să nu jignească întru nimica principiile stabilite la curte, gura trada prea adesea tendințele ei liberale și simpatiile ce le hrănea pentru cauza liberării popoarelor asuprite. Se vede că rău voitori au adus la cunoștința autocratului, denaturindu-le, unele cuvinte scapate ale principesei.

Fapt este că Dora D'Istria a primit într-o zi o scrisoare din cele mai amabile dela ministrul poliției, rugînd-o să-i facă cinstea a-l onora, în aceiași zi, cu o vizită la oficiul său, unde va avea plăcerea să-i comunice o veste care o va interesa foarte mult. Dora D'Istria s'a dus și a fost întâmpinată, la ușa cabinetului său, de ministru care, sărutîndu-i mîna și oferindu-i brațul, a condus-o, după ce i-a mulțămît pentru amabilitatea ei, într'un salon alăturat. Cînd au ajuns în mijlocul acelei încăperi, ministrul s'a oprit brusc și a bătut odată din picior. Înainte ca Dora D'Istria să-l fi putut întreba ce se întîmplă, ea a simțit că parchetul cedează sub dînsa și trupul ei a dispărut pînă subsuoare în etajul de jos. Apoi a simțit că i se ridică rochia și fustele și a început a simți lovituri de vergi: a fost fustigată în acelaș feliu în care sînt fustigați copiii care s'au făcut vinovați de vr'o greșală. După ce a primit numărul de lovituri ce trebuia să i se dea, trapa s'a ridicat în sus și ministrul, cu o adîncă reverență, i-a oferit iar brațul și a dus-o pînă la trăsura, neuitînd să-i sărute mîna înainte de a se despărți de ea.

N'am nevoie să adaug că biata femeie n'a mai stat mult în Peterburg.

De asemenea tratament s'a mai împărtășit în vremea lui Neculai Pavlovici multă lume care a avut pacatul să aibă aplecare către idei, în deobște foarte moderate, dar jîgnind principiile autocratului; printre acei nenorociți a fost și marele poet rus Pușkin.

Dat fiind caracterul întâiului domu regulamentar al Moldovei, era lucru firesc ca el să se încunjure de preferință cu barbați fără de caracter, ale căror situații să ațirne numai dela fa-

voarea și pozițiunea lui, creaturi care să i se plece în toate, multe din ele fără scrupule, gata să-i împlinească orice dorință.

Dacă în Gheorghe Asaki găsisse un barbat cu o șiră a spinării destul de mlădioasă, dar neprevaricator și nelacom de bani, fratele acestuia, Petrache, vîrît în miliție, făcut adiutant domnesc și înaintat foarte răpede la gradul de colonel, mi-a fost descris de toți bătrînii ca un instrument absolut orb al voinții domnești, veșnic gata să îndeplinească orice poroncă a stăpînului; firește că nu era nici iubit nici stimat.

Alți doi barbați de mare încredere ai domnului erau frații Lascarache și Mihăiță Mihalache, boierănași din ultima treaptă, barbați fără cultură, dar deosebit de *subțiri*, meșteri neîntrecuți în mînuirea tuturor *sferilor*, absolut dispoieți de scrupule, adînc corupți, slugarnici la culme, tămîitori neobosiți ai lui vodă și ne-dîndu-se înapoi, spre a-i face pe plac, înaintea nici unei fapte. Erau zilnic la curte, făceau partida de préférence sau de whist a domnului și au ocupat slujbe din cele-mai înalte.

Ca adjutanți alegea de obicei tineri din familiile mici boierimi sau fi de boieri scapatați. Dacă printre adiutanții domnești a figurat și Mihaiu Kogălniceanu, acest fapt se datorește împrejurării că era fiul unui om de casă al logofătului Grigoraș și, după cît îmi aduc aminte să fi auzit, fiu de botez al lui vodă.

De altfelii cei doi fi ai Moldovei care, în veacul trecut, au întrecut în agerime de mîinte pe toți contemporanii lor, nu au putut ținea timp mai îndelungat casă bună împreună. Kogălniceanu nu era barbat să se mulțamească cu un rol de unealtă subalternă, în curînd a ajuns cu vodă la cuțite.

Dumitrache Mavrocordat mi-a povestit o anecdotă foarte nostimă din vremea în care era adiutant domnesc împreună cu Kogălniceanu, am uitat în care an.

Era atunci agă (prefect de poliție) Ștefănică Catargiu, nu știu care, tatăl lui Lascar Catargiu sau acel al Beduinului, căci și unul și altul era desemnat sub acelaș diminutiv de Ștefănică. În fiecare dimineață, aga venia la vodă și-i prezenta raport scris de evenimentele ce avusese loc în cele douăzeci și patru de ceasuri expirate. Obișnuit acel raport nu cuprindea aproape nimica, doară vr'un mic incendiu, furturi de puțină însamnatate, accidente pricinuite de vite scapate, bătăi pe la crișme. Iar Ștefănică Catargiu avea obiceiul ca, la sfîrșitul raportului, după ce mai adăoga, cu citeva rînduri mai jos, formula stereotipă: „al Măriei Tale prea plecată slugă”, să lese un lung spațiu alb, iscă-lînd tocmai jos: Aga Ștefan Catargiu. Kogălniceanu și cu Mavrocordat au avut ideia să iee acest raport, pe care vodă îl arunca totdeauna în paner, să taie partea lasată în alb, sub raport, cu iscălitura și să scrie deasupra acesteia următoarele cuvinte: „Timofte! Vei slobozi aducătorului o oacă de cofeturi bune”. Apoi prețioasa hîrtie se dădea, într'o zi în mîna amantei lui Dumitrache Mavrocordat și în cea următoare în mîna drăguței lui Kogălniceanu: bine înțeles a amantei în acel moment în uz. Ti-

moft, cofetarul de atunci al curții domnești, văzînd iscălitura agăi, slobozia îndată cofeturile. Lucrurile au tot mers astfel mai multe luni, până cînd Timofte a constatat că socoteala se ridică la mai bine de o sută de galbeni (oca de cofeturi se vindea de el cu un galbăn). Văzînd că boierul nu plătește și închipuindu-și că nu-și dă samă că socoteala a crescut într'atîta, i-a trimis-o. Mare surprindere a lui Ștefănică Catargiu care trimete pe vataful lui de ogradă se vadă ce încurcătură este la mijloc. Timofte arată atunci vatafului teancul de țiduli cu iscălitura agăi. Vataful recunoaște semnătura stăpînu-său și, cerînd țidulile dela Timofte, le ducă Catargiului. Deși nu din cale afară deștept, aga pricepe de unde provine mulțimea de iscălituri ale sale și, prin cercetări făcute la Timofte, aflînd la cine merg cofeturile, gicește cine sînt autorii înșălăciunii. Nu zice nimica, dar pe raportul următor, după ce dă samă de întîmplările din oraș, adaugă: „Doi aghiotanți ai Măriei Tale fură pe aga în fiecare zi cu cite o oacă de cofeturi“. Apoi iscălește, dar imediat sub formula: „al Măriei Tale etc.“.

S'întălege că vodă, cînd a văzut mențiunea de la sfîrșitul raportului, a cerut agăi lămuriri pe care acesta s'a grăbit să i le dea. Vodă a făcut mare haz de „pozna“ făcută agăi sale, atît de mult haz în cît a rupt pentru odată cu obiceiurile lui mai mult decît parcimonioase. A chemat pe cel doi delincvenți și, cu glasul lui sîrniit, li-a ținut următorul limbajiu:

— Ticăloșilor, nu vi-i rușine să vă apucați de tîlhării și să pradați tocmai pe aga? Vi s'ar cădea să vă dau pe amîndoi afară din slujbă și să vă țin închisi pînă ce-ți plăti banii cofetarului. Dar de data asta laca vă jert și voi achita eu pe cofetar, dar să știți că de vă veți mai apuca de asemenea tîlhării, vă trimăt la gros!

Bine înțales că la curtea lui Mihaiu Sturdza nu exista mai nici o etichetă. Aproape oricine, dacă era om ceva mai de samă, putea să vadă pe domn fără a cere audiență de mai înainte și fără a se imbraca în frac. Ajungea să mergi, în ținută de vizită sau cel puțin în haine curate, la adiutantul de serviciu și să zici că dorești să vorbești cu vodă. Dacă veniai în ceasurile destinate de domn pentru primire, erai sigur să fii primit.

Mihalache Sturdza de loc nu era zgîrcit cu invitările la masă: Ion Ghika, bejul de Samos de mai tîrziu, ni-a povestit în una din admirabilele lui scrisori, cum Mihaiu Sturdza, auzînd dela el, cînd era profesor de matematică la Iași, că „nu prînzește“ ci: „mănîncă“, voînd astfel să arăte că stă foarte rău în privința mesei, i-a răspuns să vie să mănînce de acuma înainte la el. Ținea de altmîntrelea masă foarte bună și bine servită.

* * *

Nu se poate vorbi de domnia lui Mihalache Sturdza fără a face mențiune de mitropolitul Veniamin, acea „podoabă a bisericii răsăritene“.

Precum am arătat mai sus, mitropolitul Veniamin, prin bunătatea lui nemărginită, curăţenia desăvîrşită a vieţii, evlavia lui sinceră şi adîncă, a lasat o amintire neştearsă în minţea şi inima tuturor contimporanilor din toate clasele societăţii. Scoaterea lui din scaunul mitropolitan a stîrnit în ţară cea mai vie indignare, poporul din leşi a fost pe punctul să se răscoale şi mult a contribuit acest act al lui vodă la creşterea impopularităţii lui.

Dar dacă Veniamin Costache este fără îndoială cea mai nobilă figură cu care se poate făli istoria clerului nostru, şi se apropie de o stare de adevărată sfinţenie, totuşi nu era decît un om şi ca om nu putea să nu aibă şi el cusururile lui. Am văzut mai sus că era prea din cale afară îngrijit de siguranţa lui personală, apoi era slab cătră acei din împrejurimea lui; nu ştia să refuze cererile chiar nejustificate ale acelor care-i cîştigase afecţiunea şi, în sfîrşit, din prea mare bunătate şi generositate era risipitor. Totdeauna gata să aline orice nevoie, să ajute pe orice nenorocit, dădea fără a socoti, dădea peste puterile băneşti ale mitropoliei care, sub acea păstorie, a fost neconţinut încurcată în datorii. Pentru dînsul îi trebuia prea puţin, viaţa îi era cit de simplă putea să fie atunci viaţa unui chiriarh al ţării. Iubia mult pe un nepot al lui, boier cu vază mare, care deşi moştenise o avere frumoasă, deşi ocupase (şi a ocupat aproape pînă la moarte) posturile cele mai înalte ale ţării,—în cari, după glasul unanim al contimporanilor, niciodată nu a neglijat cîştigurile ilicite,—din cauza număratoarei sale familii şi a traiului nechibzuit era veşnic în lipsă de bani. Veniamin neconţinut îl ajuta din veniturile chiriarhiceşti (de care dealtmîntrelea el era în tot dreptul să dispună fără control) şi, sfătuit de zisul nepot, încheia felii de felii de transacţiuni păgubitoare pentru mitropolie care, la începutul celei a cincea decade a veacului, se găsea într'o stare de inextricabil desordin financiar.

În asemenea împrejurări domnul. în anul 1842, a găsit cu cale să înlocuiască la logofeţia dreptăţii pe nepotul mitropolitului prin alt boier care, pentruca să fie numit în acel post, se zicea că-i dăduse 6,000 de galbeni. Mitropolitul văzînd că, cu toate insistenţele lui, vodă nu consimte să lese nepotului său logofeţia dreptăţii şi, rău sfătuit de acesta, şi-a dat demisia, crezînd că vodă avea să dea înapoi în faţa nemulţămirii pe care acea demisie nu putea decît s'o stîrnească, precum a şi stîrnit-o. Dar domnul, foarte bucuros să se scape de un chiriarh care, din pricina marelui sale autorităţi morale, era cu totul independent de el şi de multe ori îi împunea voinţa sa, s'a grăbit să primească demisia oferită. Veniamin văzînd că şi-a greşit cu desăvîrşire efectul, că domnul nu cedează şi că nemulţămirea stîrnită la vestea demisiei, dacă a pricinuit pretutundeni măhnire, această măhnire nu se manifestează în chip mai activ, şi-a retras demisia. Dar domnul, prea mulţămît că demisia i se oferise, cu toate demersurile patriarhului Țarigradului şi chiar a unor mai slabe insistenţe ruseşti, cînd a văzut că Veniamin întîrzie cu ple-

carea din leși, a pus de l-a ridicat din locuința chiriarhicească și, sub escortă, l-a trimis la Slatina, unde a ramas până la moarte. A fost, timp de vr'o două zile, mai ales prin mahalalele leșului, o fierbere îngrijitoare și a existat temere serioasă de răscoale, dar ocîrmuirea a izbutit să împiedece orice izbuhnire.

În locul lui Veniamin, a fost numit episcopul de Roman Meletie *Brandabură* care, zice-se, era fiul unui neamț din Bucovina. Se zvonia că Mihaiu Sturdza i-a luat, pentru a-i încredința scaunul chiriarhicesc, frumoasa sumă de patruzeci de mii de galbeni.

Maică-mea mi-a povestit în această privință următorul fapt ce-l ținea dela tată-său, care asista la investitura lui Meletie în însușire de visternic. Cum însoția pe noul mitropolit până la careta lui, acesta, cînd i s'a deschis oblonul, a aratat lui Grigore Ghyka litera M, cusută în nenumarate locuri, pe perinele, părății și tavanul trăsorii și care se numia atunci *mi* (prescurtare a numelui slavonesc de *mislete*), mai zicîndu-i cu jale:

— Multe *mii*, cucoane Grigore, multe *mii!*

Altă figură ce nu se poate despărți de domnia lui Mihaiu Sturdza este cea a logofătului Costache Sturdza. El era un boier foarte bogat, plin de duh și care, în cursul celor patrușpezece ani de domnie ai întăiului domn regulamentar, n'a făcut decît să se sfădească și să se împace cu dînsul.

Își avea curtea pe locul unde se află astăzi clădirile școlii militare, ținea casă deschisă, masă îmbielșugată și i se zicea *beșivul*. Știți pentruce? El nu se îmbatase niciodată în viața lui și, la masă, nu bea vin de loc, dar după masă lua cîte un păhăruț de vutcă (*liqueur*). Pentru obiceiurile cumpatate adoptate de boierimea noastră cea mare sub regimul fanariot, acel păhăruț de vutcă luat zilnic de Costache Sturdza alcătua un exces!

El, cînd trecuse bine de tinerețe și era văduv, cu copii ajuși în vîrstă bărbătească, s'a căsătorit cu frumoasa Marghioalița Ghyka, care se despărțise de beizade Neculai Sturdza. Își iubia soția cu pasiune, iar ea, dată fiind vîrsta soțului, nu-l plătia cu bani de acelaș natură. Unul din Don Juanii leșului, Neculai Roznovanu, i-a ripit-o în împrejurări destul de tragice. Silințiile soțului părăsit, pentru a face ca biserica să nu permită cununia părechei îndrăgostite, s'ar putea numi omerice, depunîndu-se de cătră el în acest sens stăruinți și bani, atît la curtea rusască cît și la patriarhatul din Țarigrad. Domnul a ajutat din răspuțeri pe vărul său; dar Roznovanu, care era foarte bogat și de loc nu cruța banul, a ramas în sfîrșit învingător.

Costache Sturdza nu-și putea uita nenorocirea și până la moarte a urmărit pe foasta lui soție și pe Roznovanu cu o ură salbatică.

Se zice că era *hatîrgiu*, dar bani nu lua. Despre dînsul se povestește următoarea anecdotă nostimă:

Precum am zis mai sus, Costache Sturdza ținea casă mare, deschisă și masă bogată, la care erau poftiți în permanență toți

prietenii și cunoscuții lui. Musafir zilnic era, printre mulți alții și consulul sarac și foarte prost plătit al tînărului și neînsamnatului regat al Eladei. Într'o zi, s'a încins, la masă, o discuție între consulul și logofătul, care se vede că nu avea mare considerație pentru reprezentantul regelui Oton I. Impacientat că aceea ființă neînsamnată îndrăznește să-l contrazică, i-a spus să nu mai vorbească prostii. Atunci grecoșorul, jignit în demnitatea lui de reprezentant al gloriilor trecute și viitoare ale Eladei, a răspuns gazdei sale:

— Cum de-mi vorbești astfelu? Nu știi că sînt *proxenos* (sol)?

La ceiace Costache Sturdza a răspuns:

— *Proxenos, proxenetis, pezevenkis, exo gaidare!* (*Proxenos* (sol), *proxenet*, *pezevenchiu*, ieși afară, magariule!

Grecol neavînd ce face, a ieșit, dar s'a plîns guvernului și acesta a pretins, la Constantinopol, satisfacere pentru ofensa adusă reprezentantului său dela leși. Cît de mică era Elada, ea era regat neatîrnat, iar Moldova țară vasală: a trebuit să se dea satisfacere. Postelnicul de pe vreme s'a dus la consulat în mare uniformă și, acolo, a făcut consulului scuze pentru ofensa ce o primise dela logofătul Costache Sturdza. Regatul elin a fost astfelu satisfăcut, dar consulul s'atînu, căci era acuma redus la hrana ce și-o putea procura din leafă și, precum am spus, aceasta fiind sărăcăcioasă, hrana ce și-o putea închîpui acuma, pe lingă cea cu care se deprinsese la masa lui Costache Sturdza, îl părea adevărat post împărătesc, apoi trebuia să taie din celelalte cheltueli, cu care se deprinsese. Neputîndu-se impaca cu un asemenea regim, grecol și-a calcat pe mîndrie, s'a rugat de cunoscuți să facă ce vor ști și să-l impace cu Costache Sturdza. Logofătul, pus în cunoștință, a consimțit fără greutate să primească iar pe grec la masă, dar a pus ca condiție să-i facă mai întăiu scuze și să-i sărute mîna față cu toți musafirii lui. Și, cu toată jignirea ce o asemenea smerire o aducea însușirii sale de reprezentant al unui regat neatîrnat, grecol a primit. Adovazi, în momentul în care sofragiul, deschizînd amîndouă canaturile ușii care ducea în sofragerie, pronunța cuvintele sacramentale: *Poftiți la masă!* grecol apărea în salon și, cu aer smerit, apropiindu-se de Costache Sturdza, îl ruga să-l ierte și-i sărute mîna ce logofătul i-o întindea zicînd:

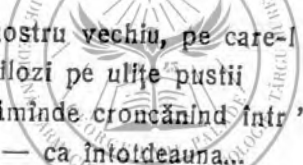
— Haide la masă, grecule, dar să nu mai vorbești prostii!

Costache Sturdza era un reacționar convins; făcea nesfîrșite glume pe socoteala tîneretului care voia să impue lui Mihai Sturdza reforme liberale. El i-a mai poreclit și *bonjouristă*, după haina care atunci era la modă și ținea locul jachetei de astăzi: un compromis între frac și redingotă.

Radu Rosetti

Scrisoare

În târgul nostru vechiu, pe care-l știi,
Cu tei schilozi pe ulițe pustii
Și ciori flămânde croncănind într'una,
E toamnă — ca întotdeauna...

În târgul nostru vechiu, pe care-l știm,
Duc toate străzile spre țintirim...

Plutește-aceiași liniște ciudată..
Și pașii sună tot așa de grei
Ca și-altădată..
Și toamna nu mai pleacă niciodată..
Iar soarele îmbătrânit coboară
Spre-aceiași vechiu apus (tot violet)
Ca un decor banal, mâncat de molii,
În care veșnic stă să moară
Caricatura lui Hamlet..

În târgul nostru vechiu, pe care-l știm,
Duc toate străzile spre țintirim.

Spre sară vîntul mîină cu mîina lui domoală
Prôhodul lung al frunzelor de tei,
Deavalma svînturînd și pașii mei
Pe strada goală...

Doar rar de tot mai lese lumea 'n poartă
Cînd trece-un mort cu muzică sau cînd,
Duminica, vre o flăsneta spartă
Scîncește 'n colțul străzii, tremurînd...

Aceiași spini cresc lungi pe la ferestre,
Umbrînd ca și 'n trecut aceleași vieți..
Și-aceleași case stau de ani de zile
Cu schelele înfipte în părăți...

Și'n târgul nostru vechiu, pe care-l știm,
Duc toate străzile spre țintirim...

Al. A. Philippide

Note pe marginea cărților

Pe marginea „Cărții de citire“

Intr'o dimineață aurie de început de Septembrie—stil vechiu!—
treceam pe lângă o școală primară. Ferestrele erau deschise și
până în stradă răsună victorios un glas de copil, care declama
subțirel, cu tot zelul începutului :

„Ei, vezi mă rog, ce nătărău!
Tot înapoi se dă“.
Așa un rac pe fiul său
Odată ocăra.

Nu m'am oprit în loc s'ascult. Prin împinzirea gândurilor
mele străine, versurile fabulei au trecut mecanic, salutate de un
zîmbet absent.

...Iar seara târziu, în întunericul intim, în cea mai dulce
singurătate, gândurile zilei se deapănă fără legătură aparentă.

Un greer citadin și „desrădăcinat“, împrietinit de multă
vreme cu odaia mea, susură cu disperare, undeva, aproape. Din
neguri subțiri luna trimite prin fereastră o părere de lumină.

în auz îmi răsună, parcă alături de mine, un glas copilăresc și alintat :

„Ei, vezi mă rog, ce nătărău !
Tot înapoi se dă“.

Deschid ochii în noapte... Greerul țirle încetișor, cu pauze din ce în ce mai prelungi. Abia se mai aude... Adoarme în căsuța lui tainică, în culcuș de frunze uscate și tăcerea lui mă deșteaptă dintr'un somn de câteva clipe.

Limpede mi se deslușește în minte povestea scurtă a celor doi raci, vers după vers. Când ajung la replica :

„O, bunul meu părinte, —
Răspunde racul-fiu,
Cum mergi tu înaintea
Mă iartă, că nu știu“...

mă văd cu mulți ani în urmă, și retrăiesc plăcerea mare ce-mi pricinuia acest răspuns, obraznic în fond, dar plin de ipocrită smerenie în formă. Dintr'un sentiment de solidaritate foarte explicabil eram, bine înțeles, de partea „racului-fiu“ și, cu el, generația mea întreagă se răzbuna pe cei mari care, uitători de propria lor copilărie, aveau absurda pretenție ca poveștile lor să fie înțelese și urmate. Fabula era de partea noastră.

Dar acești doi raci fictivi au stîrnit în mine o căldură neașteptată, o agitație care înlătura orice veleitate de somn. Credeam că întregirea fabulei vers cu vers, va potoli duhul zglobiu al fragedelor amintiri. Amarnică înșelare ! Un crimpeiu nou răsare în mintea mea stîrnită și un cortegiu de amintiri se desfășoară :

În a momițelor țară
Ce nu mai are hotară...

Fantezia mea de copil mă ducea în regiuni misterioase, în care nu îndrăzneau să localizez nimic precis sau cunoscut...

Și lată că la momiță
Se arată două mițe...

Versurile scurte și săltărețe nu scot oare din întineric la Jumină toate „mițele“ copilăriei noastre? Și pe bătrîna mea Angora,—pisică „obișnuită“, dar sanctificată, de cînd auzisem și înțelesesem nelămurit că se trage din neamuri venerate, dintr'un tărîm îndepărtat... Parcă mă văd așezînd-o pe un scaun de pae, ca pe un tron aurit... cum apoi mă prostern înaintea ei și, cu un fior de evlavie, îi sărut pe rînd lăbuțele de dinainte. Pisica stă plictisită și, cu ochii pe jumătate închiși, primește cu indulgență omagiul...

Pe un asemenea teren, ce recoltă trebuia să dea mai tîrziu „Momița și două mițe!“ Deliciosul moldovenism „mițe“ mă făcea să mă simt la mine acasă și povestea scrisă căpăta o irezistibilă culoare de realitate.

Zgîriate, încruntate,
În prigonire de moarte...

Aici, de bună seamă, era zugrăvită Angora mea cea albă și pisica vîntă de peste gard, de al cărei nume n'am voit niciodată să știu.

...Apoi cașul drept în două
Rupîndu-l ea prea frumos,
A pus întru amîndouă
Cumpene cite un boș.

Frumos rimează cu *boș*. Ce-are aface! Bine a făcut, cel ce a scris fabula, c'a spus așa! Parcă vedeam momița, cu labelle ei umane, rupînd „prea frumos“ cașul. Acest „prea frumos“ nu putea fi sacrificat. Iar în cumpene, ce alt avea de pus decît, a-nume, „cite un boș“?

Pe momița judecătore o vedeam iarăși a avea și la chip: mică, vicleană, clipind nervos din pleoapele sure, fără gene, apoi mușcînd cu un drăcesc suris *interior*, din boșurile de caș...

Dar „al doamnei Vacii fiu“ nu v'a încîntat? N'ați învățat cu ușurință și cu plăcere versurile candidede, așa de aproape de înțelegerea și de simțul nostru *estetic*?

Și cînd ați rostit:

Noi vrem egalitate,
Dar nu pentru cățel!

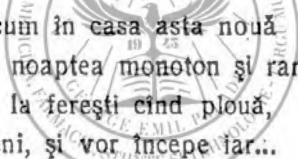
n'ați simțit, cași mine, o vie indignare împotriva nedreptății și o dulce solidaritate cu „căteii“ ?...

Versuri naive, versuri proaste, versuri *substanțiale* însă ! Ele evocă pe neașteptate și intîm copilăria noastră, a atîtor generații, care privim cu spaimă înainte și cu duiosie în urmă. Ele îmi recheamă în minte sufletul și viața mea mărunță de atunci: rochiță scurtă, șorț pătat adese de cerneală, lampă mică, — martoră familiară a serilor de iarnă trecute cu „grele“ învățături, — toate cufundate într'o negură depărtată, care atît de scump se limpezește cîte o clipă în tăcerea nopții, în murmurul mic al greerului, îngînat de cantilena mută și monotonă a versurilor copilărești.

L. M.

La o casă nouă

Abia de-acum în casa asta nouă
Vor plinge noaptea monoton și rar
Ulucele pe la ferești când plouă,
Și-or conteni, și vor începe iar...

Abia de-acum vor descărca 'ntr-o sară
Intăii oameni care vor veni
Să stea 'mpreună până ce-or să moară
Cîndva, în casa asta, într-o zi...

Și pe păreții reci și goi acum
Vor pune cei ce vor veni aici
Fotografii ciudate de bunici
Ca niște pagini rupte din album.

Va sta firziu o fată la fereastră
 Și-un tînăr va tot trece pe la poartă
 Cum am trecut și noi în viața noastră
 Parodiind mereu aceeași soartă.

Va crește prin ungher ca un strigoi,
 Așa cum știm în casele bătrîne,
 Un suflet care umblă printre noi
 Și care după ce-am murit, rămîne...

Cu vremea vom simți mai mult pe zid
 Inscripții nevăzute ce mai sînt
 Ca 'n niște file care se deschid
 Cînd bate sara prin fereastră vînt.

Ver coborî din cadrele străvechi
 Cu vremea, cei care-au venit întăi,
 Și-și vor vorbi în taină la urechi
 Cei ce-au murit pe-aicea, prin odăi...

Și-așa 'ntre zidurile azi pustii
 Și noaptea 'n scîrîiitul dela porți
 Tot mai puțin vor mai trăi cei vii
 Și tot mai mult, și tot mai mult, cei morți.

Demostene Botez

Insemnarea lui Pafnuție

De trei zile ieromonahul Pafnuție nu mai are hodină: îndrugă la psalmi, bate mătani, cetește canoane de pocăință, cercetează tratate de morală cu întrebări și răspunsuri. Ceilalți călugări li cunosc de mult râvnă călăra cele sfinte, dar tot se miră. Se miră și-l privesc c'un fel de teamă religioasă. Iși zic în gândul lor: îl ia în stăpînire pe stareț duhul sfințeniei.

Nici hodină, nici somn: toată noaptea priveghează în biserică. Și ochii-i ard și obrajii lui bărboși sînt tot mai palizi, și Pafnuție slăbește văzînd cu ochii.

Nime nu cutează să-l întrebă ce are. Nici el nu se uită la frați, dimpotrivă le încunjură privirea.

Abia-i trecut de patruzeci de ani și e stareț de șase. Om cu carte, dar mai ales curat și aspru în moravuri. E cunoscut în tot ținutul, și multă lume s'a îndepărtat mîngîiată de sub patrafirul lui cu miros de tămie și zmirnă. Veneau bărbați, veneau femei din mari depărtări, să-și ușureze sufletul de păcate, să-și schimbe viața după sfaturile acestui om al lui Dumnezeu. Li mersese vestea și păcătoșii se apropiau de el cu încredere.

Și, cu toate că zi de zi i se destăinuiau atîtea fărâdelegi, el rămînea liniștit, cuminte, senin și nepătruns, cași codrul secular în inima căruia era ascunsă mănăstirea. Dar acum, de trei zile, nu se mai putea liniști, cum nu se poate hodini stejarul bătut de vînt. Iși simțea rădăcinile credinței și a legii lui Hristos adînc înfipte în viața sa, și totuși în zbuciumul său îi părea uneori că se cufundă într'o prăpastie.

Chinua rugăciunile, cărțile și gândul său, să afle tilcuirea unui păcat pe care l-a săvîrșit înainte cu trei zile. Se chinua să știe dacă-i păcat sau nu, dacă-i de moarte sau ușor, și să se dumirească, dacă-i de moarte, cum l-a putut săvîrși?

Greutatea cea mare era că nu putea judeca liniștit, nu putea spune o rugăciune cum se cade: în mijlocul unei citanii ochii fugeau pe carte iar gândul într'altă parte. Il mistuia ceva ca o suflare arzătoare, și nu-i dădea răgaz să cumpănească în șir cele petrecute.

Iată ce se petrecuse înainte cu trei zile :

Ieromonahul Pafnuție cetea, în chilia sa, Paraclisul Maicii Domnului, după ce s'a înapoiat dela liturghia de dimineață. De-un șir de ani el făcea canoane peste cele statornicite de rînduiala monastirească. Cetea cufundat în laudele aduse Preacuratei, cînd în ușa se auzi o bătăe ușoară.

— Ce veste, Damiane ? întrebă el pe fratele portar, un călugăr slinos pe rasă, pe față, pe mîni, cași cînd viața lui întregă ar fi avut de lucru tot cu poloboace pline cu petrol sau cu ulei.

— Un om, un domn, vrea să vorbească cu Sfinția-ta.

— Vrea să se spovedească ?

— Nu știu. Nu l-am întreat.

— Să vie,—zise starețul ; și liniștit, făcîndu-și o cruce largă, continuă să citească.

Străinul, un bărbat voinic, frumos, nu voia să se spovedească el, ci voia să aducă pe altcineva la spovedire. La început era scump de tot la vorbă, așa că starețul nici nu pricepu ce vrea anume. Dar fie că blîndeța călugărului, vorba lui cuminte și domoală, curăția ce i se cetea din ochi, din față, topiră toată sfiala străinului, fie că acesta nu-și mai putea stăpîni încordarea nervilor, ieromonahul se trezi de-odată că oaspele îi îmbrățișează genunchii, izbucnînd într'un plîns ce-l zguduia ca niște friguri.

Monahul îl ridică în grabă, tîmît de purtarea lui, îl puse să șadă pe un scaun. După ce se potoli, străinul începu să-i spună durerea și nenorocirea lui. Era o poveste cum nu mai auzise starețul, din gura nici unui păcătos. Străinul îi povesti traiul lui cu nevastă-sa : toate păcatele firești și împotriva firii le săvîrșise femeia aceea. Și-l ducea și pe el, pe bărbat, în fundul iadului.

Starețul rămase adinc întristat la sfîrșitul povestirii.

— Nu văd altă mîntuire pentru dumneata decît să te desparți de femeie,—zise el într'un tîrziu, suspinînd din adinc. Firi de femeie ca aceea a dumnitale sînt menite peiri, și duc în pierzanie și pe bărbat. De ce nu o lași ? E păcat la ce te sfătuesc eu, da'i mai mare păcat să mai trăești cu ea.

— Am cercat, pîrinte. Am lăsat-o de zece ori până acum, de nenumărate ori a fugit ea. Fuge cu ori cine îi place. Dar și cînd am lasat-o eu, și cînd m'a părăsit ea, tot eu am fost acela care am căutat-o.

— Vezi, pierzania ți s'a și început,—suspînă ieromonahul supărat de moarte. Te-a legat cu legăturile păcatului. Te-i tot ținea pe urma ei până-ți va zdrobi capul. Dar bine, nu ești dumneata bărbat ?

Străinul îi privi sprîncenele încruntate. Nu-l pricepu.

— Înțeleg dacă ești bărbat să fii una din două : ori stăpîn pe voința dumnitale, ori stăpîn pe voința ei. Acum, pe-a dumnitale nu mai ești : te-a legat cu legăturile păcatului, cele

mai tari legături. Dar fil stăpîn pe voința ei. Braț n'ai ? Funle n'ai ? Par n'ai ? Sînt femei care numai așa pot fi stăpînite. Cu un cuvînt ai bătut-o vr'odată ?

Străinul clătîină îngrozit din cap.

— Poate că nici dă-te'n colo nu i-ai zis ?

Omul aprobă din nou.

— N'am putut, nu pot! — zise el sffrșit.

Călugărul îl privi cu băgare de seamă: e om în toate mințile ori ba ?

— Nu pot s'o bat, nici s'o cert! — oftă el.

— Atunci leagă-te de coada ei și dați-vă de-a prăstăvala în iad, — zise cu minie și cu desgust, starețul. Ești numai bun tovarăș pentru stricata ceaia. Nu'n zădar e zicala că orice sac își găsește petecul. Nici nu'nțeleg pentru ce m'ai căutat pe mine în fundul muntelui.

El se ridică și-și luă cartea.

— Uite ce e, părinte stareț. De-o săptămînă s'ar părea că-și vine'n minți. A fugit mai pe urmă cu feciorul pădurarului meu. Dar s'a înapoiat ea de bună voe; nu știu ce va fi pătit. Dar zice că i s'a urit de toate, că ar vrea să se spovedească, dar că-i trebuie un preot străinic, care s'o lege cu jurămînt și cu greu de ispășit canoane, să nu mai poată păcătui. De-aceia am alergat până aici.

Starețul închise cartea și privi îndelung prin ferestucă.

— Asta-i, — zise iar străinul, — jurămînt și canon strășnic, iată ce cere ea !

— Tocmai ce-i lipsea din partea dumnitale: pedeapsa. Hm ! dar nu se leagă păcatul prin jurămînt ! Mila Domnului e însă nemărginită. Te vei duce acasă și vei aduce-o, peste-o săptămînă, peste două, cu cit mai tîrziu, cu atît mai bine: va fi semn că hotărîrea-i e statornică, și că nu-și bate joc de cele sfinte.

Străinului i se luminară ochii pe o clipă, dar îndată se tulbură din nou. Starețul îi făcu semn c'au isprăvit, dar el nu pleca.

— Am adus-o acum, — zise el în silă. Ea a vrut să vină.

Monahul simți un fior ca de frig.

— Cum ? E aici ?

— În satul vecin.

— Fie voia Domnului ! — zise călugărul. Spune-i c'o aștept.

Își deschise cartea și se cufundă în rugăciuni.

Pe la uşina cea bună sosi păcătoasa: o femeie de vre-o douăzeci și cinci de ani, tulburător de palidă și de frumoasă, c'o nevinovăție în ochii melancolici, ca la copii, ca la sfinte. Intreagă era pușintică, delicată, se pierdea aproape în hainele-i scumpe. Călugărul, cum o zări, îi păru că străinul își bătuse joc de dînsul.

Dar în grabă, cît ce-și puse patrafirul, se încredință îngrozit, că bărbatul avuse dreptate. Asculta fără de legile spuse c'un glas cîntător, cald, mai grozave de cum le istorisise bărbatul, mai multe, mai păgînești, și se gîndea mereu la înfruntarea amară

ce-i va face, la canonul greu ce-i va da, la jurământul înspăimântător pe care păătoasa va trebui să-l facă.

Dar în aceiași vreme, monahul avea mereu senzația că sub patrafir e un giuvaer de mare preț; și fără să-și dea seama cum, sufletul lui se umplea de milă, de înduioșare, de încintare.

Păătoasa se plinse că nu mai poate sta în genunchi, și Pafnuție se grăbi să-i dea un scaun. Și ea, cu ochii plecați spunea mereu, descoperirea prăpăstii morale cum nici nu-i trecuseră călugărului vre-odată prin cap că-s cu puțință.

Groaza, scirba de păcat, îl întăritau și îl făceau să statornicească, în cap, canonul greu și cuvintele jurământului strașnic; dar în aceiași vreme, cum se uita la fruntea ei, la părul ei greu, la obrăzorii ei palizi, la întreagă frumuseța asta delicată, desăvârșită, simțea că sufletul i se înduioșează, că i se umple de bunătate și că o iartă.

Cind păătoasa isprăvi pomelnicul lung al fărădelegilor, starețul o mustră cu mare blîndețe și-i dete un canon de mîntuială...

Cum s'a putut întimpla așa ceva? Iată ce-l frămintă și-l arde pe ieromonahul Pafnuție de trei zile. Cum nu și-a îndeplinit el datoria de duhovnic, ca totdeauna până acum, și chiar în cazul cel mai greu ce l-a avut? Iată pentru ce bate mătani, chinue ocinașele, molitvele și tratatele de morală să afle cit e de mare păcatul lui, dacă-i păcat; și ce l-a putut îndemna să-l săvîrșască?

Din ce cetește, din ce află în cărți, crede uneori că nu-i nici un păcat: i-a dat canon mai mic, a înfruntat-o mai cu blîndețe, nu s'a mai gîndit s'o jure, fiindcă păătoasa era pocăită, însăși avînd hotărîrea de a se îndrepta. Altfel pentru ce ar fi venit să se spovedească și chiar la el? Se vede că în fuga ei cea din urmă v'a fi luminat-o Dumnezeu. Altfel pentru ce s'ar fi întors, singură, de bună voe la bărbat, întăia oară în viața ei?

Cînd se gîndea așa, starețul se mai răcorea și rugăciunile-i erau mai cu șir. Dar cînd își amintea grozavele fărădelegi ale femeii, și că el, în loc de canon de ani de zile, abia i-a dat ocinași de-o săptămînă, fără post, fără ajun, fără mătani, că a lăsat-o să se cuminece îndată,—îi venea să se dea cu capul de toți păreții!

Ce i-a putut lua mințile, lui, duhovnic cu atîta experiență? Ce i-a înduioșat atît de tare sufletul, ce i-a muiat voința lui necruțătoare?

Din clipa'nțăiu în care-și puse întrebările acestea el văzu limpede răspunsul: nu-i dădu mătani de grija să nu-și bătucească genunchii; nu-l dădu post și ajun de teama să nu se îmbolnăvească; n'o puse să jure pentru că el n'o mai credea

primejdioasă. Dar tocmai fiindcă se îngrozea de răspunsul acestă, și fiindcă, venindu-i în minte, bătea prin sufletul lui un vînt arzător, și nu putea duce nici o cetanie până la sfîrșit, —cerca să-l alunge mereu.

„Fugi încolo, satană!—își zicea el. Cum, adecă, eu să mă gîndesc la ispitele lumii și acestea să-mi fi poruncit?“

Și avea dreptate starețul: el nu se gîndea la ispitele lumii; nici o dorință păcătoasă nu-i veni în apropierea sau la gîndul acelei femei. Și totuși, după zbcium de trei zile, nu se mai putea îndoi: dacă păcătoasa aceia nu ar fi fost așa de frumoasă, el ar fi canonit-o strașnic, și ar fi legat-o și cu jurămint în grozitor.

Nu se mai putu îndoi: cu cît îi văzu mai bine frumuseța, farmecele, cu atîta se umplea de-o bunătate neînțeleasă față de femeia aceia. O ierta văzînd cu ochii. Cum? Nu-și putea da seama. Dar înțelegea că dacă păcătoasa ar fi fost frumoasă numai ca altele, ori dacă ar fi fost urîță, el și-ar fi împlinit cu strășnicie datoria.

Dar, ajuns odată aici, starețul căzu pe gînduri și mai grele: El săvîrșise un păcat, nîmplîindu-și datoria. Dar păcatul l-a săvîrșit datorită milei, iertării și bunătății ce i-o revărsase în suflet frumuseța femeii. Însă frumuseța trupească e un dar dela Dumnezeu. Cum poate un dar al lui Dumnezeu să-l ducă pe cineva la păcat?

Și de-odată un gînd grozav îi trecu părintelui Pafnuție prin minte: Dar dacă a fost numai o ispită? Dar dacă însuși diavolul a încercat să se apropie de el sub chipul acelei femei? Dar dacă toată istoria asta cu bărbatul și cu nevasta e numai o țesătură diavolească să-i ducă pe el în ispită, să nu-și facă datoria de bun duhovnic, nefăcînd mustrarea trebuincioasă și nedînd canonul greu ce se cuvenea? Nu s'a putut el gîndi mai de mult la asta? N'au fost din iad fărădelegile nefînchipeute ce i s'au povestit? N'a fost o apucătură diavolească la femeia aceia, să o doară genunchii, pentruca stînd pe scaun, el să-i poată vedea farmecele?

„Dacă a fost o ispită a satanei, apoi iată a izbîndit“, își zicea starețul în groază și în desnădejde.

Dar a patra zi străinul veni iar la mănăstire, cu părul vilvoiu, cu ochii bulbucați.

— Dați-mi-o!

— Ce să-ți dăm?

— Nevasta!

— Nu-i aici.

— Ba-i aici!

— Cînd îți spun că nu-i!—repetă cu groază starețul.

— Ai ascuns'o dumneata!

— Eu?

— Mi-a spus că-i place de Sfinția-ta și că vine aici.

Călugarul se umplu de scîrbă.

— Nu-i, fiule, aici. De-ar fi, ți-ași aduce-o de plete, înainte.

— Atunci a fugit cu țiganul!—făcu străinul privind țintă la stareț.

— Cu ce țigan ?

— A văzut unul într'o laie, pe drum. Unul blond și înalt, abia-i mijau mustățile.

— Ptiu! diavolul!—și starețul după ce stupi, își făcu cruce: Ascultă-mă pe mine, frate! Nu mai alerga după ea : e dracul, nu-i muere!

Dar omul îl privi năucit, și părăsi ca o furtună mănăstirea.

Seara târziu, singur în biserică, Pafnuție, în strană, scria însemnarea următoare pe o pagină din mineiu, presărată și cu alte însemnări mai vechi:

„Ghiavolul su' feliorite forme se arată. Mai iute te duce în inspită când s'arată su' formă de muiare, și te pierde când ți se arată su' formă de mîndreață mare fumeiască“.

I. Agîrbiceanu

Scrisori din Germania

— „Adevărata Germanie“ —

În Heidelberg, vacanția e în plin. Niciieri nu se simte mai bine sărbătoarea școalelor ca în această seculară cetate universitară; niciieri reculegerea celor două luni de vară nu e mai fericită, mai liberă, mai meritată, ca la acest popor unde munca e o sfință datorie. Afară de aceasta, Neamțul are pasiunea excursiilor. Din susul Rinului, înspre Mainz, pe înălțimile Harz-ului, pe colinele lui Schwartzwald, peregrinează în ritm de gitară sau de mișunate coruri, cohorte de copii, de bătrini profesori, de liniștite familii burgheze: adevărata Germanie, blindă și măreață în anonimatul ei. O frenezie interioară iluminează, la freacățul pădurilor și al șuvoaelor, fețe uscate de suferința și abstinența orașelor tentaculare. Indiferenți pentru o lună la mizeriile cotidiene, politice ori financiare, ei își scaldă în aerul proaspăt al naturii, suflete premature îmbătrinite de americanismul unei civilizații pe care o suportă fără voia lor.

Nici martirajul celor patru ani de războiu, nici atrocele umiliațe de după armistițiu, n'au adunat asupra poporului german atâtea suferințe, cite i-a plăcut soartel să-i dăruiască în ultima lună. Comprimați între Intransigența Franței și ipocrizia în aparență generoasă a Angliei, ei și-au văzut, într'o singură lună, economia total distrusă, spectrul foamel bătind la ușa aceluși popor care plătește în monedă străină o treime din celace consumă. În plus o ocupație străină e în o perspectivă aproape iminentă. Trei pătrimi din populația Germaniei, care nu cunoaște burghezie mijlocie capitalistă, sînt salariați. Ei trăiesc din pomana statului, a patronilor, exploatați în aceste tulburi timpuri și de toți speculatorii intermediari. Consumația a ajuns minimă: margarină, surrogate chimice, cartofi. Și acelea în raționată cantitate. Marca a ajuns 0.50 centime franceze, dolarul costă în loc de 4.25 mărci peste 2400; ca consolație, ultimatumurile și amenințările, dela un timp, curg ploae. E trist și penibil de trăit în Germania, în aceste momente, căci e trist să asisti la asasinarea lentă a unui popor în agonie.

Și totuși poporul cîntă, pădurile răsună de coruri, cortejul excursioniștilor trece liniștit într'o nepăsătoare indiferență față de practica zilei. Abulie? Nesimțire? O spun unii. Nouă ne apare o altă semnificație: *adevărata Germanie renaște.*

Un popor de metafizicieni naivi, de poeți pantești, de incorigibili visători, trebuie să sufere, într'un moment dat al istoriei lumii, o stranie aventură. Din cauza unor anumite condiții istorice, o proprietate comercială și industrială ne mai pomenită se instalează într'o bună zi la ei acasă. La început poporul fu surprins. Mai în urmă însă, cum fericirea e mai puternică decât pasiunea, poezia și metafizica fură împinse în colțuri depărtate de suflet, păstrate în straturile de naftalină, ca vechi moaște familiare, bune doar pentru zile comemorative. Deasupra, la suprafață, apărură josnice instrumente de ciștiș, triviale apucături comerciale. În câteva decenii abia, neamul filozofilor se transformă într'un admirabil popor de parveniți. Astfel poporul german își mînji destinul și își trădă misiunea sa istorică.

Se poate însă paradox mai categoric decât altoirea precipitată a celui mai patent americanism peste firea celui mai visător dintre neamuri? Compromisul acesta șchlop nu întirzie însă mult și-și arată consecințele. Se văzu în primul rînd, că acești naivi filozofi, chiar sever educați la școala celui mai autentic „radical-empirism”, nu știau să facă politică. Cum se întimplă în viața turmentată a copilar care se joacă de-a „împaratul”, ori de-a războiul, mania grandorii îi stăpîni într'o bună zi. Negustorii șireți și militari brutali, știură să utilizeze din umbră, pentru scopuri personale, noua stare de spirit a filozofilor rătăciți. Atunci, cel mai nepolitic dintre popoare, declară în cele mai politice momente, războiul lumii. Fatale, catastrofa urmă și groteasca aventură a metafizicianului care voi într'o zi să joace rolul bancherului american, se sfîrși, tristă ca toate sfîrșiturile, ca un vis urit. Istoria știe să rechemere pe cel care deviază din drumul ei. O societate care a trăit cîndva o anumită viață rămîne cel puțin cu tradiția ei. Germania nu poate fi azi dezorientată. Pur și simplu ea se va întoarce la frumoasa ei viață de altă dată.

Sufletul german e universalist. El pricepe întălu totul și pe urmă părțile, întălu înfinitul și pe urmă finitul, întălu societatea apoi individul. Urmează de aici o aprehensiune intuitivă a valorilor cosmice, a dialecticei existenței. Particularul, actualul e înecat într'un presentiment larg și generos al firii. Dar tocmai aceasta e esența metafizicei. Nici un spirit n'a exprimat mai universal formula procesului existenței și al transformării, ca un Hegel și Kant.

Această stare de suflet nu e însă numai esența filozofiei. Ea e și a poeziei întru cit și aceasta e un sentiment cosmic, un fel de conștiință a pulsului vieții. Poetul englez Keats scrie cu drept cuvînt undeva aceste cîteva cuvinte: „The poetical nature has no Self—it is everything and nothing; it has no character... ..A poet has no identity—he is continually in for and filling some other body”. Cine a putut înțelege mai bine această constatare decât un Novalis, un Rainer, Maria Rilke ori un Richard Dehmel? La popoarele neolatine, ultimul ideal etic e a deveni o „personalitate”. Mulți gînditori germani au însă oroare de această individualizare. Dela misticul medieval Iacob Boheme și până la prințul Herman Keyserling, nevoia contopirii sufletului cu universul a fost prima preocupare a tuturor sufletelor de elită de aici. În minunata sa lucrare, „Jurnalul de călătorie a unui filozof”, H. Keyserling explică motivele voiajului său împrejurul pămîntului: „Începusem să-mi dau samă cu groază, că devin o „personalitate”. Atunci am înțeles înțelep-

ciunea unul Platon ori a unui Pitagora, care vagabondau până la a-dînci bătrînețe, ca să-și varieze mereu sufletul, să scape de acel groaznic proces de cristalizare care atinge pe filozof la o anumită vîrstă; acesta trebuie să rămînă proteic, căci numai naturile proteice sînt chemate la preoția metafizicei". A avea însă sentimentul totului înseamnă a nu avea pe acel al particularului, al actualului. De aici nevoia Nemților de „uriaș”, de aici incapacitatea lor politică, lipsa lor de simț real, de tact, de măsură. De aici mai ales neputința lor de exprimare, de exteriorizare, care constituie un tragic dualism între înălțimea cugetării și mediocritatea vieții. Neamțul nu-și poate trăi cugetarea. Un Hegel, spiritul cel mai sublim al cugetării veacului trecut, rămîne în viața de toate zilele un mic burghez. La fel Kan'.

Dacă aceasta e mentalitatea culturii germane,—și ea reeșă din afirmarea celor mai caracteristice momente,—se poate vedea cît de utopică era credința acelor care credeau că pot duce destinul societății germane pe calea realului și practicului. Deziluzia e azi înăp-tută. Tradiția a căzut. Ne-o spune aspirația deocamdată nesigură a tineretului german către tot ce e altceva decît ce-a fost eri: expresionism, activism, theosophie, renaștere religioasă. Ne-o spune mai ales îndreptarea hotărîită a intelectualității germane către extre-mul orient.

În toate colțurile Europei s'a auzit, mai mult ori mai puțin de falmoasa lucrare a lui O. Spengler: „Decadența occidentului”. Ca conținut, această operă e o decepție: o palvă filozofie a istoriei bazată pe criterii nesigure ca acelea aproape uitate ale contelui Gobi-neau sau Chamberlain, care distîngeau „rase superioare” și „inferioare”, ciclul istoric, teoria lui „ricorsi”, etc. Sinteza faptelor e confuză, lă-bărtată și de un extrem simplism. Pentru valoarea intrinsecă, n'ar fi meritat poate să se vorbească atîta de ea. E interesantă însă pentru starea de spirit pe care o desvăluie. Graba cu care a fost discutată și aprobată arată afinitatea ei cu opinia publică. Spengler distînge două tipuri principale de cultură: apolinică (greco-romană, caracte-rizată prin preponderența plasticei și a tuturor formelor spațiale și geometrice), faustică (dela Faust) care se caracterizează printr'o ne-voe de absolut, de infinit și se exprimă muzical. E cultura modernă europeană. Se vede ușor că clasificarea e luată după Nietzsche, care distîngea tipuri apolinene și dionisiace. După anumite simptome, Spengler constată decadența ultimului tip.

Incontestabil însă că apusul unei culturi nu poate fi o problemă de știință, de constatare obiectivă. Niciodată contemporanii n'au avut conștiința transformărilor care se fac sub ochii lor. Unii din ei însă au avut *sentimentul*. Printre aceștia e și H. Keyserling (a nu se confun-da cu romancierul), unul din cele mai luminate spirite filozofice ale Germaniei contemporane. Cartea sa „Das Reisetagebuch eines Phi-losophen” e desigur—chiar și după opinii franceze—cea mai frumoasă operă de literatură filozofică pe care a produs-o secolul XX în Germania. Nimeni n'a înțeles mai bine ca el caracterul și menirea poporului său. El a dat alarma contra spiritului practic oportunist, care falsifică adevărata natură germană. A și indicat remediul. Revenirea la idea-lismul de altă dată nu se poate realiza decît printr'un contact cu ma-rile culturi religioase ale extremului orient: India și China. El însuși, de frica de a nu deveni o „personalitate” prea cristalizată, prea spe-cifică și a omori prin aceasta în el curiozitatea nouății, evoluția veș-nic proteică a sufletului, a interpretat o călătorie în jurul lumii, din a

cărui note a eșit admirabilul volum mai sus menționat. Adevărul dela care pleacă el e că: „Der kürzeste Weg zu sich selbst führt um die Welt herum“ (cel mai scurt drum către tine însuși e acela care duce în jurul lumii). Grădinile mistic parfumate ale orientului vor revărsa peste meschinăria, în care e scaldată Europa, un val de improspătare ideală. Germania va deprinde din nou calea speculației. Ca și pe vremea reformei, a kantismului sau a hegelianismului, ca în vremea muzicii lui Wagner, ea va ști să dea omenirii sufletul pe care-l caută într'o tragică dezorientare. Ea poate și trebuie să-și ia însărcinarea de a oferi Europei însetate religia către care năzue. Rolul viltor al Germaniei trebuie să rămână pur cultural, așa cum a fost înaintea de Bismark și de ultimii Hohenzollern.

Opinia aceasta a lui H. Keyserling e astăzi a întregii intelectualități germane. Un profesor, cu care mă primblam prin pădurile Heidelbergului, îmi spunea: „Trebuie să revenim de unde am plecat. Politica nu ne-a reușit. Ea nu e o haină pentru corpul nostru. Ne e cind prea strimță, cind prea largă. N'o pricepem în esența ei, fiindcă-o exagerăm, amestecind-o cu acel gust de absolut care e caracteristic speculației, dar străin realității. Vom continua să servim umanității idealurile, împrumutând la rindul nostru realitățile gata făcute de alții. Prin suferința pe care o ducem de atâtea ani ne antrenăm la educația ascetismului, fără de care ideea pură nu e posibilă“.

Pedagogia durerii închide infinite posibilități creatoare, pozitive, în sinul ei. „A quelque chose malheur est bon“ e o consolație de un optimism cam ipocrit. Ea e totuși justă de atâtea ori. Există desigur în misterul universului un calcul special care se chiamă compensația. El știe să derive totdeauna din cauze pierdute efecte surprinzător de mari și de sănătoase. E ceiace filozoful Wundt numește legea „eterogeniei scopurilor“. O acțiune făcută pentru un anumit scop își poate deriva efectul. Și poate e drept și e moral de crezut că hazardul e mai cuminte decît cauzalitatea regulată. De subt ruinele subt care trebuia să fie înăbușită, Germania se ridică înviorată de o nouă viață.

De aceia veselia și exuberanța excursioniștilor, care collodă creștele munților, nu trebuie să însemne nesimțire ori apatie față de suferințele neasămuite prin care trece azi Germania.

Din contra ea înșamnă triumful spiritului asupra trivialității practice. Cântarea pe care o repetă ecoul tuturor pădurilor, transformind înfinita Germanie într' orgiacă sărbătoare, e imnul pe care idealismul renașcând și-l aduce propriei lui desrobiri.

Mihai D. Ralea

Cronica fantezistă

Muzei mele

Prin ce ținuturi rătăcești
Pribeagă ?
In care grotă din povești
Ai hibernat—o vară întreagă ?
O, muza mea cu nasul mic
Și staturi fine,
Abia sculptate din nimic,—
De ce te-ai dus de lingă mine ?

Te-a amăgit bătrînul Dante
Să te reție în *Infern*
Cu-a lui metafore savante ?
Sau, poate, vre-un poet modern

Te-a fermecat cu vre-o cabală
Obscură ca un logaritm,
Ori te-a sedus cu o greșală
De ritm ?...

* * *

Te 'ntorci în vălu-ți diafan,
 La sîn cu veștede buchete
 Și 'n părul galben—un scaete
 De-acum un an,

De cînd ai rătăcit prin vii,
 Pe-o zi de aur și lumină,
 Și mi-ai venit cu poala plină
 De Rapsodii...

Pe chipul tău copilăresc
 Acelaș zimbet parcă plînge.
 Și 'n dreptul inimii zăresc
 Un strop de singe.

Da, știu... Ades am împărțit
 Durerile pe jumătate.
 Bine-ai venit,
 Tu, sora mea de caritate!

De cite ori în nopți pustii
 Și fără lună,
 După-agitate insomnii
 Mi-ai spus, la ziuă: noapte bună!

Și ce cumințe, la război,
 Mi-ai stat alături în vultoare,
 Pe-un câmp de sînge, de noroi
 Și de onoare.

Și mai tirziu, cînd primăvara
 Cu flori exotice 'n blazon,
 M'a regăsit pribeag prin țara
 Lui Alexandru Machedon;

Prin munții-i suri, în lung și 'n lat,
 Și peste ape și 'n tot locul
 Pe unde, singur și uitat,
 M'a dus în voe nenorocul,

Cînd zbuțiat de-un aprig chin
 Rugam pămîntul să mă 'ngroape,—
 Sub depărtatul cer străin
 Tu singură mi-ai fost aproape!

* * *

Văzui peisagiul devastat
 Pe unde 'n lunga-i pribegie,
 Odată, Byron și-a plimbat
 Superba lui melancolie.

Pe-aici trecu spre miază zi,
 Prin trista țară musulmană...
 Și nu-l puteai deosebi
 Din caravană.

Dar sub costumu-i de turist
 Cu tocă veche,
 Un pașă fizionomist
 L'a cunoscut după ureche.

Departe, zugrăvit cu tuș
 Pe cerul palid al Egeii,
 Crescu mai dîrz Afi-Butuș
 Să-i amintească Pirineii.

Și însuși tragicul Pirin
 Trezit din sumbra lui visare,
 Spre 'ntunecatul pelerin
 Privi cu spaimă și mirare...

Aici, sub maluri de nisip,
 Iși înălța odinioară
 Palatul regelui Filip
 Arhitectura lui barbară.

Sub bolta-i sură de granit
Din care pulberea s'alege,
Aristotel a instruit
    Un fiu de rege,

Un prinț sălbatec ca Ahil,
Visind, cu arcu și cu spada,
Din visurile-i de copil
Să făurească Iliada.

Pe cînd un sclav oriental,
C'un lung toiag proptit în barbă,
Scotea pe mîndrul Bucefal
    Să pască iarba...

Pe-aici, de-a lungul unui zid
Inmormîntat subt păpădie,
Trecu pe vremi Euripid
Visînd o nouă tragedie.

Nefericit și mizantrop,
La curtea regelui ilustru
Ducea o viață fără scop
    Și fără lustru.

Și-adesese ori, cuprins de dor,
 Simțind ce iute sboară timpul,
 Privea spre sud, întrebător,
 Olimpul...

Dar voia zeilor păgîni
 Anume-l depărtă din țară, —
 Să moară sfișiat de cini
 Intr'un amurg de primăvară.

Pe-aici, și eu am suferit
 De nostalgia lui fierbinte...
 O, muza mea, de ce-ai venit
 Să mi le-aduci aminte ?

De ce-ai venit să mă 'ntristezi
 În zi de toamnă fără soare ?
 Mai bine du-te prin livezi
 Și pe ponoare !

De nu vrei ca, din nou posac,
 În gura călimării crunte
 Să moi un deget și să-ți fac
 Un benghi în frunte.

G. Topîrceanu

Cronica externă

Un epizod în chestia Orientului

Desfășurarea ultimelor evenimente orientale a fost rapidă și plină de neprevăzut. În primele zile din Septembrie, atunci când atenția Europei era îndreptată în altă direcție, aflarăm deodată despre o impetuoasă ofensivă turcă. Surpriza era prea mare, pentruca primele vești să nu fie primite cu neîncredere. Ce e drept, înaintarea Grecilor spre Angora făcuse loc încă din anul trecut unei retrageri lente și discrete; dar echilibrul forțelor și oboseala ambelor armate duseseră—cu tot insuccesul ultimei încercări de mediațiune din primăvara acestui an—la stabilizarea frontului, aproape la inacțiune.

În efectele propunerii Consiliului Suprem fusese totuși ceva semnificativ, dealtfel cași în destăinuirile asupra acordului încheiat de d. Franklin-Bouillon cu privire la Cilicia și alte chestiuni mai enigmatice. Un ochiu atent și cunoscător ar fi putut distinge, de pe atunci, din refuzul Turciei de a primi acele propuneri din încheierea tratatului dela Angora semne prevestitoare ale sfârșitului războiului din Asia-Mică—așa cum l-am văzut acum. Se pare că aceia care aveau tot interesul de a împiedica acest sfârșit, n'au ținut sama de acele indicii clare sau nu au avut puțința de a combate primejdia (Eu înclin către prima ipoteză). În interval, Turcia primea prin porturile Mării Negre armamente proaspete, despre a căror proveniență d. Franklin-Bouillon știe câte ceva, concentra forțe pe care serviciul de informații somnolent al comandamentului elenic le-a ignorat, pare-se, până în ultima clipă. Și când mișcarea de învăluire se deslănțui, armata greacă pierdu jumătate din efectivele ei, pozițiile cele mai însemnate și, pe deasupra, moralul.

Retragerea până la Smyrna a fost o chestie de câteva zile. Mustafa Kemal Pașa intra acolo înainte chiar ca telegramele să anunțe iminența căderii. În ziua aceea, marea a înghițit, împreună cu atâte materiale ale armatei grecești, și ultimele resturi ale tratatului dela Sèvres.

Ah! Tratatul acesta, care se va adăuga ca piesă documentară la acele „cent projets de partage de la Turquie“, pe care le colecționase cu răbdare un distins diplomat român,— cită înțelepciune a prezidat la facerea lui și cită funesă incapacitate și rea voință i-a zădărnicit aplicarea! Acum se va lucra la înlocuirea lui. La interval de doi ani aceleași puteri semnatare ne vor dărui un document, în cele mai multe puncte, diametral opus. Ni-l vor da cu greutate și în convingerea că printr'însul se pune capăt războiului și se împacă interesele adverse. Care poate fi moralitatea, legitimarea istorică și culturală, care, în fine, durabilitatea păcii de mine,—iată ce trebuie stabilit de pe acum.

Bazele noului regim, care va eși din tratativele dela Veneția sau de aiurea se cunosc de pe acum. Turcia va lua în toate locul Greciei, izgonită de pe coasta Asiei-Mici nu numai politicește ci și economicște, prin foc și sabie, silită să evacueze Tracia de soldați și de elementul muncitor și civilizatoriu al negustorimii și înghesuită iarăși în granițele ei dinainte de războiu. Sfidători și barbari, urmașii lenicerilor vor intra iarăși în Europa, în Constantinopole, purtând numai numele unei civilizații distruse de ei până în temelii. Subt steagul micului general îndrăzneț, Kemal Pașa, trimișii Asiei, goniți pentru o clipă, vor relua iarăși drumul dela răsărit spre apus, vor da din nou subt ocrotirea inconștientă a arbitrilor lumii curs liber aceluși „Drang nach Westen“, care de cinci sute de ani asaltează cu efecte de aște ori dezastruoase continentul nostru luminos. Turcia europeană se reînființează subt rezerva insuficientă a neutralizării strimtorilor. Cu asentimentul Europei se comite o crimă în contra Europei. În numele cărui principiu, pentru ce scop?

Goliciunea morală, substratul meschin al tratatelor încheiate după marele războiu, în numele justiției imanente învingătoare, apare acum pe deplin. Justiție immanentă—cine a fost oare retorul inept care a lansat cuvîntul?—însamnă: În 1920—distrugerea Turciei europene, accesul Greciei la marea de Marmara, în Tracia și în porturile egeice ale Asiei-Mici, stabilirea căminului național armenesc, pedepsirea Turciei pentru alianța ei cu Germania învinsă. În 1922: restabilirea suveranității turcești în cadrele dela 1914, desființarea capitulațiunilor, sacrificarea Armenilor, recompensarea alianței cu sovietele. Și naivii cei mai creduli pot măsura acum moralitatea așezărilor internaționale în fruntea cărora figurează pompos tratatul dela Versailles.

Prin ce a meritat Grecia furia de azi, prin ce s'a reabilitat Turcia? Ni se va răspunde prin cuvinte de gazetari analabeți: Germanofilia, principiul naționalităților, interesele păcii.

Germanofilia regelui Constantin? Dar poate uita cineva că Turcia a luptat timp de patru ani în contra aliaților; că nu se poate invoca principiul autodeterminării pentru Tracia în clipa când se sacrifică Armenia; că statisticele Traciei, care au slujit la soluția dela Sèvres, pledează contra Turcilor; că interesele păcii de azi nu garantează cu nimic pacea de mine; în sfârșit că nici un argument, dar nici unul afară pe victoria dubioasă a lui Kemal Pașa nu justifică anularea hotărârii luate de puteri în 1920. Să mai recurgem la dulcegăriile de alcov ale unui romancier naval sentimental? Ar fi să uităm de dragul câtorva arabescuri și legende de harem cruzimea, trândăvia și incultura Turcilor. Feminismul nu se poate pune în calea marilor țeluri ale civilizației.

*

Să ajungem la realitate. Soluția orientală de azi este o manifestare cruntă a marelui antagonism franco-englez, după cum tratatul dela Sèvres a fost rodul unei clipe de concordie. Pugilatul dintre Franța, care revine ca un leitmotiv în toate cronicile mele, a trecut în aceste zile prin cea mai interesantă fază. Cași la Genova, cași în discuția reparațiilor, succesul este până acum al Franței. E un moment istoric demn de toată atenția.

În politica orientală a Marelui Britanii evenimentele recente nu au adus nici o schimbare. Consecventă cu sine, Anglia a urmărit dela 1914 și până azi politica începută mai demult în Egipt, în Mesopotamia. Fazele ulterioare se chiamă: Palestina, Smyrna, Galipoli, Constantinopol. Ceiace e nou în Orient e politica Franței. În mod conștient sau inconștient, Franța ia în Turcia și față de Anglia locul Germaniei și al Austriei. Ea se opune fără teamă tendințelor britanice, ațîțind elementul turc de pretutindeni împotriva marelui imperiu. De ce a adoptat Franța această politică temerară, care este folosul ei practic? După mine el nu există. Motivele care se dau sînt sau false sau iluzorii. Unii vorbesc de necesitatea de a face o politică filomusulmană pentru a consolida stăpînirea franceză din Turcia și Maroc. Este o formulă fără putere de adevăr. Stăpînirea Franței în Maroc se întemeiază, cași a Angliei în Egipt, pe forța și pe prestigiul organizației. Atît timp cit forța există, Marocul va rămînea supus. Și dacă Anglia, care are Indiile de apărat și atitea alte zone de influență în lumea mahomedană, își poate permite luxul unei politici antiturcești, Franța nu poate avea nici un motiv pentru a face o politică opusă și vădit provocatoare. Alții vorbesc de nevoia de expansiune a Franței.

Dacă se accentuează asupra *nevoii*, atunci motivul este neîntețmeiat. Franța nu are nici puterea economică, nici puterea navală, nici surplusul de populație care să impună o expansiune. Dispunând de un imperiu colonial considerabil și foarte bogat, ea are nevoie mai mult de o politică intensivă pentru consolidarea lui, decit de una extensivă care ar slăbi coeziunea. In ce privește Turcia însăși, Franța nu poate invoca nici o rațiune de prudență sau de apărare. Domeniul colonial francez nu are nici un punct de contact cu imperiul otoman. Mai sugestiv, dar tot așa de fals este motivul influenței culturale și civilizatorii. Generalul Gourraud ne vorbește din cind în cind despre progresele civilizației în Cilicia și Syria. Nu se fac cuceriri costisitoare și eforturi politice pentru asemenea scopuri ideale. Influența culturală a Franței în toată Turcia nici nu are nevoie de ocupațiuni militare.

Prezența Franței în Asia Mică și turcofilia ei nu are decit un singur motiv și anume de a face o spărtură în sfera intereselor britanice. Scopul ei este pe deoparte de a avea o cheazășie, un *atout* în diferitele discuții cu Anglia, iar pe de alta de a face, fără determinante economice, o politică mondială, o *weltpolitik* după exemplul wilhelmin, ca simplă manifestare de forță victorioasă și de vitalitate. La baza acestei politice stă prezumțiozitatea. Este politica panagului, politica gestului elegant și a discursului frumos, dar nu și politica rațiunii sau a legitimei apărări. De la Baltica până la marea Roșie, Franța trage sfori pentru simpla satisfacție a atletului care-și joacă mușchii. Dar politica fără suport economic și fără necesități vitale nu poate trăi.

Și totuși, pentru moment, Franța înregistrează o victorie cu răsunet. Ea dictează la Londra cași la Atena condiții și trage cu autoritate suverană hotarele. Anglia are în toate aceste fapte ponoasele învinsului. Ca un *pis-aller* ea sacrifică Grecia plictisită de războiu și se reconciliază cu Turcii, păstrînd totuși un suris acru pe buze. Pentru un războiu anglo-turc nu a venit momentul și lipsesc mijloacele. Marea-Britanie suferă astfel o înfringere de prestigiu, cauzată, fără indoială, de propriile ei greșeli.

Dar înfringerile acestea își reclamă mai curînd sau mai tirziu satisfacția. Ele se trec pentru lichidări viitoare în contul general de profit și pierderi. Este posibil, firește, ca soldul acestui cont politic să fie aruncat, cași cu alte prilejuri, pe umerii Germaniei. Dar umerii aceștia încep să fie prea slabi pentru asemenea poveri.

Adevăratul *clou* al evenimentelor îl constituie însă intrarea în scenă a Rusiei ca factor de politică internațională. La

apariția acestei cronică, delegații sovietelor vor sta poate alături de celelalte puteri la masa verde. Situația bizară a admitterii la conferință a reprezentanților unui regim care nu a fost recunoscut de drept și căruia la Genova și Haga i s'au pus condiții atât de stricte, denotă că și aci s'a petrecut o mare schimbare. Trebuie și aci să dăm de urmele rivalității franco-britanice.

A încerca o reglementare a chestiunii Strimtorilor, fără ca Rusia să participe la discuții și fără ca interesele ei vitale să primească satisfacție, înseamnă a clădi pe nisip. O simplă schimbare de regim nu poate modifica aceste interese și nu poate duce Rusia să privească cu pasivitate și să accepte tranșarea unei probleme pentru care ea s'a frământat timp de veacuri și care încă acum șase ani fusese deslegată pe hîrtie cu totul în avantajul ei. A încerca o soluționare fără Rusia, ar însemna a nesocoti tot trecutul problemei orientale și a exclude din calcule una din forțele elementare nu numai ale viitorului, ci și ale prezentului.

Dar cum se împacă interesele Angliei și Franței față de acest adevăr. Antagonismul ruso-britanic în Orient a continuat să existe și după revoluția din Octombrie 1917. În Persia, în Turkestan, în Georgia și aiurea s'a desfășurat neîntrerupt o luptă aprigă între Anglia și Rusia, mai aprigă poate chiar decît aceia din vremea țarismului, pentru că la factorul politic se adăugase în luptă cel social. Victoria a suris în multe locuri sovietelor și Anglia s'a văzut silită să cedeze terenul aproape pretutindeni. Discuțiile economice dela Londra, care nu au putut duce niciodată la un rezultat practic, nu au atenuat și nu au ascuns nimic din această rivalitate. Alianța, mai bine zis tratatul de garanție dintre naționaliștii turci și Rusia sovietică, avea și el un ghimpe ascuțit întors în contra Angliei. Și dacă ne gîndim la Strimtori, atunci prietănia ruso-turcă, oricît de paradoxală ar părea în sine, nu-și poate avea rostul decît tot numai ca un mijloc de apărare în contra Marii-Britanii. Prezența Rusiei la Conferință este, în situația dată, un rău inevitabil pentru Anglia.

Prin politica ei antibritanică și filoturcă Franța se găsește dela sine alături de Rusia. Este și acesta unul din paradoxele situației. Sărind peste cei cîțiva ani ai politicii „cordonului de sîrmă ghimpată”, Franța revine aproape automat la raporturile dinainte de Revoluție. Sovietele apar ca moștenitori legitimi ai politicii țariste. Pentru moment lucrurile nu merg prea departe. Chestiunile economice, revendicările detentorilor de rentă rusă și de părți de interese industriale constituiesc încă o barieră puternică. Politicește însă o apropiere vizibilă s'a realizat. Inițiativa admitterii Rusiei la conferință pornește dela Franța, în timp ce harnicul primar al Lyonului se află la Moscova în misiune informativă. Sovietele, firește, se grăbesc să tragă din aceste împrejurări foloasele posibile.

Nu vreau să pornesc pe calea coniecturilor. O sumedenie de combinații viitoare se impun imaginației: Alianțe continentale, reconcilieri bizare și rivalități neertătoare. Nu este locul pentru ele aci și acum. Ne mulțumim pentru moment cu constatarea că Rusia intră în joc ca factor politic în mijlocul frământărilor imperialiste, cu toată prăpastia economică și socială care o desparte de foștii ei aliați.

Pacea care se înfăptuește prin înfrinarea silită a unor animizități atât de mari, prin sacrificarea atitor interese și ambiții, prin combinații atât de elastice și mai ales pe temeiul unui echilibru de forțe atât de șubred, nu poate întruni condițiile unei existențe durabile. În clipa, care poate fi prevăzută de pe acum, când echilibrul se va deplasa, ea va dispărea ca toate alcătuirile puse la cale în aceeași parte a lumii în trecut. Numai consensul benevol al tuturor puterilor ar putea crea în Orient o stare politică trainică. El este însă, practic, irealizabil. Deaceia, oricât de mulțumiți am fi de încetarea războiului chiar cu prețul unei păci anacronice, nu putem vedea în evenimentele din Orient decât un epizod ca atâtea altele.

Eugen Filotti

Cronica economică

Sporirea emisiunii Băncii Naționale

Pentru a scoate viața economică din strâmtoarea în care se găsește astăzi pe urma deprecierei constante a valutei naționale și a restrîngerii creditelor, conducătorii Băncii Naționale au hotărît să sporească circulațiunea noastră fiduciară prin aruncarea pe piață a unui nou miliard și jumătate de bancnote ale Institutului nostru de emisiune. Hotărîrea aceasta a stîrnit o aprigă discuțiune în cercurile economice și pseudo-economice, mai ales în acestea din urmă alcătuite din ingineri și medici. Niciodată nu s'a scris atîta economie politică în țara romîneasă, niciodată nu au apărut peste noapte atîția economiști, atîția reformatori. Fără să exagerăm, am putea spune însă că mai toți cei care s'au ocupat de chestiunea valutară ignorau cele mai elementare noțiuni teoretice asupra „banului“ și asupra rolului acestui „ban“ în economia națională.

Discuțiunea care s'a încins a urmat pe tema: Inflațiune sau Deflațiune, fără a se ține samă de factura specială a vremurilor prin care trecem și de interesele economiei noastre. A pune însă asfel chestiunea însemnă a nesocoti aceste interese încă dela început. Într'adevăr, aici nu este vorba de o discuțiune principială asupra metodelor de însănătoșire a valutei naționale, ci de o chibzuire asupra măsurilor ce trebuiesc luate pentru a da oxigenul necesar organismului economic strîns în corsetul de fier al unei emisiuni mărginite care—oricît de umflată ar fi în teorie—nu ajunge pentru desfășurarea nestîrjită a tranzacțiunilor comerciale.

Într'un studiu anterior al nostru, apărut în paginile acestei reviste *, ne ocupasem pe larg de raportul dintre valută și

* Valuta și Băncile de Emisiune, „Viața Romînească“, No. 3, 1922.

Băncile de emisiune și recomandasesem o deflațiune lentă prin plata de câtră stat a datoriilor sale câtră Institutul de emisiune. Spuneam atunci că „hirtia-monedă rămasă pe piață nu trebuie să mai fie depășită. Ea va fi considerată ca o limită superioară. *Excepții s'ar putea face numai în cazuri extraordinare.* Ne-am apropiat în modul acesta de principiul Băncii Naționale elvețiene și de propunerile comisiei valutare engleze, admise de câtră guvernul Mării Britanii. Comisiunea engleză propusese ca circulațiunea efectivă a notelor «Currency» în decursul unui an să fie considerată ca limită superioară legală pentru circulațiunea anului viitor, afară de cazuri cu totul excepționale, ca de o pildă în vremurile de criză”.

Ceiace spuneam atunci, susținem și astăzi în aceeași măsură. O creștere a circulațiunii fiduciare fără un acoperemint suficient (și când zicem acoperemint, nu ne gândim numai la aur și la alte bunuri) este condamnată, nefăcînd decît să desframe și mai departe cursul valutei naționale pe piețele străine și să scumpească viața printr'o revoluționare a prețurilor. Însă, nu trebuie uitat un lucru: influența inflațiunii monetare asupra prețurilor nu mai poate fi judecată după preceptele teoriei clasice a monedei. Conform acestei teorii, puterea de achizițiune internă a monedei naționale era o funcțiune a prețului, care varia în limitele creșterii sau reducerii cantității monetare existente. Această putere de achiziționare internă influența de altă parte cursul extern al monedei. Inflațiunea juca deci atunci un rol eminent.

Nu tot așa este astăzi. Inflațiunea a devenit aproape generală. Rolurile s'au intervertit. Nu puterea de achizițiune în interior a monedei influențează asupra cursului aceleiași monede pe piețele străine, ci cursul devizelor străine fixează prețurile pieței interne și puterea de achizițiune a monedei naționale. E trist, dar e adevărat. Ceiace rămîne de făcut Institutului de emisiune este să caute a ține samă de această schimbare, ajutînd după putință comerțul, căutînd să vegheze ca piața să aibă întotdeauna numerariul suficient.

Politica de bază a Institutelor de emisiune create pe baza etalonului de aur este bine-înțeles silită să se miște în jurul unor anumite limite trase de câtră imperativul acoperemintului metalic—și el ceva valabil în vremurile noastre de răsturnare economică. Această politică de emisiune, calculată pentru timpuri mijlocii nu trebuie să fie contrarie intereselor imediate ale comerțului. Aici e momentul de a arăta că însăși inflațiunea—atunci cînd partizanii ei o privesc ca ceva temporar—se poate concepe în cadrul politicii tradiționale de emisiune. Trebuie să facem deosebire între politica statică și cea dinamică de emisiune. Statica emisiunii socotește cu spații mai lungi de vreme, în decursul cărora principiile clasice despre „Currency” trebuie să rămînă în picioare, pecînd dinamica lucrurilor poate foarte bine cere o deviere-momentană dela aceste principii.

Iată ceiace nu se înțelege în destul de cătră diletanții va-lutari ai noștri. Clasiștiții țin morțiș la principiile rigide ale politicei de emisiune clasică, iar inflaționiștiții predică inflațiunea din convingerea contrarie. Nici unii nici alții însă nu-și dau seama că situațiunea ne impune alte metode, care de fapt nu se depărtează în spațiu și timp de vechile metode sănătoase de emisiune.

Că inflațiunea care s'ar produce aruncînd în circulație un miliard și jumătate de bancnote nouă își va avea repercusiunea sa mai tîrziu, nu se poate nega. Niciodată în istoria Institutelor de emisiune, inflațiunea nu a rămas nerăzbutată. Goschen amintește în „Théorie des changes étrangers“ pilda Statelor-Unite ale Americii de Nord din al șaselea deceniu al veacului trecut. Inflațiunea produsă atunci întîrziase a-și face efectul rău preconizat de clasiștiții. Dimpotrivă, piața se ușurase simțitor și tranzacțiunile s'au putut face în mai mare libertate și mai nestîngenite. Deabia după un an a venit criza, o criză destul de violentă și dezastruoasă.

Lucrul acesta se poate întîmpla și la noi, e chiar foarte probabil să se întîmple. Dar întrebarea care se pune este dacă e mai bine să ruinăm acum întreaga piață financiară prin lipsa teribilă de numerar sau dacă e mai bine să dăm vieții economice acum oxigenul necesar, fiind însă seamă de primejdia care ne amenință în viitor și luînd încă de pe acum măsuri de pază, măsuri de contracțiune ulterioară, singurele capabile a restabili echilibrul rupt pentru un spațiu oarecare de timp.

La drept vorbind, în stărea de constrîngere monetară de astăzi, o nouă sporire de un miliard și jumătate nu ar fi prea gravă și nu s'ar face prea observată pe piață. S'ar ușura doar situațiunea băncilor private care, față de lipsa de numerar, au fost silite să adopte teaurizarea, pentru a dispune la fiecî moment de numerar. Și nu numai băncile, ci și comerțul și industria au început dela o vreme încoace să-și caute refugiul la teaurizare. Acest regres economic,—căci teaurizarea nu poate fi altfel caracterizată,—nu poate fi combătut decît ușurînd piața monetară prin pomparea numerarului din bănci, în afară bine-înțeles de cerința generală a pomparii numerarului dela sate.

În rezumat, sîntem de părere că o nouă sporire a circulațiunii fiduciare cu un miliard și jumătate, departe de a vătăma economia națională, i-ar da dimpotrivă tonicul de care simte nevoie în momentul de față. Inflațiunea aceasta ar însemna o intervențiune chirurgicală preventivă, menită să salveze organismul economic de un dezastru ulterior complet. Accentuăm încăodată că stăm și astăzi cași mai înainte pe temelii vechii politicei de emisiune din vremurile anterioare războiului, dușmane inverșunate ale inflaționismului neacoperit. Dar, cum am spus mai sus, aceasta intrucît privește Statica și nu Dina-

mica politicei de emisiune. În studiul nostru „Valuta și Băncile de Emisiune” propusesem limitarea circulației fiduciare la cifra actuală și plata treptată a datoriilor statului către Banca Națională, care urma ca sumele plătite de stat să nu le retragă din circulație, ci să le dea comerțului sub formă de credi. Expunerea ministrului de finanțe la consfătuirea dela 29 Septembrie dela Banca Națională arată că guvernul are aceeași concepție despre revenirea la normal a Institutului nostru de emisiune. Până cînd însă statul va fi în măsură să-și plătească datoriile sale, acest Institut trebuie să mai sporească încăodată emisiunea, dacă vrea ca industria și comerțul să nu sufere dezastrul care bate la ușă.

Lazăr Iliescu

Cronica teatrală

— BUCUREȘTI —

Serisoarea pierdută.—**Macbeth**—**Ciuta.**—**Don Juan.**
Liliom.—**Triunghiul.**—**Două cumetrie.**
—**Scaful.**—**Manasse.**

De cite ori se joacă *Serisoarea pierdută*, toată lumea constată că, în ciuda prevederilor unor critici, capo-d'opera lui Caragiale e mereu tinără și nouă și chiar actuală. Pentru o comedie vârsta de aproape patruzeci de ani înseamnă perspective de trăinicie solidă. Căci nimic nu se învechește mai repede ca tocmai comedia. O dramă de acum treizeci de ani, chiar mediocră, poate să stoarcă lacrimi și azi; o comedie bună de acum zece ani, azi te plictisește încît te întrebî mirat cum ai putut rîde odinioară de asemenea... prostie. Dealtfel conducătorii de teatre își dau bine sama de fragilitatea existenței comedilor și mai curînd vor relua zece drame învechite decît o singură comedie răsuflată. Apoi, în literatura dramatică universală, comedii clasice se pot număra pe degete, în vreme ce tragediile care au înfruntat vremea sînt cu dulumul. Și nu pentru că s'ar fi scris mai puține comedii. Spectatorul de totdeauna au mers la teatru mai cu samă să petreacă și să rîdă. Intocmai cași azi cînd trei sferturi cel puțin din piesele care se joacă sînt diverse specii de comedie...

Evident că pricina de căpetenie a nedurabilității comediei se află în marea ei dependență de actualitatea imediată. Rîsul însuși e prieten bun cu actualitatea. În realitate nici o operă de artă nu disprețuiește actualitatea. Atîta doar că talentul adevărat știe să desprindă din actualitate elementele eterne. Actualitatea din comediiile lui Aristofan e vie și astăzi.

În *Serisoarea pierdută* actualitatea e cadrul; miezul însă e înrudit cu veșnicia. Toată acțiunea exterioară e pură actualitate pe care însă o ține pe umeri o serie de oameni vii, comici prin esența lor, comici prin caracter. Cîtă vreme vor fi în lume bărbați înșelați ca încrezătorul Trahanache, demagogi ca „plastograful” Cațavencu

funcționari ca Pristanda, etc., *Scrisoarea pierdută* va stîrni același veselie ca acum treizeci și opt de ani și ca astăzi.

Teatrul Național a deschis stagiunea cu *Scrisoarea pierdută*, anunțînd că va juca-o în „costumele epocii”. Exagerarea aceasta a fost cel puțin deplasată. În afară de rochia „coanei Jolița” și de cîțiva pantaloni cu supleuri, epoca nu oferă prilej de costumare istorică. Dacă e vorba de culoare și atmosferă, n'ar fi trebuit să lipsească pîtoareștile înscrispîții deasupra ușilor, în sala de întrunire: „Arfiva”, „Ofițer țivil”, „Cabinetul Primarelui”, „Registratura”. Fîlindcă trebuie să se vadă că întrunirea se ține în „sala cea mare a pretoriului Primăriei”.

S'a jucat cu vervă. Distribuția a întinerit în parte. Și e bine așa. În contact cu creatorii rolurilor (Ion Petrescu, Brezeanu, Toneanu), generația nouă de actori păstrează tradiția caragialeană...

Macbeth a fost pregătît de d. Eftimiu, dela traducerea d-nei Miller-Verghe până la decorurile și costumele d-lui Pojedaleff. Două, aproape trei rînduri de interpreți: doi pentru Macbeth și trei pentru Lady Macbeth. Cel mai reușit însă a fost d. Bulfinski, în Macduff, afară de costumele clownesc care, firește, cade în sarcina d-lui Pojedaleff. Dealtfel d. Bulfinski s'a dovedit mai demult ca un talent de mîna întâi. Intelligent, harnic, înzestrat cu fantezie în compoziții și cu un temperament totdeauna impunător, cu o gamă vastă de realizare și exterozare, acest artist ar putea întrupa adevărat și pe Macbeth. În orice caz Macduff rămîne definitiv câștigat. Cele trei interprete împreună poate că ar face pe Lady Macbeth; cei doi protagoniști care au jucat și joacă acum pe Macbeth, cu siguranță că nici împreună nu vor întruca pe niciodată pe cumplitul erou al lui Shakespeare. Într'un fel Macbeth e mai greu de realizat chiar decît Hamlet. Prințul Danemarcei e vorbăreț, își cîntărește și-și explică mereu gîndurile și faptele, pe cînd tragedia lui Macbeth se comprimă din ce în ce în sufletul său, în tăcerile sale, descărcîndu-se în puține vorbe și multe fapte. Dificultatea, pentru interpretul lui Hamlet, stă în găsirea axei centrale a personajului, pentru cel al lui Macbeth în dozarea și gradarea dramei interne și cu deosebire în exteriorizarea ei...

Macbeth, cași Lady Macbeth care s'a numit Gruoch, cași Duncan sînt personaje istorice; au trăit pela începutul secolului al XI-lea. Shakespeare însă a luat subiectul din cronicile lui Holinshed, împreună cu mai toate persoanele, adaptîndu-l și complectîndu-l, firește, după trebuințele tragediei. Dacă astfel *Macbeth* e situat în timp și spațiu, fantezia d-lui Pojedaleff apare exagerată și chiar vătămătoare. Costumele și decorul trebuie să se subordoneze textului, în nici un caz nu poate să tulbure atmosfera dramei sau chiar să o schimbe. *Macbeth* se desfășoară într'o atmosferă sumbră, gravă, încărcată dela început până la sfîrșit. Nici una din operele lui Shakespeare nu e atît de strînsă, lipsită de digresiuni, unitară, aproape fragmentată în acțiune... În asemenea plesă cețoasă costumele în culori strigătoare nu pot face decît un efect burlesc și deci dăunător. Bogăția de culoare cu orice preț aici jicnește textul. Caracterul scoțian al costumelor nu cere neapărat excesul coloristic oriental... Mai fericit a fost talentatul pictor rus cu decorurile din *Macbeth*. Nu e vina d-sale dacă unele tablouri n'au făcut impresia dorită; decorul cere anume efecte de lumină, care au lipsit la Teatrul Național...

De un timp Shakespeare e cel mai gustat autor în București.

Hamlet, Regele Lear, Ce-ați voi (atîta figurează în repertoriul românesc, pînă azi) insamnă oricînd săli pline. Cu atît mai mult *Macbeth*, cea mai teatrală din tragediile marelui Will. Dar dacă e așa, n'ar fi oare vremea să traducem complect toată opera, din original și în formă originală? Oare Teatrul Național n'ar putea și n'ar avea datorია să ia asemenea inițiativă?... Traducerea d-nei Miller-Verghi e expresivă; totuși fiind în proză, nu poate avea sobrietatea necesară...

Întîia noutate românească a stagiunii a fost norocoasă. *Ciuta* d-lui Victor Popa s'a bucurat de o primire deosebit de caldă și, în bună parte, meritată. Tînărul autor apare cu atîta talent încît n'are nevoie nici de exagerările cu care l-au gratificat cronicarii cotidiani și nici de menajamentele pe care le cer debutanților plîpînzi. D. Victor Popa merită adevărul întreg, iar cel dintăiu ar fi că *Ciuta* nu va rămîne piesa d-sale cea mai bună.

„*Ciuta*” e o fată bogată care vrea să trăiască în jubire și fericire, și care, întocmai ca o căprioară hărțuită, se sinucide cînd vede că visurile de viață i s'au dărîmat.

Din *Ciuta* tocmai eroina pare mai puțin vie. Caracterul ei se rezumă într'un retoricism literar și gol. Totul se traduce la ea în fraze, mai ales însă pasiunea iubirii și a vieții. Chiar cînd se refugiază la omul iubit, pare că o face numai spre a debita avalanșe de vorbe umflate. De același și actele ei, astfel justificate, par nefirești, teatrale... De boala eroinei suferă, poate prin contagiune, și iubitul ei.

O slăbiciune a piesei este apoi construcția în ultimele două acte. După șovăirile actului al doilea, unde acțiunea stagnează și se artificializează, în actul final al mereu impresia că respirația autorului s'a poticnit...

În fața și deasupra acestor tatonări de începător se ridică însă o sumă de calități prețioase care asigură d-lui Victor Popa un viitor de samă în teatru... Actul întăiu e plin de viață, de atmosferă și culoare. Aici construcția simplă și solidă învederează instinctul dramatic al autorului. Aici chiar și eroina palpită sincer. Interiorul burghez e zugrăvit cu un farmec biedermeieresc. Doctorul Mincu e o figură care poate aspira la viață lungă. În actul acesta d. Popa are observația remarcabil de ascuțită. A văzut tot și a știut să găsească expresia cea mai potrivită într'un dialog natural, grăbit, viu, susținut, deopotrivă de încăpător pentru expoziția acțiunii cași pentru ciocnirile din cursul desfășurării... Prin puterea de observație, prin intuiția compoziției dramatice și prin darul de-a crea oameni, d. Victor Popa îndreptățește speranțe frumoase.

Dintre interpreții *Ciutei*, d. Soreanu, în doctorul Mincu, reaminteste cele mai bune creații ale d-sale.

*

După *Napoleon* și *Prometeu*, d. Eftimiu atacă un nou subiect de lexicon și la modă: *Don Juan*. Și cum în toată vasta sa operă a umbiat veșnic să reabiliteze pe marii nedreptățiși ai omenirii, e lesne de înțeles că reabilitează și pe Don Juan. Rămîne în sarcina posterității fericite să stabilească de ce Don Juan a avut neapărată nevoie de reabilitarea fericitului autor român. Eu unul îmi declin competența și mă mulțumesc să constat cu plăcere că d. Bulandra și-a deschis stagiunea iarăși cu o piesă românească, precum se și cuvine.

Liliom a fost, dacă nu mă înșel, prima încercare a celui ce pe urmă a scris *Diavolul*. E sigur că, de n'ar fi iscălită de Franz Molnar, *Liliom* n'ar fi încăput pe afișul Teatrului Bulandra. Și bine ar fi fost. Căci, înafară de un oarecare pitoresc nu tocmai de calitate superioară, *Liliom* nu cuprinde nimic deosebit. Amestecul de real și nereal constituie cel mult un element de feerie pentru copii, deși, după succesul răsunător cu *Diavolul*, lansatorii autorului au căutat să găsească și în *Liliom* ceva „adînc“.

Molnar mai are lucrări teatrale care ar putea obține favoarea publicului nostru. Cu cît s'a cheltuit la *Liliom*, s'ar fi putut monta *Povestea lupului*, de pildă, și desigur că ar fi dobîndit mai mult și teatrul și publicul...

*

Teatrul Mic n'a găsit ceva mai bun pentru deschiderea stagiunii decît pe d. Verneuil cu al său *Triunghiul*. Pornind la drum lărăși cu „principiile“ crîmpelului de stagiune de astăprimăvară, rezultatele vor rămîne aceleași. Un teatru nu se poate menține fără o seriozitate în conducere. Altfel riscă să nu fie luat în samă nici chiar de amatorii de boulevardisme.

Triunghiul: amantul de inimă, amanta, amantul cu punga. Actul întâiu: amanta iubește pe amantul de inimă și toți trăesc bine din banii amantului cu punga. Actul al doilea: nenorocire — amantul cu punga e rulat și amanta, din pricina această, își simte zdrobită iubirea pentru amantul de inimă. Actul al treilea: *tout s'arrange* — amantul de inimă s'a îmbogățit și devine amantul cu punga, iar amanta iubește acuma cu pasiune pe amantul rulat care astfel devine amantul de inimă.

Și ca să vezi *Triunghiul* acesta, jucat de altfel cu mult brio de trinitatea Iancovescu, Elvira Popescu, Mihaiescu, plătești 100 Lei statul. Și se mai miră cei interesați că sala nu se umple!

*

Două cumetre, deși mult mai tinere ca *Scrisoarea pierdută*, nu prezintă decît cel mult un interes... istoric. E o legendă că a avut succes odinioară. N'a avut niciodată. Alin Burlănescu numai cu o romanță a trăit și numai o zi.

Scaiu, da, a înveselit sute de mii de spectatori. Pe-atunci Labiche era, cum s'ar zice azi, „regele risului“. Vremea însă l-a ruginit. Glumele lui, care odinioară făceau să hohotească Parisul, acuma nici la Teatrul Popular din București nu mai prind. Nici chiar situațiile comice nu ne mai bucură. Tot ni se pare cusut cu ață, și cu ce ață!... După ce ai văzut *Scaiu*, trebuie să vezi și *Scrisoarea pierdută*, dacă vrei să înțelegi cît de mare și cît de trainic e Caragiale...

Teatrul Popular a vrut să dovedească tuturor că *Manasse* se poate juca oricît de medlocru și tot *Manasse* rămîne. A izbutit. În ciuda d-lui Cîrjă și a celorlalți „interpreți“, *Manasse* umple sala. În definitiv și această se chiamă succes. Și doar în teatru orice succes e binevenit.

— IAȘI —

Clădirea.—Răsvan și Vidra.—O noapte furtunoasă.—
Romeo și Julieta.—Erou și soldat.—Actorii.

În timpul verii, presa eșeană s'a ocupat de clădirea Teatrului Național. Unii susțineau că teatrul mai-mai se dărîmă... alții dimpotrivă—că niciodată vre-o construcție n'a fost mai solidă. Un raport de experți constata stricăciuni grave. Alt raport conchidea că, dacă spectatorii vor merge în virful degetelor prin vestibulul din stînga, „teatrul va fi în afară de orice primejdie“. În ajunul deschiderii stagiunii, Primăria a lîpît pe străzi chiar un comunicat: Teatrul poate funcționa fără pericol de prăbușire,—căci reparațiile sînt în curs, iar planurile fundațiilor vor fi în curînd cercetate...

În prima sără de spectacol—sala arhi-plină, de altfel cași 'n celelalte sări. Paslunea de teatru aduce publicul chiar sub niște boiți care, după semnalul zlarelor, își desfac zi cu zi încheeturile. În pauză, un inger de pe plafon parcă și-a desprinde un picior din ghips și, ca 'ntr'o figură de dans modern, se pregătește să se pogoare, cu aripile întinse, asupra spectatorilor. Publicul se uită în sus. Teatrul—ținînd ochii spectatorilor îndreptați spre cer—realizează astfel unul din scopurile superioare ale artelor.

Dar publicul așteaptă în zădar. Teatrul se încăpăținează: nu se mai prăbușește. Pe semne fundațiile lui sînt mai tari decît argumentele adversarilor...

Cortina se ridică în timpul meditațiilor noastre arhitectonice. Spectatorii, întorși de curînd din vilegiatură, nu și isprăviseră discuțiile: mode, impresii de voiaj, punerea la zi a cronicii scandaloase... —„Stai să vezi!“ ...Frinturile de conversație din sală se amestecă cu replicile din „Răsvan și Vidra“. Și Versurile lui Hasdeu, impleticindu-se la fiecare pas, își fac însă drum, încet-încet, prin varmacul public. Niște actori cu bărbi mari și cu porturi pitorești de altădată gesticulează grav o imprecăție împotriva „ciocollor“. Publicul din loje și staluri simte o ușoară indispoziție, stînd cîteva ceasuri înaltea unor puști, care răzbuună nedreptăți sociale. Dar dacă, —totuși... iau foc armele?...

Spectatorii, scăpînd de apostrofele violente din „Răsvan și Vidra“, intră cu satisfacție,—cum se spune familiar,—în „morișca“ lui Caragiale. Se joacă „O noapte furtunoasă“.

De cîte ori am cetit și am văzut plesa aceasta! O știm, aproape toată, pe de rost. Piesa ni se joacă în gînd, cel puțin c'o replică înaintea artiștilor; iar cînd unii dintr'înși așteaptă prea mult sufleurul—chiar cu o scenă întreagă... și noi, din cînd în cînd, ne întorcem în urmă să vedem unde au ajuns și actorii...

În No. 2 din 1922 al „Vieții Romînești“ d. G. Ibrăileanu a publicat analiza piesei „O noapte furtunoasă“. Cetitorii, desigur, o cunosc.

În privința interpretării, vom cita totuși un pasagiu din articolul d-lui Ibrăileanu, relativ la rolul Vetei:

„În chipul cum se joacă „O noapte furtunoasă“ (cel puțin cum am văzut-o noi cu mai multe rînduri de actori), intriga dintre Chiriac și Veta devine, în adevăr, ridicolă. Și aceasta pentru că Veta este reprezentată întotdeauna ca o femeie prea în vîrstă. Și atunci

efuziunile ei sentimentale, patosul lui Chiriac, cîntarea romanțelor sentimentale dinainte de apariția lui Rică sînt de-adreptul hilarizante*.

D. Ibrăileanu pledează pentru tineretea Vetei, care ar fi o femeie între treizeci și treizeci și cinci de ani. Argumentele d-sale, an-grenate c'o logică impecabilă, nu pot fi clintite din loc. Intr'ade-văr, Veta-l o femeie tinăără.

„Cînd Veta e reprezentată însă,—continuă d. Ibrăileanu,—ca o femeie între patruzeci și cincizeci de ani (am văzut-o și de cincizeci-șasezeci de ani), nu numai ea, dar întreaga intrigă produce un efect ridicol care nu se justifică prin piesă. Ba toată afacerea are ceva odios și respingător*.

Și mai departe: „*O noapte furtunoasă* este destul de întune-cată, destul de „pesimistă“, prin mizeriile și ridicolele de tot felul zugerite de-alungul ei, și nu mai are nevoie de un amor senil cu un subaltern pervers*.

Artista care reprezintă la Iași rolul Vetei a trecut demult vrîsta fixată de d. Ibrăileanu. În plus ea dă rolului niște proporții fizice, ce depășesc cu mult limitele normale, fixate de legile estetice și ale amorului. În alte piese, această artistă venerabilă și-a purtat cu demnitate persoana,—cam exagerată, ce-l drept... însă nu din punctul de vedere al interpretării.

D. Vernescu-Vilcea a jucat, c'o naturalită desăvîrșită, rolul lui Jupin Dumitrache care—profund îndurerat de stîrbirea „onorului de familist“—s'a primblat pe scenă, atît de serios și de tragic, încît spectatorii, uneori, nici nu știau pe cine-l aplaudă: pe autor sau pe interpret. Verva d-lui Vernescu nu avea decît un obstacol: opera-ția de memorie a unor parteneri, înainte de a-l arunca replica...

În tragedie, audiția suflerului poate deschide pauze între cu-vinte și între părțile componente ale unui dialog. Aceste pauze sînt ușor suportate de public. Spectatorul le utilizează, după amănințări și omoruri, pentru reluarea respirației și ștergerea lacrimilor. Apoi pauzele pot fi astupate de actorul tragic printr'un gemăt sepulcral, care mărește impresia de teroare.—La comedie însă, replicile trebuie să cadă una după alta, ca niște lovituri de floretă. Spiritul separat al frazelor capătă o plus valută din imbinarea lor rapidă. Spectato-ril vor să ridă intens și continuu. Lor nu le place să-i vadă pe ac-tori aplecîndu-și urechea spre sufler și călcîndu-se pe picioare în fața cuștei miraculoase, în care parcă au tendința să dispară...

Cum dracu poate un actor să nu știe pe derost rolurile lui Ca-ragiale?

O domnișoară de-alături,—care asistase fără nici-o îndoielă, în multe stagiuni, la reprezentațiile pieselor lui Shakespeare,—își mă-rturisea dăunăzii unui tinăr de salon aversiunea pentru „Romeo și Julieta“. Tinărul clătina din cap,—afirmativ...

Dacă domnișoara din stal n'are motive personale împotriva bal-conului și a privighetorilor,—care pot fi, oare, considerentele d-sale artistice?

Am căutat pe marii detractori ai lui Shakēspeare. N'am avut la îndămină decît articolul lui Tolstoi, care poate însă da argumente tuturor generațiilor de fete, trecute prin vastul cîmp de observație al vecinei, cit și tuturor tinerilor din saloanele noastre.

Tolstoi, cu vervă diabolică, aduce toate obiecțiile, pe care un

realist le poate prezenta unui romantic,—adăugind observația că 'n piesele aristocratice ale lui Shakespeare, poporul—cu durerile lui e-pice—nu-și găsește locul, pe care-l merită în preocupările artistice ale unui scriitor de talent.

Dar nici domnișoara, cu lorgneta rigidă între două degete, și nici tânărul nu cred să fi avut vre-un raport cu Tolstol în alt fel decit doar prin intermediul unui roman de senzație, mult timp expus într'o vitrină alături de „Războiu și Pace“.

De ce dar „Romeo și Julieta“ nu-i încintă pe vecinii noștri de stal? Argumentele lui Tolstol n'au acționat, desigur, asupra lor. Atunci... sufletul li-i pustiu, sterp... Sau poate ei nu cunosc acest strălucit imn al iubirii decit din traducerea lui Haralamb G. Leca!...

Altfel, cum ar putea privi cineva impasibil scena balconului sau a despărțirii, cînd—îndărătul tinerilor amanți—parcă trece, în răstimpuri, caraula întunecată a morții?

Știm eroismul militar din piesele și din poeziile patriotice, de-clamate la 10 Mai de vre-o cîteva eleve blonde de conservator în costum național, care își alcătuesc, în fața școlilor primare, o mască flo-roasă și își string cu ură pumnii miciuți, amenințînd—peste capetele spectatorilor în minlatură—un inamic invizibil, dar desigur zgribulit de emoție undeva, departe...

B. Shaw își bate joc de eroismul oficial. O mișcare contrară tuturor regulilor strategice,—că 'n „Erou și soldat“,—determină o victorie și creiază un erou... numai fiindcă bateriile adverse aveau obuze care nu explodau.

Îi cunoaștem pe soldații din cromolitografiile de propagandă,—dar adevăratul soldat de pretutîndeni este Bluntschli care, obosit și flămînd, se strecoară cu abilitate printre primejdiile, gîndindu-se mai mult la bucata de șocolată din cartușieră, decit la decorațiile în perspectivă.

Atîția oratori de plețe publice preamăresc eroismul—mutînd pe rînd, una în spatele alteia, foile dintr'un discurs fără sfîrșit. B. Shaw dă cu dosul palmei peste filele din mîna acestor oratori.

Latzko, ca un justițiar sever, cere cu asprime socoteală femeilor, antrenate de romantismul militarist, și care—vrînd să-și impodobească pălăria cu faptele de arme ale celor scumpi lor—nu li s'au în-cleștat de gît, în ziua mobilizării, oprindu-i acasă sau în gări... ci, cu entuziasm, le-au fluturat de pe peron batista... B. Shaw rîde nu-mal, cu aroganță, în fața acestor partizane ale gloriei de arme.

În risu-î contra societății actuale, B. Shaw are însă ceva din ferocitatea Irlandezilor, care aruncă bombe pe străzile Dublinului.

Spectatorii eșeni au primit piesa „Erou și Soldat“ cu același calm, cu care unli dintr'înșii urmăresc amănuntele războiului civil din Irlanda. Parcă piesa nu-i privește și pe ei.

Totuși publicul, și chiar militarii l-au aplaudat pe B. Shaw,—poate din pricina... traducerii!...

Actorii eșeni în deobște muncesc serios. Ei prezintă, în fiecare săptămîină, cel puțin o premieră. Într'adevăr,—prea mult. Reprezen-tațiile însă nu revoltă. Publicul,—un public de altfel foarte puțin

pretențios,—frecventează teatrul cu delicia. Sînt oameni de patruzeci-cincizeci de ani care asistă acum pentru întâia dată la „Romeo și Julieta”,—aceasta fiind și prima piesă văzută de dinșii, în toată viața lor. Nu-i greu deci de provocat aplauze. Unele reprezentații însă sînt reușite, chiar în sine.

Dirrecția, cu sîrguință și pricepere, conduce trupa cu maximum de succes posibil.

Elementele actuale ale teatrului ar putea da reprezentații și mai bune, dacă școala declamatorică ar fi definitiv izgonită de pe scenă.

Ascultăm pe cineva care povestește simplu o întîmplare tristă, istorisită și lăsată de alții. Glasul-i e stăpînit, gesturile—reținute... Ascultătorii au lacrimi în ochi. De ce? Fîindcă povestitorul e sincer, natural,—așa cum e și viața. Vorbele lui domoale, uneori șoptite, iesă parcă turburi din sufletul-i în emoție.

La teatru însă, deși artiștii își răstoarnă ochii peste cap, ca scamatorii—niște bile albe; deși glasurile lor izbucnesc ca într-o luptă, a cărei canoadă vor s'o domine; deși gesturile le sînt cu greu mărginite de pături și tavan,—spectatorul rămîn de piatră și privesc, ca la o joacă de copii, cum personalul de serviciu curăță scena de cadavre pentru a putea continua acțiunea.

Dacă în tragedii oarecare grandoare solemnă este trecută cu vederea de o parte din public, genul declamatoriu însă în piesele moderne,—în care apar oameni cași noi, c'o viață sufletească exteriorizată mai mult printr'un suspin, un zîmbet sau o șoptă,—acest gen este expulzat din artă de toată lumea deprinsă cu cărțile și teatrul. Spectatorul, la astfel de reprezentații, are o impresie penibilă: parcă artistul îi pune, în palmă, un ariciu...

Dar în afară de aceasta, artiștii sînt robii „clîșeului”. Un cuvînt, o frază—au același contur și relief aproape în gura tuturor actorilor și 'n toate piesele. Arareori întîlnim rîvna artistică de a da mereu o altă expresie cuvintelor care, în afară de sensul din dicționar, mai au unul,—veșnic nou... Acest sens trebuie să fie redat de actor prin modularea vocii, prin gesturi elocvente, prin expresia puri mobilă a figurii.

Actorul trebuie să fie și al scenei, nu numai al rolului propriu. Cînd un artist rostește o frază, ea trebuie să facă efect, nu numai asupra lui și a spectatorilor, dar și asupra celorlalți interpreți. De multe ori însă actorii sînt preocupați numai de dinșii, contractîndu-și mușchii feței după rolul lor, nu—și după al partenerilor. Cînd nu vorbesc ei înșiși, unii actori parcă-s absenți pe scenă. Doar spre sfîrșitul tiradei celorlalți, actorul „în chestie” începe să dea semne de neliniște, așteptînd ultimul cuvînt: parc'ar pîndi—ca la țic—o gaură liberă în care să-și plaseze, în loc de minge, replica...

Regretăm că sîntem nevoiți să mai punem în evidență astfel de adevăruri elementare.

Publicul a aplaudat mai mult pe d-nii Vernescu-Vilcea, Boldescu, Petrone, Momuleanu, Ghișescu (numai în „Romeo și Julieta”, —în care a fost mai uman); pe d-ra Sorana Topa, etc... Despre noi artiști,—într'o cronică viitoare.

M. Sevastos

Recenzii

St. O. Iosif, Patriarhale și Cintece, Edii. „Viața Rominească”, București, 1922, Prețul 12 și 16 lei.

Despre Iosif s'a spus la început că face parte din școala lui Coșbuc. Și de atunci așa a rămas. El a fost defnitiv categorisit în conștiința publicului, după critica grăbită de atunci, sub această etichetă sumară și precisă. Ce face părea că justifică această apropiere a fost faptul că amîndoi poeții aduceau în operă lor subiecte și atmosferă dela țară, și anume din Ardeal, iar Iosif venea în urma lui Coșbuc cu cîțiva ani. Dar tot așa s'ar putea spune, de pildă, că pînunl samănă cu vulpea fiindcă amîndoi au coadă lungă.

În afară de valoarea lor prea înegaiă, cei doi poeți sînt profund deosebiți: prin temperamentul lor poetic, prin alitudinea în fața vieții, prin subiecte și natura inspirațiilor ca și prin însăși realizarea tehnică, nu numai stilistică, a acestor inspirații. Coșbuc era mai ales un mare artist al cuvîntului, un poet expresiv și aproape de loc suggestiv și liric; Iosif—locmai dimpolrivă: un poet sentimental liric, reflexiv.

Despre Coșbuc, cu clasicismul lui cronologicește exolic, s'a spus de aîtlea ori că e un fenomen literar straniu, o apariție unică în literatura modernă. Putea oare acest poet să aibă imitatori *de talent*?... Ca să fie viabilă, poezia coșbuciană de după Coșbuc trebuia să purceadă măcar în parte din complexul acelorăși condițiuni multiple și excepționale, cu nepuînjă de regăsit de două ori în același veac. Și nu e nevoie să străbatem șirul de cauze pînă la nebuloza primitivă, ca să ne dăm sama pentruce melancolicul și timidul' deznădăcinat care a fost Iosif nu putea să aibă, nu numai seninătatea sufletului mîndru, sprînjăr și înalț al țăranelui din Năsăud, dar nici cultura lui clasică și gustul lui pentru clasicism. Vioiciunea artistică și temperamentală a lui Coșbuc, neastîmpărul sănătos, copilăresc, strălucitor, nu se găsesc nicăiri în opera unui poet atît de sfătos, de „cuminte”, cum se zicea pe vremuri, și de amărit ca Iosif. Versificația bogată, ritmul săltăreț, rima abundentă, în cascadă, puteau fi mai degrabă imitate. Dar Iosif nici pe acestea nu le-a imitat. I-se face deci o nedreptate cînd e privit, subț un unghi de eclipsă, ca un satelit în orbita luminoasă a maestrului.

Iosif n'a fost un poet de talia celor mari, dar a fost din aceeași familie. Între el și oricare dintre liricii de elită, nu a fost deosebire ca între opoziție și lună, ci între stea și lună: o scîntee, dar o scîntee de foc cerească.

Poezia pentru el a fost o mîngiere, versul o necesitate. De același arta lui a fost lipsită de orice șarlatanism ascuns ori superficial, de același nu s'a încurcat el niciodată în leorii estetice și nu s'a înregistrat în școli. Instinctiv a înțeles banalul adevăr pe care orice etnologie îl ilustrează: că sinceritatea simțirii e singura condiție în poezia lirică, unde talentul nu înseamnă altceva decît posibilitatea de a fi sincer cel puțin cu sine însuși.

Am răsfolit cele două volume cu un sentiment curios de înstrăinare și melancolie. Fără să se fi „învechit” propriu-zis, poezia lui Iosif pare departe în timp. De ea cași de tot ce-a fost atunci, ne-a despărțit Războiul, cit un veac de întuneric.

N'am găsit în aceste pagini cele mai bune poezii ale lui Iosif, care au fost, printr'o ciudată contradicție cu natura lui subiectivă, niște balade cu caracter popular, legendar sau istoric: Gruia, Dol voinici, Somnul lui Corbea, și altele. Am regăsit însă, și în *Patriarhale* dar mai cu seamă în *Cîntece*, cu aceeași emoție, o poezie curată, alingătoare și simplă ca un suspin.

Dacă lui Iosif i-au lipsit vioiciunea și doza de copilăresc atât de necesare unui liric, dacă a fost adesea prea sfălos în ton și prea cuminte în expresii, e că a suferit prea de timpuriu în lupta aspră cu viața,—suferință stearpă, mohorîță, de nemărturisit, care lae aripile unui poet și imprimă în toate manifestările lui o timiditate fără leac. Iosif a fost naiv și dezarmat, ca om. Pe deasupra, i-a venit pe cap și nenorocirea unui amor,—cu deznodămîntul fatal al oricărui amor,—care pe oamenii de această natură îi sfarmă înfălișibil. La treizeci de ani, Iosif iubea ca un adolescent și se plîngea ca un copil. Cu sensibilitate de poet bolnav—bolnav în însăși structura adîncă a organismului—a trebuit să suporte durerea hărăzită unui bărbat..

Și nici ca profesionist n'a avut satisfacțiile, pe care le au mai sigur cei din arena de jos a literaturii. Căci deși era mic, era totuși poet autentic și asupra lui apăsa blestemul care apasă asupra marilor damnați.

G. Topîrceanu

Otto Bauer, Noua orientare în Rusia sovietică. În romînește de Maria Voinea, Editura cercului de studii „C. Dobrogeanu-Gherea”, 1922.

Broșura frunțașului socialist austriac, care e și un teoretician remarcabil, e o lucrare de o deosebită importanță.

Cu o privire pătrunzătoare și sigură, el analizează evenimentele recente din Rusia, căutînd să interpreteze, din punct de vedere marxist, adevăratul lor sens istoric.

Cași toate revoluțiile burgheze anterioare, cea engleză din secolul al XVII-lea și cea franceză din al XVIII-lea, cea rusească a început în Marile 1917 cu ridicarea burgheziei împotriva absolutismului și a feudalismului. Cași cele dintăiu, ea a chemat pe cîmpul de luptă masele mari ale poporului, pe lucrători și țărani. Dezlănțuirea antagonismelor de clasă, pe care guvernele de coaliție ale lui Kerensky au căutat zădărnice să le tempereze, a dus în sfîrșit la dictatura celui mai îndrăzneț dintre partidele revoluționare. Și această dictatură a fost

mătura de fier care a înlăturat resturile absolutismului și ale feudalismului. Ea a distrus aparatul militar și biurocrațic de dominație al țarismului. Ea a sfărâmat constituția semifeodală, a împărțit țăranilor pământul proprietarilor funciari și a pus la sale temelii orînduirii burgheze.

Însă revoluția a trebuit să fie dusă cu mult peste scopul ei. Punctul de plecare al dictaturii a fost ridicarea soldaților împotriva războiului și a țăranilor, contra constituției agrare. Proletariatul industrial a reușit să se pună în fruntea acestei revoluții a soldaților și țăranilor și s'o folosească pentru înlăturarea stăpînirii unui partid proletar. Scopul dictaturii acestuia trebuia să fie clădirea unei orînduirii socialiste. Această linie măreață, menită să entuziasmeze, a fost la început un izvor de putere al revoluției. Ea a dat lucrătorilor țăria să flămînzească vreme de patru ani, să sufere și să lupte pentru revoluție. Ea a dat armatei roșii entuziasmul care a înfrînt armatele contra-revoluției. Însă pe dată ce în al patrulea an al dictaturii s'a restabilit pacea cu Polonia și trupele lui Wranghel au fost bătute, pe dată ce războiul a luat sfîrșit și dictatura a fost pusă în fața problemei refacerii economice,—scopul subiectiv al dictatorilor a ajuns în conflict cu efectul obiectiv al dictaturii.

Scopul subiectiv a fost orînduirea socialistă, rezultatul obiectiv împărțirea pămîntului boeresc, întemeierea, mărirea și întărirea a milioane de gospodării țărănești. Scopul subiectiv al dictaturii cerea gospodărirea mijloacelor de trai, în mod socialist. Interesul real de clasă al maselor țărănești reclama comerțul liber cu produse agrare. Țăranii au supus interesul lor de clasă scopului dictatorilor, alît timp cît dictatura a fost amenințată de Colceagi, Denikini, Wranghel; căci în lupta împotriva contra-revoluției, dictatura apăra pămîntul țăranilor împotriva proprietarilor funciari, care voiau să revină, să smulgă țăranilor pămîntul. Pe dată însă ce contra-revoluția a fost înfrîntă, interesul obiectiv al țăranilor a învins scopurile obiective ale dictatorilor. Țăranii au impus dictaturii reînființarea comerțului liber. Și urmările inevitabile ale comerțului liber sînt: restaurarea capitalului comercial și industrial, restabilirea capitalismului.

Astfel revoluția rusă, care — după cuvîntul lui Engels — a trebuit să fie dusă vremelnic peste scopul ei, a fost redusă iarăși la acest scop. Acesta e înțelesul istoric al „orientării noi”.

Ideologia comunistă a revoluției ruse a fost una din acele ideologii entuziaste, iluzionare și utopice, în care cade totdeauna revoluția burgheză în fața ei plebeie, dictatorială. Ea are aceiași însemnătate în mersul dezvoltării revoluției ruse, pe care a avut-o ideologia „împărăției lui Israel” în revoluția engleză, ideologia jacobină a egalității în revoluția franceză.

Comunismul rus nu este socialismul unui proletariat matur, educat și dezvoltat pe baza capitalismului înaintat, care este în măsură să ducă lupta reală pentru socializarea producției și schimbului de bunuri—ea însăși pregătită și devenită obiectiv cu puțină, prin dezvoltarea capitalismului.

Comunismul rus a fost dimpotrivă iluzia maselor plebeie ale unei țări care deabia a scăpat de cătușele feudalismului, a unor mase care —szvirîlte vremelnice la putere de revoluția burgheză—cauă zădarnic să-și realizeze idealurile, pentru a se sfărîma de gradul înapoiat de dezvoltare al forțelor productive și a afla că domnia lor nu poate realiza idealul comunist, ci ea a fost numai mijlocul istoric de a distruge toate rămășițele feudalismului și a crea astfel condiția prealabilă, necesară dezvoltării capitalismului, pe o bază nou largită.

Este un mare merit al guvernului sovietic că în fața insuccesului militarizării industriale și sub presiunea revoluțiilor țărănești din primăvara anului 1921, a știut să rupă la vreme cu iluziile economice.

Într'una din cuvîntările lui făcute în fața congresului organizării pentru luminarea politică, Lenin a arătat cu o desăvîrșită limpezime că în Rusia lipsesc încă toate condițiile prealabile necesare pentru realizarea socialismului, înainte de toate prima sa condiție: existența unui proletariat modern. „Capitaliștii vor trage desigur profitul lor din politica noastră. Însă ei vor crea totodată proletariatul industrial, care la noi din pricina războiului și a declasării a eșlii din calea sa de clasă și a încetării de a mai exista ca proletariat”. Și Lenin trage următoarea concluzie: „Alături de voi veți găsi pe capitaliști, precum și capitaliști străini și concesionari, care scot sute de procente câștig și care se vor îmbogăți prin voi. Să se îmbogățească! Voi să învățați însă dela ei să gospodăriți și atunci deabia veți fi în stare să clădiți republica comunistă”.

Aceasta e mărturisirea că Rusia va trebui să treacă întâiu prin capitalism pentru a dezvolta condițiile prealabile necesare unei adevărate revoluții socialiste: existența unui proletariat numeros și educat. Este mărturisirea că rezultatul obiectiv al revoluției ruse nu poate fi decât dezvoltarea capitalismului rus pe baza țărănească, lărgită de revoluție și dezbărată de cătușele feudale. Prin aceasta, dictatura se recunoaște pe sine, ca o fază a unei revoluții burgheze. Ideologia comunistă este distrusă. Frazele și închipuirile sînt sfărîmate. Realitatea revoluției ruse a devenit vizibilă în noua ei orientare. Însă bolșevicii mai nădresc încă o iluzie. Ei cred că vor putea săvîrși reclădirea capitalismului sub „dictatura proletariatului”.

În toamna anului 1917 această dictatură a fost necesară, căci numai ea putea să înlătuiească formidabila revoluție agrară, sfărîmînd cătușele feudale, cu care era legat țăranul rus. Între 1918 -1920, dictatura a fost necesară, căci numai ea putea strînge forțele poporului rus laolaltă, pentru lupta împotriva contra-revoluției agrare. Astăzi, pe lîngă faptul că proletariatul s'a dizolvat și că dictatura nu se mai poate răzîmi pe nici o clasă socială puternică, problema care se pune Rusiei, e cu totul alta.

Reclădirea unei gospodării capitaliste nu poate avea loc sub dictatura partidului comunist. „Noul curs” în economie cere un „nou curs” în politică. Țăranul rus are nevoie de unelte, industria rusă de mașini, căile ferate de locomotive. Rețutarea legăturilor cu piața mondială este acum o imperioasă necesitate. Însă ea presupune import de capital și importul de capital presupune o siguranță juridică, pe care nu o poate garanta nici o dictatură.

Astfel dictatura, după ce și-a împlinit marea sa funcție istorică, a devenit o piedică pentru dezvoltarea forțelor productive ale muncii rusești și ale pămîntului rus. Lichidarea ei este inevitabilă. Însă această lichidare poate avea loc în diferite feluri. Se poate ca partidul care domnește acum în Rusia să recunoască el însuși necesitatea economică și să înlăture pașnic, încetul cu încetul, dictatura sa, făcînd să participe la putere cercuri tot mai largi din societatea rusă, slăbind cătușele cu care teroarea a împrejmuit societatea, refăcînd acele garanții de drept pentru intangibilitatea persoanei și a proprietății, fără de care nu poate exista nici un stat burghez, nici o economie capitalistă. Și în acest caz ultimul rezultat al revoluției nu ar putea fi decât o democrație burgheză. Însă în cazul acesta, ar putea să rămîna naționalizată o mare parte din industria rusă, proletariatul ar putea să-și mențină cuceriri esențiale din revoluție și elemente importante din constituția sovietică ar putea trece în democrația în formație. Democrația rusă ar putea căpăta astfel elemente sănătoase pentru o dezvoltare socialistă și Rusia ar rămînea un sprijin al dezvoltării social-democrite din întreaga lume.

Dacă însă bolșevismul rus se agață de absolutismul său, dacă nu se holărește din timp pentru transformarea pașnică a regimului so-

vielic, atunci și noul său curs se va sparge de barierele pe care dictatura le pune importului de capital. Rusia merge în cazul acesta spre o catastrofă economică, în care masele flămânde și desnădăjduite vor răsturna dictatura. Din haosul care va urma va izvorî contrarevoluția singeroasă, care nu numai că va răpi lucrătorilor ruși toate cuceririle revoluționare, dar va fi și pentru contrarevoluția internațională un indemn puternic și un sprijin.

Ideologia comunistă a revoluției ruse a ascuns, maselor proletare din toate țările, adevăratul ei conținut economic și social, care e conținutul unei revoluții burgheze. Această eroare a dezbinat proletariatul din toate țările, atrăgând părți largi proletare pe căi greșite și primejdioase.

Armele analizei istorice a lui Marx ne fac însă să pătrundem înțelesul tragediei ruse. Ea ne dezvăluie, în dosul Ideologiei comuniste, realitatea revoluției burgheze, eliberând astfel proletariatul de o neînțelegere care duce pe căi greșite.

Căci, altmădă Otto Bauer, metodele fazei de dezvoltare plebee dictatorială ale unei revoluții burgheze, nu pot fi în nici un caz metodele revoluției proletare socialiste.

Octav Botez

Maurice Caullery, *Les problèmes de la sexualité* (Bibliothèque de philosophie scientifique) pg. 332.

Fără nici un prestigiu de știință, fără nici o ideală—sau desminjind-o cu spaimă de 'adață—ce a îndrăznit să aibă o idee generală—profesorul dela Sorbonna cercetează problemele sexualității, alături de geamurile cu culturi și împrejurii, cu rapoarte precise de experiențe. Omul de știință e dezamăgit: nu mai crede în propriile sale idei pe care le bănuște a fi scos din realitate doar faptele comode. Hofăritoare după el sînt numai faptele—chiar cînd pun în mare încurcătură cele mai acceptabile presupuneri generale. Totuși nu se poate face proces unul om de știință care ia alii de multe măsuri de pază—încît, între altele batonete, este el însuși un prizonier!

Maurice Caullery n'a voit să facă mai mult decît să expue termenii problemelor sexuale (în 1913), deși își dă perfect seama că—mai cu seamă în biologie—fără o idee generală (chiar eronată în parte) nu faci decît să te lovești cu capul de toți pereții, pe 'ntuneric. Dar faptul în sine că a trebuit să scrie o carte de biologie a silit pe autor să facă o clasificare a fenomenelor. Clasificarea e didactică—și alii. Cartea începe cu o cercetare a celulelor sexuale (*gamete*) și se continuă astfel: *Hermafroditismul* (reunirea sexelor), *Gonocorisul* (despărțirea sexelor). *Dela Problema determinării sexului la animalele gonocorice* se trece la *Parthenogeneză* (fecundarea fără ajutorul gamelei mascule) de-a dreptul: nici o punte de legătură. O carte asupra sexualității trebuia să mai cuprindă—și astfel se încheie cartea—*Sexualitatea la vegetale și la organisme inferioare*.

Această metodă—sau mai curînd lipsă de metodă—a lui Maurice Caullery e strict științifică. E cum am văzut—tăria și slăbiciunea ei.

Am încercat—ca lectură să nu fie de tot steapă—o construcție a faptelor într-o clădire cit de cit armonică. O astfel de sinteză nu se face fără riscuri. Experiențe asupra unor întrebări fundamentale sînt în curs și nu toate faptele sînt interpretate cum se cuvine. Excepții—sau fenomene privilegiate de noi ca atare—pot da la pămînt toată construcția, cu autorul lor cu tot.

Totuși am făcut, de bine-de rău o sinteză. Și o redăm mai la vale fără alte pretențiuni decît ale unei curiozități care neapărat umbliă după desfătări—de-ar fi să găsească și basme de copii.

Ce face izbește spiriul, după eliminarea tuturor contradicțiilor și a ignoranțelor, în fenomenele sexualității, este o *dublă alternanță* — foarte înrudită cu dubla rotație a planetelor.

E în primul rînd *alternanța sexuală-asexuată* care se prezintă la toate viețuitoarele — plante și animale — gonocorice. Pilda clasică o putem găsi la ferigă (archegonială) care are o generație asexuată (planta frunzoasă produce *sporii*) și o generație sexuală (sporii căzînd în pămînt produc *protalul* pe care apar arhegoanele și anteridiile) *Anterozoizii* din anteridii vor fecunda oosferile din arhegoane, și din acest *ou* se va produce iar feriga frunzoasă. Sînt și cazuri de arhegoniate care trec prin mai multe generații asexuate, pînă a trece din nou printr'o generație sexuală. La plantele superioare (fanerogame) faptul se confirmă dacă nu cădem în eroarea de a confunda grăuntele de polen cu un anterozoid (gamet mascul). Grăuntele de polen este de fapt un protal care pune în libertate, prin ajutorul lubului polinic, în ovul, la două nuclee fecundătoare — adevărați anterozoizi care și-au pierdut aparatul motor, cili vibratili. La aparatul femel al fanerogamelor, protalul e reprezentat prin celulele sacului embrionar. Se cunoaște — la Gimnosperme — starea de tranziție marcantă. Faptul a fost confirmat și de paleontologia vegetală.

Apoi este *alternanța mascul-femel*.

La animale aceste două alternanțe se confundă și se deosebesc într'o varietate de forme, aspecte, îmbinări de forme și aspecte care compromit orice încercare de orinduire. Aci ne convingem definitiv că natura are oroare de *fixare fixă*, că mijloacele noastre de investigație sînt fundamentale nepotrivite întrucît natura are numai *tendințe* — iar noi cercetăm numai *infapturile*, care sînt totdeauna dincoace sau dincolo de fluviul nevăzut și impetuos.

Ipozeza lui Remy de Gourmont e aci ambiefoare: la început a fost femeia din coapsa căreia Dumnezeu a scos pe Adam.

Mai drept ar fi întrucît la păsări și mamifere, în genere bărbatul este superior femeii, pe cînd la animalele inferioare și mai cu seamă la insecte contrariul e adevărat — să respingem și ipoteza lui Gourmont. Și apoi această idee foarte generală: „Femeia e totul — și fără bărbat nu e nimic” trebuie să ne facă să revizim cei doi termeni ai sexualității, dacă nu chiar însăși înțelesul pe care-l dăm sexualității. Ideea de mascul-femel deși domină noțiunea sexualității, este totuși numai o formă care s'a generalizat. E cum spuneam mai sus — numai o tendință. Viețuitoarele unicelulare sînt, prin multiplicitatea formelor lor sexuale, de un interes — putem întrebuința acest limbajiu — palpitan. Înțelesuri noi desigur că nu animalele superioare ne pot oferi asupra vieții — cu formele lor aproape rigide, și a căror rigiditate e menținută tocmai de o precisă reproducere sexuală, cît animalele inferioare, plînd cu tendințele lor — deși foarte vechi — în diverse direcțiuni, fără a se fi putut hotărî pentru o formă oarecare, sfidătoare a mediului.

La început a fost deci — nu bărbatul, nici femeia — ci doar celula care *hrănindu-se* (adică asimilînd, *crescînd*) are tendința să se multiplice.

De-aci încolo, bărbatul sau femeia vor predomina, vor alterna se vor confunda — *tendința de înmulțire se confundă cu însuși curentul vieții*. Există totuși un *curent contrariu*, menținerea primei forme a vieții, care e un curent prin excelență conservator și care s'a manifestat de îndată — adică la animalele cele mai inferioare — *prin sexualitate*.

Viața apare astfel ca un circuit, ca un vîrtej de apă — ca înfinite vîrtejuri — pe un fluviu care curge nu sîm încotru.

Sexualitatea e tendința în circuit a speciilor. Sexualitatea nu ar voi să îngăduie nici o „selecțiune naturală” (de care s'a făcut atîta caz). Sexualitatea elimină toate imixțiunile, toate resturile promiscuităților.

E o iluzie, probabil, a speciei... Valul mai puternic al vieții o duce, o contopește și sexualitatea e sortită să fie principiul conservator al unor nouă unități vitale.

Asfel privită, problema sexualității nu mai are nimic exclusiv. Toate „aberațiunile” naturii își găsesc rațiunea lor. Hermafrodisul sub toate formele lui (simultaneu, succesiv, excepțional) poate fi și o stare secundară a speciilor și o stare primară. Tendința dimorfică a sexualității—singurul fel ca perpetuarea să fie conservativă—e evidentă.

Mult mai periculos pentru ipoteza de mal sus e fenomenul partenogenezei, când ovulele fecioare devin fecunde fără ajutorul elementului mascul. Partenogeneza experimentală pare a da elementului mascul numai rolul de a pune în mișcare ovulul, adică un rol pur mecanic. Dar faptul că acest fel de perpetuare nu are sorți de viață îndelungată fără o revenire la fenomenul sexual, sau fără o reînțegrare continuă a mediului nutritiv—*ceiace este același lucru*, sexualitatea fiind în definiții un fenomen de nutriție*—e dovada sigură că alternanța mascul-femel și tendința pe care natura o imprimă speciilor, de la obârșie.

Nu trebuie să se uite—ca să revenim la alternanța sexual-asexuat—că la animalele cu organe diferențiate, conjugarea nu se face între mascul și femel, ci printr'o altă generație: spermatozoid și ovul. Soma (spre deosebire de germen) a luat—în special la vertebrate—o dezvoltare disproporțională, cuprinzând organele miraculoase ale celor 5 simțuri, plus conștiința la om, ceeace îndrăznește să se presupue vieții și tendințe cu totul de altă natură decît tendința exclusivă de înmulțire a speciei.

Alternanța sexual-asexuat am văzut-o. Nu știu încotro linde: poate spre un nou chip al vieții.

Alternanța mascul-femel are menirea să atenueze influența mediului. E aci indicația sigură a unei forțe care se opune, se răzvrătește—și crează! Nicăieri nu o vezi, nu o pipăi mai cu adevărat. E ceeace face ca dimorfismul sexual—deși numai fiziologic în hermafrodisism, deși deszis parcă de partenogeneză, care vrea să reducă masculinul la o funcție individualizată, mecanică—să se confunde cu înșuși chipul de azi al vieții.

Probleme. Iată problemele până azi nerezolvate:

Se presupune *cronozomilor* (diviziuni celulare următoare fuziunii nucleelor celor două gamete) însușiri calitative diferite—ceiace le-ar îngădui să fie purtătorii caracterelor hereditare; Caullery face parte dintr'o minoritate de biologiști care nu dau crezare acestei ipoteze.

Nu se știe prin ce mijloc o singură femelă din specii de Bombicideni (insecte) cheamă în juru-i, de la mare distanță, numeroși masculi. Se presupune existența unei miresme, nepercepută de nările noastre. N'avem dovada.

Nu se cunosc factorii precisi ai determinării sexului; dacă se produce înainte, în timpul sau după fecundare. Se observă doar o egalitate numerică aproximativă a sexelor, la cele mai multe animale.

Agenții prin care se provoacă partenogeneza experimentală sînt numeroși; nu se cunoaște mecanismul determinării.

În privința dimorfismului sexual, Caullery crede că „gametele

* La diverse Protozoare, actul sexual, conjugarea, nu e de loc urmat de înmulțire. Împreunarea celor două gamete, al căror trecut, e diferit, poate fi concepută ca restabilirea unei constanțe, a unui echilibru fisico-chimic care, într'o generație asexuată, puteau fi descumpanite prin acțiunea continuă și prelungită a unor condiții speciale” p. 310.

au fost la început asemănătoare. Apoi s'a stabilit progresiv între ele divizia muncii care a dus la formarea ovulului și a spermatozoidului, la macro-gameta plină de hrană și nemiscată pe deoparte, la micro-gameta mobilă și lipsită de hrană de rezervă*.

Lipsuri. Am văzut sexualitatea în spațiu. Nu o vedem destul de limpede în timp. Tablouri în acest sens nu cunoaștem și nici nu credem să existe. Cinematograful n'a fost încă întrebuințat de nimeni, spre a se povesti — pentru unilatea noastră de timp — istoria individului sau a speciilor. Poate că multe lacune le-am fi împlinit cu imaginația — verificată apoi — dacă nu cumva n'am izbutit să aflăm tendințe nebănuite.

F. Aderca

Dr. Jan Ūrban Jarník, *Za jazykem rumunskym*, Praha.

Cu patru decenii în urmă, autorul acestei cărți era unul dintre puținii învățați străini care cunoșteau și studiau limba română. Diez, cu slabele cunoștinși pe care i le oferea *Lexiconul* delà Buda (1825) și *Cronica* lui Hum (plăzmuire cu limba alită de incurcată și stricală, după Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, 1869, p. 15 „cea mai frumoasă rellquă a glorioșului nostru trecut”), ne dăduse renumita Gramatică în mai multe ediții; Mussafia studiasse cîteva chestii de fonologie și morfologie românească, iar Miklosich tipărise studiile lui asupra elementelor slave și asupra dialețelor romine.

În țară la noi se mai continuau încă zădărnicele discuții asupra ortografiei și infructuoasele „polemici” filologice dintre București și Iași pline de înșepături, care desigur nu lămurau deloc chestiunea; se constituia un dicționar fictiv, care a umplut lumea prin îndrăzneala autorilor de a schimba realitatea.

În al șaptelea deceniu al veacului trecut, d. Jarník a început să studieze limba română și în secolă vreme, la 1878, ne-a dat prima sa lucrare despre limba basmelor românești, cu care și-a atras de preluțindeni cele mai mare elogiu (între alții, A. Graf, în *Zeitschrift f. rom. Phil.* II (1878) p. 623 spune că lucrarea sporește parlea gramatică lui Diez destinată limbii romine și totodată că autorul „sa che le lingue non si fanno e non si nutano con placchi acadēmici”). Acest lucru se poate explica, cred, prin faptul că în acea vreme Românii erau deprinși ca din străinătate să vină părerile și „teoriile” lui Rösler, Tomaschek, etc., alit de supărătoare pentru patrioți și o lucrare „obiectivă” era ceva excepțional.

Cu această carte, autorul a voit să informeze publicul ceh asupra lucrărilor sale despre limba română. În mare parte amănunțele biografice și relațiile de călătorie în Ardeal și la București, le cunoșteam din seria de articole „Drumul pe care am mers” (în *Convorbiri Literare* XLIII (1909), 12 articole). Amintiri ca acele asupra Academiei Romine și întrunirilor delà „Junimea” din București la 1879, sint contribuții prețioase pentru istoricul literar.

În parlea a doua a cărții, autorul vorbește despre lucrările sale asupra limbii romine, foarte multe necunoscute încă, deoarece sint publicate în reviste puțin accesibile și în limba cehă. Astfel este studiul asupra sufixului *-eală* din limba română, publicat în *Listu Filologických glose* la parlea românească a sintaxei din *Gramm. d. rom. Sprachen* a lui Meyer-Lubke, în *Casopis pro mod. fil.* etc. D. Jarník ne arată lucrările sale în ordine cronologică, așa că avem o bibliografie completă a recenzilor numeroase publicate în revistele germane și a celor peste o sută de articole din revistele și ziarele românești. La fiecare articol se arată împrejurările în care s'a scris și tot astfel la lucrările mai mari.

D. Jarník a arătat cel dintâiu, în lecția de deschidere a cursului său la Universitatea din Viena „însemnătatea studiului limbii române”, lucru care a fost accentuat cu mult mai târziu de alții (așa am găsit pe Meyer-Lübke, care în *Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil.* VI, 298 spune că limba română „mehr alsirgend eine andere Sprache für die Erkenntniss des Vulgärlateins massgebend ist”). De cel mai mare merit sînt însă lucrările lexicografice: indicele la *Dictionn, d'étym, dacorum.* al lui Cihac; *Index zu Diez, etymolog. Wb. d. rom. Spr.* (X+352 pp.); o amănunțită critică a *Dicționarului Universal de Șălneanu*; un excelent glosar romin-francez la colecția Doine și strigături din Ardeal, publicată împreună cu A. Birseanu; un cuprinzător și migălos studiu „zur Phraseologie von da im Rumänischen”.

O activitate tot alții de intensă a avut autorul și în studiul limbii albaneze, publicînd colecții numeroase de texte populare albaneze, înainte ca G. Meyer să fi publicat seria de studii, gramatica și dicționarul etimologic al acestei limbi. Amănunțite recenzii deasemenea a publicat în *Zeitschrift f. rom. Phil.* și *Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil.*. Asupra activității sale în acest domeniu, autorul a scris în 1916 un articol în revista „Osveta” (=cultura): „Za jazykem albánskym”.

Cartea aceasta, deși scrisă într-o limbă slavă puțin cunoscută la noi, este de mare importanță pentru istoria literaturii și filologiei romine, prin bibliografia pe care o pune la îndemîna cercetătorului.

I. Șiadbei

Revista Revistelor

Opinia americană și Franța

Războiul mondial a agravat, dacă nu a creat, în America dificultăți interne, politice cași economice. Poporul american face responsabilă de acest fapt, cel puțin în parte, Europa și de acela simte nevoia să se reculeagă, nerăbdător de a se degaja de complicațiile europene, care se prelungesc și devin din zi în zi mai mari. El revine astfel la vechea lui politică de izolare și de independență.

Dar guvernul american a căutat mai întâiu să-și asigure, prin unele precauții, această liniște dorită și necesară. Plicisit de numărările conferințelor, față de care, nepunându-le dirija, a stat în rezervă, a hotărât să organizeze una la el acasă, cu un program stabilit dinainte. Tema era: limitarea armamentelor, iar obiectul principal: menținerea stării actuale în Pacific. Rezultatul cel mai clar a fost, în afară de unele avantaje precise, pozitive, imediate, de a delata tot mai mult America de bătrâna Europă, cu rivalitățile, gelozii și neîncrederea ce există între popoarele ei.

Franța, fiindcă a insistat la Washington asupra primejdiei unei situații, în adevăr tragice, a fost acuzată de militarism și imperialism și i s'a reproșat de a fi, prin pretențiile ei, un obstacol în calea reconcilierii și a reconstrucțiunii universale.

Valului de sentiment, care în 1917 a ridicat națiunea americană în favoarea Franței, i-a succedat un altul, care a antrenat opinia în sens invers, îndepărtând de ea simpatia.

Un jurnal englez, amic Franței, constată, imediat după conferință, că dacă Franța nu a cauzat eșecul ei, cum o acuză unii, după părerea autorizată a ministrului Hughes, ea a pus în primejdie ratificarea tratatelor. Opinia publică e mai ales sensibilă la un argument suprem: dacă Franța ar fi acceptat programul anglo-ameri-

can, o reducere considerabilă în tonajul submarin sau desființarea totală a acestuia, povara impozitelor plătite de contribuabili s'ar fi micșorat simțitor și camaraderia între nații ar fi fost întărită.

Iar d. Mark Sullivan a scris într'un mare ziar din New-York: „Franța a procedat rău. Ea e „noul sărac” printre nații. Și are toată susceptibilitatea celor sărăciți de curind. Ea e beneficiara unui mare număr de opere caritabile, organizate de America. Ea e rudă noastră săracă, arătând o mândrie care se înalță des în această situație”.

O schimbare s'a produs însă, în oare care măsură și la Genua. Franța a recuștigat în porțile lere-nul perdut la Washington. Alitudinea adoptată de ea, față de bolșevici, a găsit aprobare în presa americană.

New-York Herald scria, în April 1922, că Franța are dreptate în ceea ce privește datorile Rusiei și proprietatea străină în Rusia, cași atunci când afirmă caracterul sacru al obligațiilor și al proprietății străine”.

Pe de altă parte, mediul oficial din Washington nu a avut nici un moment încredere în rezultatele conferinței dela Genua, mai ales în ceea ce privește reglementarea problemei ruse. Frank Vanderlip, marele bancher din New-York, a declarat într'un interview, că reslaurarea economică și politică a Rusiei e desigur un scop important dar la Genua nu se va putea face mare lucru în această privință. Falimentul Rusiei e prea complex și greutatea de a stabili relațiuni, prea mare. Refuzul Americii de a participa la această conferință a scos încă odată în lumină sentimentul anti-european, care s'a propagat în sinul națiunii, cași hotărârea guvernului american de a nu intra într'o înjălegere definitivă cu Europa, cât timp diversele națiuni nu s'au putut de acord asupra gravelor dificultăți care le divizează și le opun

una altaia. Până când acest acord nu va fi realizat, Statele Unite nu vor să fie antrenate în chestiile de politică europeană.

Ele nu vor să vadă însă că intervenția lor e indispensabilă. Nu numai Europa, ci lumea întreagă formează o unitate economică. În această lume, America are azi primul rang. Statele Unite dețin cea mai mare rezervă metalică în aur; dolarul a devenit etalonul monetar universal.

Prin forța lor economică, prin creanțele lor asupra Europei, ele dispun de o putere incomparabilă. Reconstruirea Europei nu se poate efectua fără ajutorul lor, pe care — dacă îl refuză — primejdia nu e mai puțin mare pentru ei, ca pentru europeni. Izolarea lor nu poate fi decât provizorie. Statele Unite care au ajutat pe aliați să câștige războiul, trebuie să-i ajute azi să poată câștiga pacea. Se spune că ele așteaptă ceasul. În războiul mondial, Statele Unite au venit pe câmpul de luptă, după treizeci și două de luni; și nu a lipsit mult, ca ventrea lor să fie prea lîrzie. E de dorit pentru Europa, cași pentru ei, să nu sosească prea lîrziu de data aceasta.

(Firmin Roz. *Revue des Deux Mondes*, Septembre).

Conferința dela Genua

Anglia și Italia, în această conferință, după unele ezitări datorite dificultăților situației, au făcut dovadă, în fața Tribunalului lumii întregi, de voința lor fermă de a face o politică de pace. E drept că, în domeniul politicii, numai acțiunea pozitivă compează. Dar nimic nu poate mai bine produce asemenea acte, decât mentalitățile generale care domnesc și tendințele care formează jocul forțelor. Animale de un adevărat spirit de pace, Anglia și Italia își dau bine seamă că popoarele Europei, avînd teritorii mici și populații numeroase, nu pot trăi decât din comerțul de schimb. Nimic de altfel nu face mai pașnic omul, decât necesitatea de a face comerț. Nimeni nu poate ajunge azi la prosperitate, fără prosperitatea allora.

Franța, al cărui teritoriu după războiu e mai mare ca al Germaniei și populația mai mică decît a Italiei, dispune azi, după tratatul de la Versailles, de $\frac{1}{3}$ din minereurile de fier ale Germaniei. Ea posedă cele mai vaste colonii, după Anglia, și materii prime în o așa cantitate, încît tinde să se izoleze.

Sînt mulți oameni în Franța, care cred că țara lor poate să trăiască din propriile ei mijloace. Ideia de a distruge imperialismul german a înflăcărat inimile și le-a dat în timpul războiului forța de a face sacrificiile cele mai grele. Dar ideia de a creta nouă forme de imperialism, de a distruge unitatea germană, de a suprima poporul german și de a-l fărâmași, repugnă ca ceva odios, pentru mentalitățile britanică și italiană.

Condiții imposibile ca acele privilegii la reparații, mijloace de presiune ca ocupația provinciilor rhenane, sancțiuni mereu reînnoite, din care unele mai absurde decît altele, — nu constituie numai un procedeu primejdios, dar contribuie la prunjungirea situației critice de azi, care împiedică comerțul liber între popoare, producînd în același timp o teribilă depresiune.

Ideia de a continua războiul prin mijlocul tratatelor de pace, idee care joacă un rol important în unele cercuri franceze, formează un program, care nu poate fi acceptat al Angliei, nici al Italiei. E drept că Franța a suferit mult. Dar și pierderile comerțului britanic, luate în totalitatea lor, au fost enorme. Viața economică a Italiei a suferit mai mult decît cea a Franței. Totuși nimeni nu a cerut în Italia, nici chiar cei mai soviniști, ca ea să fie reconstruită prin reparații. Ea nu are o dorință mai mare decît aceea de a face comerț cu poporul german ca și cu celelalte popoare. Cea mai bună îndemnizare e totdeauna conștiința că ai slăbit inamicul într'un așa grad, încît nu îți mai poate face rău. Azi, relațiile comerciale dinaintea războiului trebuie reluate. Conferința dela Genua are, în fața Statelor Unite și a Neutrurilor, marea semnificație de a fi dovedit spiritul de conciliere și de

moderație, care predomină în Europa, scoțind în lumină contrastul între două politici.

Clar dacă toată lumea ar conveni că Germania e înaintea tuturor responsabilă de declanșarea marelui calastrofe, care a fost războiul mondial, nimeni dintre popoarele beligerante nu va putea spune, că e cu totul inocent și că o parte, fie aceasta cât de mică, din responsabilitatea nenorocirii generale nu trebuie pusă și în scoala lui.

(Francesco Nitti. *La reconstrucția de l'Europe*, No. 3).

Schimbările valorii banului și consecințele lor sociale

Banul are o valoare numai prin capacitatea lui de achiziționare. O fluctuație uniformă a unității monetare nu are nici o consecință. Fluctuațiile neregulate au însă o mare importanță; și se știe că câștigul unui particular n'a crescut în proporție cu cheltuielile. Schimbările care se fac în prețuri și salarii lovesc diferitele clase în mod diferit.

După 1914 fluctuațiile valorii banului au devenit evenimentul cel mai important în istoria modernă a economiei politice.

Pentru studierea efectelor sociale produse de schimbarea valorii banului, Societatea s'ar împărți practic în trei:

1. Clasele care plasează banii.

Unele scopuri, la care servește banul, depind în primul loc de faptul că valoarea reală rămâne aproximativ constantă un timp. Din aceste scopuri cele mai importante sînt în legătură cu contractele relative la plasamentul banilor. Aceste contracte formează baza sistemului de plasament, opus sistemului de posesiune în general. Sub acest sistem care dă numește era capitalismului din veacul al 19-lea, au fost luate multe măsuri pentru a ușura separarea administrației proprietății de dreptul de posesiune, măsuri de trei categorii: 1) cele după care proprietarul care renunță la administrația proprietății conservă totuși drepturile de proprietate (ex.: proprietatea re-

prezentată prin acțiunile unei societăți); 2) cele referitoare la locațiunea proprietății; 3) cele în care proprietarul se separă efectiv de proprietate temporar pentru o sumă de bani (categoria rentei, ipotecilor, obligațiilor, împrumutului pe gaj).

Locațiunile, ipotecile și împrumuturile pe termen lung aveau importanță și în secolul al 18-lea (Compania Indiilor Orientale). În sec. al 19-lea importanța a crescut împărțind proprietarii în două grupe: oameni de afaceri și cei care fac plasamente,—grupe cu interese divergente în parte.

Grație acestui sistem, clasa activă a oamenilor de afaceri a putut apela la ajutorul economiilor unei întregi societăți, iar clasele oamenilor de profesii și proprietari puteau găsi pentru capitalurile lor un plasament fără grijă, fără responsabilitate, cu riscuri minime.

Acest sistem a fost aplicat un secol și a contribuit enorm la creșterea averii. Procentele erau capitalizate, capitalul creștea. Morală, politica, literatura și religia epocii noastre influențată de acest triumf predicau economia. Dumnezeu și Mammon erau împăcați. Acești bani însă, cărora clasele ce împrumutau își dădeau toată proprietatea, nu erau aur, ci „copiii (sau demonul) Statului“. Nimic nu justifică în istorie presupunerea că banii reprezintă o cantitate constantă de metal determinat, și că are o constantă capacitate de achiziție. În Anglia la 1914 nu era etalon de aur de un secol. În toate țările însă cu o istorie economică se constată o depreciere progresivă a valorii efective a diverselor mijloace de plată care reprezentau banul.

Această scădere a valorii banului în cursul istoriei e cauzată de două forțe: lipsa de bani a statului, și influența politică a clasei debitorilor.

Un stat în război are nevoie de mai mulți bani decît își poate procura legalmente. Nici un stat însă nu mărturisește bancruta cîtă vreme are la îndemînă instrumentul deprecierei banului. Scăderea sistemului monetar e ultima resursă.

a unui stat. De avantajul acestei depreciere se folosește statul, dar și loji acei ce au de plătit o sumă de bani. Deprecierea aceasta face să scadă averea celor care o au prin moșteniri sau strînsă din procent. În felul acesta fiecare generație poate să desmoștenească în parte pe moștenitorii predecesorilor lor; și tentativa de a crea o avere durabilă rămîne zadarnică.

Dar azi credința în soliditatea unui contract monetar e așa de înrădăcinată, că o obligație asigurată (ipotecară) e simbolul a tot ce poate fi mai sigur (Fondurile legal administrate: tutori, dote nu se pot plasa decît astfel).

Considerată în lumina evenimentelor de azi, această credință pare stranie. Omul însă a început a considera banul însuși ca elalonul absolut al valorii; și de aceia credința aceia rămîne. Prejurile în veacul al 19-lea, în anii 1826, 1841, 1855, 1862, 1867, 1871 și 1915 au fost aproape constante. De la 1826 la începutul războiului fluctuațiunea prețului a fost de 30 puncte, adică între 130 și 70, dacă luăm 100 ca cifră indicativă a acestor ultimi ani. Și atunci nu e de mirare că am rămas la credința stabilității esențiale a contractelor monetare cu termen lung.

Astfel a crescut în cursul sec. 19-lea o clasă de oameni puternică, onorată și bogată care n'avea nici case, nici meale prețioase, ci numai dreptul la un venit anual în mijloace legale de plată. În special economiile clasei mijlocii erau astfel plasate. Uzul și experiența favorabilă a dat acestor plasamente un renume de siguranță absolută. Războiul însă a făcut să se piadă din ceiace reprezentau aceste averi mijlocii, în Anglia $\frac{1}{2}$, în Franța $\frac{2}{3}$, în Italia $\frac{1}{12}$, în Germania $\frac{1}{10}$ din valoarea lor reală. Posesorul unei rente a suferit o dublă pierdere: în capital și în capacitatea de achiziție, dacă banul a perdut valoarea.

Capacitatea de achiziție a veniturii împrumuturilor consolidate socolind că la 1914 era de 100, la 1920 a ajuns la 34, în 1921 la 53, iar același capacitate a valorii capitalizabile în 1920 a scăzut dela

100 în 1914 la 22, și la 30 în 1921. Această capacitate a variat dela 1815 - 1896 între 61 și 139.

Efectele războiului și politica monetară a luat clasei proprietarilor o mare parte din valoarea reală a proprietății lor. Asta a adus o schimbare considerabilă în situația relativă a diferitelor clase. Fondul valorilor reale, de care clasele bogate au fost deposedate, a trecut în parte la stat și a fost cheltuit în războiu. Totuși aceste averi au fost și reparțizate în parte la oamenii de afaceri și lucrătorii, care au profitat.

II Clasa afacerilor.

E bine cunoscut că o epocă, în care prejurile cresc, slăbesc și spiritul de întreprindere și aduce beneficii oamenilor de afaceri. În primul loc fiindcă procentele ce trebuesc să plătească, față de valoarea scăzută a banului, nu înșamăș mai nimic. Prejurile crescînd în fiecare lună, negustorul va cumpăra înainte de a vinde și va avea cel mai mic risc asupra unei părți din stoc în caz de schimbare de preț. În asemenea epocă comerțul afacerilor e extrem de ușor. Ridicarea prețurilor stimulează specula și crește cererea de împrumuturi făcute la bănci. După o stațiune, cine a împrumutat bani la bancher și a cumparat materiile prime, a putut încasa în 1919 un beneficiu de 46 la sută anual.

Cînd prejurile se ridică, omul de afaceri mai profită și de faptul că fabrica, imobilele și instalarea exploatarea sale l-au costat mult mai puțin decît l-ar fi costat cu prețuri actuale, ceiace îl protejă eficace contra întreprinderilor noilor concurenți; el va putea vinde cu preț mai mic ca noul întreprinzător, care are de scos venitul capitalului enorm investit în întreprindere. Apoi noul concurent e îngrozit de instabilitatea prețurilor și de teama că ridicarea nu va dura totdeauna. Aceasta lînde a consolida situația întreprinderilor care există deja.

Omul de afaceri e supus însă și oprobriului. Pentru consumator beneficiile lui sînt cauza și nu consecința ridicării enorme a prețului. El însuși se simte cuprins de

o rușine semi-conștientă. A transforma omul de afaceri în profitor e a da o lovitură capitalismului, căci asta distruge echilibrul psihologic care permite continuarea avantajelor inegale. Dacă scăderea valorii banului descurajează pe cei ce plasează banii, ea discreditează de-așemenea și întreprinderile.

III Salariații.

Salariile vin schiopătind după prețuri. Veniturile salariaților deced scap, temporar cel puțin, în perioada urcării. Totuși unele categorii în Anglia au putut obține salarii care să însemne o reală ameliorare. Și aceasta datorită organizării unor clase de lucrători, care-i mai bună ca altădată. Viața în armată a mării pentru prima oară în istorie măsura convențională a necesităților; soldatul era mai bine îmbrăcat și hrănit ca lucrătorul. Și datorită apoi câștigurilor mari ale profitorilor: câștigând enorm, ei puteau ceda presiunii lucrătorilor și mări salariile fără dificultăți financiare.

Această ridicare de salarii nu se datorește însă fluctuațiilor permanente ale factorilor economici, care determină repartitia producțiilor naționale la diverse clase, ci influenței trecătoare a inflației. Scăderea banului permite să trăiești din capital fără a-ți da samă.

Lucrătorii au fost mai mult loviți sub formă de omaj decât prin diminuarea salariilor.

Clasa mijlocie a suportat mult mai mult sarcina acestor împrejurări dificile.

Diminuarea producției avuțiilor în Europa s'a produs în dauna capitalurilor acumulate. Și cu toate acestea, o populație crescândă are nevoie pentru menținerea nivelului existenței ei de o creștere proporțională a capitalului. Condițiile favorabile economiilor din veacul al 19-lea asigurau această creștere proporțională. Perturbarea echilibrului precedent între clase a distrus poate aceste condiții favorabile. Din cauze adinci Europa trece prin pericolul de a vedea scăzând mereu nivelul existenței ei, dacă înțelepciunea conservatoare nu-și va exercita controlul.

E posibil ca consecințele acumulate să provoace o decadență a științei și a artei.

(John Maynard Keynes. *La Reconstruction de l'Europe*, Iulie, 1922).

Datoriile internaționale de războiu

Problema regulării datoriilor internaționale de războiu, repusă din nou în discuție, impune o verificare a datelor esențiale ale acestor datorii. Ele se împart în două categorii: datoriile interaliatate și datoriile pentru reparațiuni impuse Germaniei de Tratatul din Versailles.

Tripla Înțelegere a avut datoria de a veni în ajutorul țărilor mici care s'au aliat, și care, ocupate apoi de Inamic și devastate, erau lipsite de orice resurse financiare. Franța, care a suportat și ea prima lovitură a trupelor germane, a făcut și ea apel la finanțele Angliei, a Statelor-Unite. Anglia a devenit și ea debitoare prin propriile ei importuri, și mai ales prin faptul că creditele acordate de ea aliaților erau întrebuintate la cumpărături în afară, mai ales în Statele-Unite. Anglia până la 1917 a făcut față acestei situații, vinzând liiturile străine deținute de naționali și uzind de aurul ce-i fusese remis de celelalte puteri ale Antantei, și mai ales de Franța. La 1917 înfrind America în războiu, problema plății nu s'a mai pus. America a dat la dispoziția aliaților europeni loți dolari de care aceștia aveau nevoie. Și această datorie a mai crescut apoi cu prețul de cesiune al materialului de războiu, lichidat la repararea armatelor americane.

Și astfel după războiu, numai America este creditoarea tuturor celorlalte state; Anglia și Franța sînt și creditoare și debitoare, iar celelalte sînt numai debitoare.

La 31 Decembrie 1921 creanța Statelor-Unite asupra Europei era de 10.150.000.000 dolari capital și 1.179.000.000 dolari procent, din care:

Anglia	dator.	4.675.492.000	dol.
Franța	"	3.716.514.000	"
Italia	"	1.850.314.000	"
Belgia	"	420.264.000	"
Cețel. state	"	666.697.000	"

Din acestea, 575 milioane dolari este prețul de lichidare a marelui războiu, creanță reprezentată prin obligațiunile cu scadențe diferite variind între anii 1922—1929.

Iar în afară de aceste datorii, două alte societăți, organizații de stat, sînt și ele creditoare cu 141 milioane dolari, cu dobîndă de 5 la sută și scadențe între 1921—1925.

Grosul datoriei Americii, constituind principalele avansuri de războiu, era reprezentat în Tezaurul american prin obligații rambursabile la vedere cu procent de 5 la sută. Asupra modalităților de plată cu privire la datoria Franței sînt în curs discuțiuni.

La 31 Martie 1922 Anglia era creditoare cu 1.948 milioane lire sterline, repartizate astfel: Rusia 655 milioane, Franța 584, Italia 503, Belgia 81, Diverse State 92. Avansuri Belgiei și altora 33.

Aceste avansuri au fost realizate prin scontare de bonuri de tezaur din partea statelor împrumutătoare, adăugîndu-se agiul la fiecare reînnoire. La 1919 s'a convenit ca plata procentelor să fie suspendată pînă în Mai 1922. În April însă printr'o notă guvernul britanic a comunicat guvernelor aliate că și rezervă dreptul de a cere plata procentelor trebuind să le treacă în buget pentru plata în Octombrie și Noiembrie 1922 a procentelor datorite de Anglia, Statele-Unite.

La aceiași dată Franța era creditoare cu 15.181 milioane franci aur din care: Rusia 5.939 milioane, Belgia 3.684, Jugo-Slavia 1.795, România 1.181, Polonia 1.056, Ceho-Slovacia 574 milioane.

Al doilea element al balanței comerțului statelor e constituit de creanța Aliaților asupra Germaniei în virtutea Tratatului de Versailles. La 5 Mai 1921 această datorie a fost fixată la 132 miliarde mărci-aur, și ulterior, după oarecare aranjamente, la 120 miliarde mărci-aur, — ceiace ar face 150 miliarde franci; și a fost repartizată,

—excluzînd Statele-Unite care au renunțat la reparațiunile, — astfel: 52 la sută pentru Franța, 22 la sută Anglia, 8 la sută Belgia, 10 la sută Italia, 8 la sută pentru toate celelalte state aliate.

Combinînd aceste date și făcînd balanța creanțelor și datorilor, reesă că sînt *creditoare*:

Statele-Unite	cu	58.679	milioane	franci	aur
Anglia	"	57.913	"	"	"
Franța	"	59.204	"	"	"
Belgia	"	3.870	"	"	"

Iar *debitoare*:

Italia	cu	7.269	milioane	franci	aur
Rusia	"	23.598	"	"	"
Germania	"	150.000	"	"	"

La acest rezultat trebuiește de observat că datoria Belgiei nu privește statul belgian, ci se adăogă la datoria de 150 miliarde a Germaniei.

S'a sugerat și s'a vorbit însă de o reducere a datoriei germane numai la 50 miliarde mărci-aur prin anularea obligațiilor din serla c din tratat. În acest caz Franța ar avea de primit numai 26 miliarde fr. aur. Cu aceeași sumă și produsul creanțelor sale la aliați, — în cea mai mare parte foarte greu de încasat, Franța ar avea abia cu ce să și acopere datorile sale exterioare, și nu i-ar mai rămînea nimic pentru a repara perderile de războiu, care se urcă la cifre extraordinare.

Până acum Franța e debursat cu titlu de reparații peste 90 miliarde franci; pensiile pentru văduve și orfanii se urcă apoi la 40—50 miliarde, iar restaurarea regiunilor devastate cel mai modest la 60—80 miliarde. Această sarcină teribilă ar rămînea să fie suportată numai de Franța fără nici o compensație, dacă s'ar reduce datoria Germaniei la 50 miliarde mărci-aur, după cum se propune.

Această reducere nu este drept să se conceapă în afară de un plan general de aranjamente și lichidare a tuturor datorilor internaționale de războiu. Dacă trebuiesc făcute sacrificii, trebuie ca fiecare să și ia partea lui.

(Pierre Guébbard. *Revue économique internationale*, August, Anul 14, No. 2).

Un poet popular alsacian : Hans Karl Abel

Pe o culme a văii Münsterului, în Vosgii de Sus, împrejmuit de o romantică poziție alpină, se află satul Melzeral, astăzi aproape distrus de războiu. Aceste locuri izolate sînt productive și industrializate și au o populație robustă care se ocupă vara în special cu păstoritul și chiriștia, iar iarna... hibernează.

În aceste mîndre și binecuvîntate locuri a trăit poetul Hans Karl Abel, până în 1919, cînd la vîrsta de 40 de ani a părăsit Alsacia devenită franceză și s'a stabilit la Degerloch lângă Stuttgart.

Din punctul de vedere al artei, Alsacia este mai mult reproductivă decît producivă. De decenii, ea n'a produs un mare scriitor în afară de Friedrich Lienhard, — fie în poezie, fie în alt gen de artă. Inclinațiunile locale conduc talentele poetice spre arta patriotică. În acest domeniu, Abel a produs opere remarcabile, alături de Marie Harl și Christian Schmitt.

Ca poet, Abel își trage inspirația din poporul jărănesc al văii Münsterului, în inima și spiritul cărui a pătruns adînc. În timp de patru ani (dela 1900 la 1904) a scris trei din primele opere populare alsaciene, care prin simplitatea și forța lor, sînt premergătoare ale tragediei jărănești „Die silbernen Glocken vom Ilienkopf“ (1913). Aceasta s'a jucat cu succes la Hoftheater în Stuttgart, de către jărani alsacieni și chiar sub conducerea personală a autorului.

Romanul „Die elsässische Tragödie“ a fost tradus în franțuzește în 1912; în a doua ediție s'a tipărit cu titlul schimbat „Der Ruf in der Nacht“. În 1916 a apărut limpedea și stilizata descriere a Vosgilor : „Was mein einst war“.

Dar forța poetică a lui Abel nu se află nici pe tărîmul dramatic, nici pe cel epic; el vedește în literatură o deosebită delicateță a simțurilor. Lirica lui impresionează printr'o naivitate poporană și se cufundă în intimitatea frumuseșilor cîmpenești.

Acum de curînd, Abel a publicat

volumul „Briefe eines elsässischen Bauernburschen aus dem Weltkrieg 1914-1918 an seinen Freund“. Pentru acel care nu iubește viața cîmpenească și nu înțelege suferința populară, lucrarea aceasta nu prezintă importanță; nu-i nici literară, nici poetică. Dar ea are o valoare cultural-națională și politică. Respiră într'însa patriotism senin și dovedește existența unui simțimînt laic al Alsaciei, care păstrează devotament pentru spiritul germanic. Abel este un patriot și oferă pagini de îmbărbătare pentru naționalistii germani. (Karl Walter. *Der Türmer*, Stuttgart, August, 1922).

Leonid Andreev

Opera lui Andreev nu poate fi profund înțeleasă numai din analiza ei, — oricît de fină și de amănunțită... Studiul acestei opere trebuie să aibă în vedere și situația istorico-socială din Rusia în cursul veacului al XIX-lea și de mai tîrziu. Toate frămîntările gândirii rusești, din acel timp, trebuie cunoscute.

La 1812 campania lui Napoleon a adus în Rusia un spirit nou. Ideile revoluției franceze au rămas în imperiul dela Nord, chiar după retragerea trupelor franceze.

Intellectualitatea rusă s'a despărțit atunci în două tabere : „slavianofilii“ și „apusenii“ (zâpadnicii). Cei dintăi susțineau că „formația psihică a poporului rus e alta decît cea a apuseanului; și de aceea viața socială și statul rus se înfîșează într'altfel decît societățile și statele apusului. Sufletul rus își are elemente proprii și deosebite, care impun o altă viață; și aceste elemente, în dezvoltarea lor normală, sînt de-a-jos să producă acea faimoasă cultură slavă, moale, duioasă și exclusiv nobilă, care să meargă în fruntea celorlalte culturi slave, realizînd poate și dominația culturală asupra celorlalte popoare. Pravoslavnicie, monarhism, naționalism — iată principiile lor.“ — Ceilalți, „apusenii“, răspundeau că timpul modern și unitatea culturală și civilizatoare a omenirii înregi nu admite un

separatism cultural. Principiul „apusean” — cultura europeană — e ceva sublim în tendințele sale de înobilare a lumii și poporul rus fără să-și piardă psihologia special slavă se poate adăpa dela această cultură“.

Acele două curente au frământat, tot veacul al IX-lea, gândirea rusească, — alternând când unul, când altul pe primul plan al preocupărilor intelectuale ale vremii.

După asasinarea Țarului Alexandru al II-lea, începând teroarea, — „apuseii se transformă în teroriști și intră în „subsol”, unde plămănesc revolte, revoluții și zguduirii de stat; iar slavofilia arborează steagul celei mai negre reacții“.

Idealismul celor două curente se descompune. O prăpastie psihosocială se deschide în Rusia.

În acest timp, a apărut Leonid Andreev, care și-a luat personalitatea operelor din viața reală, nu dintr-o imaginație bolnavă, — cum cred unii.

Temătura operelor sale e aceeași: „frica de moarte, frica de viață, absurditatea vieții omenești, nepuțința fatală și deprimată a omului, supunerea voinții lui elementelor necunoscute, negarea liberului arbitru“.

Andreev își apăra cu înversurare concepțiile, „toldeana scumpe”, pe care le pune la baza operelor sale febrile.

(G. M. Ivanov. *Adevărul Literar și Artistic*, No. 97).

Glasuri nouă în critica engleză

Correspondentul londonez al revistei americane *The Dial* a dat de curind un atac la adresa unora dintre poezii englezi și americani care, mulțumindu-se cu un public mare și o artă înfimă, dorm pe patul de trandafiri al gloriilor ciștigate.

Prilejul au fost cele două antologii de poezii recente, cea engleză „*A Versului Modern*” și „*Poezia Modernă Americană*” a d. lui Untermeyer.

Cuvintele care desvăluiesc, nu fără oarecare amărăciune, o stare generală a poeziei, nu se pot repeți niciodată, mai ales la noi, în-deafuns.

„Noi avem atunci un număr larg de scriitori dând publicului ceiace îi place; și un larg corp de revușiți spunându-i că e drept să-i placă ceiace îi place; și *Morning Post* care să spună că tot ce e nou e o simplomă bolșevică; și vre-o revistă care să afirme că acest public e așa de luminat încît ceiace lui nu-i place nu poate plăcea într'adevăr. Nu spun că un jurnalism mai inteligent ar produce poezii mai bune; această presă neinteligentă e o latură numai a situației; o latură a acelei moderne false „democrații” care pare să producă tot mai puțini și mai puțini indivizi“.

Limba engleză impune mai puțin asupra scriitorului decît cea franceză, dar cere mai mult dela el. Cere mai mare și mai constantă variație; fiecare cuvînt trebuie încărcat cu energie proaspătă la fiecare moment; limba noastră cere o „animozitate” care lipsește în mod unic acelor autori tocmai, pe care publicul îi aclamă ca stiliști.

Lipsa de integritate sufletească care e, cred, la spatele tuturor acestor imbecilități superficiale ale versului englez contemporan, luat în parte (imbecilități pe care un public american e gata să și le asume), e deghizată în diverse chipuri; mai ales în forma nobililor gândiri și pomposității nesfîrșite.

Și criticul numește atunci cu predilecție pe d. *Sandbury* pentru că e „loc comun” și convențional, *Lindsay* (cel cu motivele negre și „arta pentru comunitate” în poezie) fiindcă e lipsit de semnificație și sfîrșește odihnindu-și resemnarea pe umerii adevărați ai irlandezului *Joyce*, autorul recent al lui „*Ulyse*”.

(F. S. Eliot. *The Dial*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Anatole France, *La vie en fleur*, Calmann Levy, Paris.

Anatole France ne dă cel din urmă volum din seria de Amintiri din copilărie, din care fac parte: *Le Livre de mon ami*, *Pierre Nozière*, *Petit Pierre*.

Cu *La vie en fleur*, neîntrecutul maeștru începe amintirile din adolescență.

Ați puteam spune în rubrica noastră despre această carte. Cine ar putea prelinde să-l rezumăm pe Anatole France?

Manuel Galvez, *La tragedia de un Hombre fuerte*, Biblioteca de Novelistas Americanos, Buenos Ayres.

Autorul, unul din romancierii cei mai de seamă ai Argentinei, caută să dea în această operă spiritul din zilele noastre al acestei țări, studiind în același timp și schimbarea modului de iubire la Buenos-Ayres.

Eroul, urmașul unei vechi familii spaniole, este cucerit de ideile nouă ale vremii. El reprezintă spiritul dinamic al metropolei în luptă cu acel „static” al provinciilor; disprețuiește ceia ce-i spaniol, trecutul național și tradițiile; iubește progresul, acțiunea și chiar activitatea „mecanică” a Anglo-Americanilor.

Dar, purlind în sine înclinarea romantică a părinților lui, caută, neliniștit, iubirea pe care nu a găsit-o în căsătorie. Rind pe rind are mai multe amante care i se dau fără multă șovăire. Eroul vede în acest lucru evoluția logică a amorului. Spiritul dinamic a căștigat și pe femeie; rezultatul va fi sădirea unei morale nouă în care cele două sexe vor avea aceeași libertate.

Lillian Winstanley, *Macbeth, King Lear, and Contemporary History*, Cambridge, University Press.

Biografismul englez duce la excese în cartea aceasta care, cași cea precedentă, de aceeași autoare, despre *Hamlet*, încearcă să frazeze genealogia fiecărui personaj din Shakespeare și să-l găsească chiar în persoana vreunui om de curte sau cap încoronat al vremii.

Cu un spirit al paradoxului remarcabil, autoarea vrea să lichideze dela început dificultatea esențială care se ivește în întrebarea: de ce, luale, să zicem din plină viață politică a zilei, piesele shakerperiane se depărtează totuși atât de mult de realitatea istorică? Oricine ar răspunde: fiindcă era Shakespeare cel ce scria, și fiindcă geniul lui creator nu putea însemna ceva mai mult decât transfigurare.

Autoarea însă, fidelă punctului său de vedere strict istoric, cu un lur de forță logică, spune: fiindcă pur și simplu, conștient de împrumutul ce îl face, Shakespeare era destul de sirguincios să-l ascundă deformind situațiile și deghizând personagiile.

Scriind atunci „*Macbeth*” și „*Regele Lear*”, Shakespeare nu făcea o incursie în prelinsele cronici scoțiene relative la „întimplările casnice ale unui îndepărtat rege din Epoca Bronzului”, ci o simplă vizită mascată a Masacrului Sfîntului Bartholomeu, a omorului lui Darnley, favoritul și viclima Mariei, sau relate aventurile acestui mare amant svînturat care a fost Bothwell.

În *Hamlet* autoarea deja ne spusese că vede pe Jacob I regele scoțian care ar fi avut un tată și o mamă cam ca în piesă. Așa

Macbeth e pur și simplu *Bothwell* care omoară pe *Darnley*, cum a fost istoria, nu un general sugesiv de vrăjitoare care și ucide regele binefăcător. *Lady Macbeth* deasemenea nu e decât *Mary Stuart* și până și portarul bine dispus în zorii monstruoasei crime e bine cunoscutul curtean de mîna a doua, rubicond și bufonic, *Guy-Fawkes*.

Ce să mai spunem dacă chiar în „*Regele Lear*” e transpusă în familie, cearta dintre Franța și Anglia sau dintre Franța și Liga Catolică care s'a purtat cu aceasta din urmă exact cum bătrînul monarc a fost tratat de fețele sale.

E mult ofos și multă ingrătă caznă literară în lucrarea aceasta care, dacă n'ar avea darul unei erudiții oneste și unui devotament benedictic pentru marele *Will*, ar fi deajuns ca să întoarcă privirile entuziaste ale cetitorului universal dela aceia ce constituie mai mult ca orice poezie și mai puțin ca orice „literatură”.

E, ni se pare, loc mai această distincție care se pierde din vedere de criticii germano-saxoni ai lui *Shakespeare* atunci cînd se tratează opera lui cu un spirit fidel dar sărman de statistician.

Și cazul cărții de față, autoarea intră alături de multe ori în cifre și dale, în evenimente seci și nume proprii, încît tragedia care cu consensul criticii universale e cea mai mare din toate literaturile, devine o placă de fonograf peste care o păreche de ochelari se miră că găsește toate urmele melodiei divine care se aude.

STUDII CRITICE ȘI FILOSOFICE

Irving Babbit, *Rousseau and romanticism*, Houghton Mifflin Co. Boston and New-York.

Această carte nu-i, după cum ne-ar face să bănuim titlul, o carte de istorie literară sau de istoria ideilor, ci mai degrabă un studiu de filozofie morală.

Autorul expune trei concepții asupra vieții, cărora literatura și arta le dau o expresie concretă. Mai întâi concepția clasică, — umanismul pozitiv și critic, al lui

Aristotel și-a budismului adevărat: individul se limitează, pentru a se putea defini și alcătui, prin eforturile coordonate ale inteligenței și ale imaginației creatoare. În al doilea loc vine concepția neoclasică care neglijează imaginația și lînde să disciplineze pe om, după liparul unui tip cu totul imuabil.

În al treilea loc este concepția romantică care în forma dată de *Rousseau* este de un naturalism emoțional. Citeodată acest naturalism se combină cu naturalismul utilitarist și științific (*Bacon*), progresul științific dînd omului o nouă încredere în sine-insuși.

Rousseau-ismul se explică în parte prin insuficiența neo-clasicismului, dar remediul e mai rău decît răul. Filozofia lui *Rousseau* și, în măsura în care-l contaminează, toată filozofia occidentală, sînt neșănătoase.

Remediul este într-o reîntoarcere la clasicismul pur, printr-o reconciliere între rațiune și imaginație, una devenind imaginativă și cealaltă rațională.

Marcel Barrière, *Essai sur le donjuanisme contemporain*, Edition du Monde Nouveau, Paris.

Instinctul amorului a rămas același de cînd e omul. Numai felul în care pasiunea se manifestă s'a schimbat. Donjuanismul este cea din urmă formă de a înțelege și de a practica amorul în zilele noastre.

D. Barrière studiază acest însemnat fenomen psihic și fiziologic. Amorul se naște și se dezvoltă la oamenii moderni printr'un act gîndit de voință: seducțiunea. Bărbatul, înzestrat cu calități de seducător, atrage femeia și o cerește adeseori fără să o iubească. Un astfel de bărbat este un artist în donjuanism, celace în-samnă a slăbi cea mai înaltă cucerire a artei asupra naturii.

Donjuanismul are două pricini: întoarcerea Spiritului omenesc la idealul păgîn, așa cum îl înțelege adevărații artiști, și opunerea din ce în ce mai îndrăzneală a individului împotriva legilor care împiedică sau orînduesc prea aspru libertatea de a iubi.

Din întreaga lucrare se desprinde o morală nouă. Una din urmările acestei morale a donjuanismului este de a contribui la emanciparea femeii: „Prin faptul că el nu impune nimic femeilor, că le iubește sau se face iubit de ele fără condiții, seducătorul le obișnuiește, prin pilda lui însuși, să se desfacă de prejudecățile lor, să scuture jugul opiniei sau al moralei. Le dă, într'un cuvînt, frumoasa îndrăzneală de a iubi, „*criminal*” cum spun legiștii, popii, bărbații și mamele”.

CĂLĂTORII

Pierre Loti et Samuel Viaud, *Suprêmes visions d'Orient*, Calmann Levy, Paris.

Sînt noțele celor două de pe urmă călătorii ale lui Pierre Loti în Turcia. Jumătatea a doua a cărții este scrisă de fiul lui Loti, Samuel Viaud, după însemnările tatălui său.

Printre amintirile care-i năvălesc în suflet la vederea locurilor din tinerețe, Pierre Loti înșamnă schimbările pe care „progresul” le-a făcut ici și colo.

La Constantinopol găsește atmosfera de altădată și chipuri familiare. De aici trece pe fărîmuri Așiei la Candilly unde stă multă vreme la nișle vechi prieteni.

Altădată se afla în Candilly un cimitir turcesc care se cobora până la mare, umbrît de o pădure de Chiparoși. Loti găsește în locul mormintelor o uzină electrică și un horn uriaș dela o fabrică instalată de instituția americană „Royal's Colleege”, reprezentanta civilizației. Mai departe vorbește de moarlea bătrînilor cîni ai orașului. Descrie locuințele pitoreștilor de pe Bosfor și de pe Coasta împotriva a Europei corupută acum de clădiri în felul celor dela München. E vorba să se dărîme vechile construcții care se apleacă asupra apelor strîmtorilor, și să se întocmească un cheu pe unde să poată umbla automobile.

Samuel Viaud a adăugat la volum și trei scrisori de-ale tatălui său din Adrianopol publicate

în 1913. Cîteva articole asupra Grecilor, scrise de Pierre Loti, completează volumul.

RELIGIE

P. Heinisch, *Personifikationen und Hypostasen im Alten Testament und im Allen Orient*, Aschen-dorff, Minsler.

P. Heinisch compară „personificările” conținute în Vechiul Testament cu cele din literatura religioasă a vechiului Orient. D-se se ocupă cu deosebire de personificările calităților divine.

În religia egipteană, babiloneană și persană, calitățile supreme ale zeilor au fost adesea transformate în zei noi. Nu se înfilnește un fapt asemănător în religia lui Israel. Sînt numai două excepții: misteriosul „Inger al lui Dumnezeu” din cărțile istorice și divină înțelepciune din cărțile înțelepciunii.

Din aceste fapte autorul deduce o probă în favoarea forței interioare a monoteismului israelit. Cultul oficial n'a cunoscut niciodată decît un singur Dumnezeu. „Lîngă Iehova nu era niciun loc pentru zei inferiori”.

Charles Guignebert, *Le problème religieux dans la France d'aujourd'hui*, Garnier, Paris.

Lăsînd deoparte protestantismul și iudaismul, autorul arată starea catolicismului în Franța din punct de vedere politic, social, intelectual și religios. În capitolul în care studiază problema religioasă din punctul de vedere social, începe prin a defini atitudinea tradițională a Bisericii, sublinînd nepotrîvirea între doctrina socială și socialism. Încă dela început Biserica nu a fost o instituție de progres cătră o organizare socială mai bună, ci împotriva a fost o putere conservativă. Apoi, se oprește asupra atitudinii Bisericii după separațiune. Găsește că toată activitatea nouă a Bisericii după această dată este oportunistă. Închee cu observația că, concepția socială a Bisericii e prea veche ca să mai poată prinde rădăcini în popor.

CHESTIUNI SOCIALE

Ludwig Heyde, *Abriss der Sozialpolitik*, Quelle u. Meyer, Leipzig.

O privire generală asupra direcțiilor politice și a legislației sociale în Germania și în Austria. Fără a lua în considerație legiuirile schiloade confecționate în timpul războiului, autorul a reunit documente importante asupra programului și istoriei politico-sociale începând dela 1848.

În partea a III-a a volumului găsim descrierea legislației sociale în Germania și Austria în 1920. Pe lângă enumerarea și comentarea diferitelor legi, L. Heyde cercetează problemele la care aceste măsuri vor să răspundă și încearcă chiar să găsească soluții originale.

Erik Sjoestedt, *Le Secret de la Sagesse française*, Edition des Lettres Françaises, Paris.

O carte elogioasă despre Franța scrisă de un Suedez.

Autorul pune printre cele dinlău calități ale poporului francez: „dragostea de muncă și mulțumirea lucrului împlinit; tenacitatea, spiritul de familie, economia, individualismul”.

Femeia franceză este laudată pentru energia, blândeța și vioiciunea ei. În loc să facă o vină fetelor linere pentru purtările lor prea libere, cum obișnuesc alți scriitori, Sjoestedt le laudă, susținând că în nici o altă țară curtenia nu este așa de perfectă.

Ocupându-se și cu defectele poporului francez, autorul crede că lipsa de spirit public și nepăsarea îi fac mult rău. Scăderea constantă

a natalității și influența nefastă a alcoolismului sînt fapte care-l îngrijorează.

ȘTIINȚĂ

Paul Painlevé, *Les axiomes de la mécanique*, ed. Gauthiers-Villars, Collection des maîtres de la Pensée scientifique.

Mecanica clasică este o știință deductivă care se dezvoltă în mod logic plecînd dela un oarecare număr de axiome. Două secole de verificări experimentale păreau a fi dat edificiului mecanic construit de Galileu, Newton, d'Alembert, Lagrange, o țărnie îndistructibilă. Dar la începutul secolului XX, teoriile relativității au dat o grea lovitură mecanicii clasice, atacînd-o în inșiși principiile ei. D. Painlevé, încă dela începutul profesoratului său, a observat limpede lacunele acestor științe și cursurile ținute la Sorbona și la Școala Politehnică au avut întotdeauna mai multe lecții asupra axiomelor. Volumul de față cuprinde esența acestor cursuri. Autorul pune mai înainte în evidență geneza istorică a mecanicii și arată cum axiomele ei sînt luate din filozofia și metafizica scolastică, dar corijate prin observarea directă a naturii. Apoi enunță întregul acestor axiome, sub forma precisă în care le-a condensat știința modernă, arătînd cum se leagă de principiul de cauzalitate.

Lucrarea mai conține o notă asupra propagării luminii în care se compară teoriile emisiunii și ondulațiunii, și se discută greutățile care, în această din urmă teorie, au dus la noile teorii relativiste.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

- Aglae Pruteanu**, *Amintiri din teatru*, „Viața Românească”, 1922, Iași, Prețul 22 lei.
- Aureliu Weiss**, *Studii literare* (George Diamandy, Gabriele d'Annunzio, Oscar Wilde, Bernard Shaw, Paul Hervieu, Georges de Porto-Riche, François de Curel, Henry Barbusse, Drama socială contemporană), Edit. H. Steinberg, 1922, București, Prețul 20 lei.
- A. Schor**, *Fabricarea săpunului*, Bibl. „Cunoștințe folositoare”, Edit. „Viața Românească”, 1922, București, Prețul 2 lei.
- D. G. Chițoiu**, *Temeial îmbunătățirii vitelor*, Bibl. „Cunoștințe folositoare”, No. 9, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 2 lei.
- Dr. Eugen Mezel**, *Abizuri*, Libr. Lepage, 1922, Cluj, Prețul 25 lei.
- Asociația patronală*, Inst. „Speranța”, 1922, București.
- Noua constituție a României*, 32 prelegeri publice organizate de Institutul social român, - cu o anexă cuprinzând noile constituții europene, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 125 lei.
- Alexandru Lapedatu**, *Comisiunea monumentelor istorice*, Secțiunea din Transilvania și ținuturile mărginașe (Raport cu privire la lucrările din primul an de funcționare 1921-1922), Tip. Dr. I. Bornemisa, 1922, Cluj.
- Al. Odobescu**, *Doamna Chitajna*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Români” No. 94-95, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 2 lei.
- Trecerea învățământului comercial și industrial la ministerul industriei și comerțului* (Raportul Camerei de comerț și industrie din Botoșani), Tip. „Reînvierea”, 1922, Botoșani.
- Lucian Costin**, *Cîntecele mele*, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 10 lei.
- Ignotus**, *În umbră și tăcere* (Poezii), Edit. „Cartea Românească”, 1922, Cluj, Prețul 20 lei.
- Ignotus**, *Fericierea* (Dramă în trei acte), Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 12 lei.
- Anuarul școlii medii (civile) romine de stat din Ocnele Mureșului pentru anul școlar 1921-1922*, Tip. Frații Kupferstein, 1922, Cluj.
- Anuarul institutelor de învățământ gr.-cal. din Blaj pentru anul școlar 1921-1922*, Tip. Seminarului teologic greco-catolic, 1922, Blaj.

Mercure de France, No. 582-583; *Revue internationale du travail*, No. 2; *La nouvelle Revue Française*, No. 109; *Ideia europeană*, No. 100-102; *Adevărul literar și artistic*, No. 93-98; *Foata plugarilor*, No. 8-9; *Buletin de studii și informațiuni economico-financiare*, No. 8; *Revista Infanteriei*, No. 249-250; *Ramuri*, No. 32; *Ideea*, No. 3; *Luletta*, No. 1; *Dumbrăva poporului*; *România pittească*, No. 6-8; *Ilustrația*, No. 8; *Cîmpul*, No. 17-18; *Ţindul nostru*, No. 15-16; *Paris-Bucarest*, No. 6; *Convorbiri literare*, No. 8-9; *Analele Dobrogei*, No. 3; *Flamura*, No. 5; *Ramuri*, No. 34; *România Vilttoare*, No. 4; *Păsătorluz*, No. 35-39; *Arhiva C. F. R.*, No. 8-9; *Sirius*, No. 3; *Revista științifică „V. Adamachi”*, No. 4; *Prolom*, No. 13; *Năzuința*, No. 4; *Revista Vremii*, No. 19; *Școala Nouă*, No. 14-15; *Costinzeana*, No. 16-17; *Ramuri*, No. 36; *Educația*, No. 7-8; *Biserica Ortodoxă Română*, No. 11; *Roma*, No. 10-11; *Sburătorul literar*, No. 41; *Noua Revistă Bisericească*, No. 9-11; *Cugetul Românesc*, No. 6; *Flamura*, No. 6; *Vocea României*, No. 5-6; *Annales des mines de Roumanie*, No. 9; *Arhiva pentru știința și reforma socială*, No. 1; *Artele-frumoase*, No. 7; *Lupta economică*, No. 27-28; *Cuvîntul*, No. 8-9; *Învățătorul român*, No. 6-7; *Școala Basarabiei*, No. 3-4; *Lamura*, No. 10-11; *Arhiva*, No. 4; *Buletin de studii și informațiuni economico-financiare*, No. 9.

Din editura „Viața Românească“ au apărut:

Demostene Bolez
Floarea Pământului . . . . . Lei 10
(operă premiată de Academie)

Mihai Codreanu
Cyrano de Bergerac (versi-
une în românește) . . . . . Lei 15
Cintecul Deșertăciunii . . . . . „ 8
Statui, ediția II . . . . . „ 10
(operă premiată de Academie)

G. Galaction
Răboji pe bradul verde . . . Lei 9

G. Ibrăileanu
Note și Impresii . . . . . Lei 12
Ediție de lux . . . . . „ 26

Jean Bart
(Eugeniu P. Botez)
Jurnal de bord . . . . . Lei 28
Datorii uitate . . . . . „ 12

I. I. Mironescu
Oameni și Vremuri . . . . . Lei 10

D. D. Patrașcanu
Schife și amintiri . . . . . Lei 25
Timotheiu Mucenicul . . . . . „ 20
Candidat fără noroc . . . . . „ 17

Radu Rosetti
Povești Moldovenești . . . . . Lei 12

Mihail Sadoveanu
Umbre . . . . . Lei 10
Cocostircul albastru . . . . . „ 14
Strada Lăpșeanu . . . . . „ 16

C. Stere
În literatură . . . . . Lei 12

G. Topirceanu
Strofe alese (Balade vesele
și triste) . . . . . Lei 6
Povestiri Fantastice . . . . . Lei 12
(Culegeri alese și trad. de M. Carp)

G. IBRĂILEANU
SPIRITUL CRITIC ÎN CULTURA
ROMÎNEASCĂ

PREȚUL 26 LEI

AL. A. PHILIPPIDE
AUR STERP
Versuri

Prețul 12 Lei

PREȚUL 15 LEI

M. SADOVEANU
NEAGRA ȘARULUI
Prețul 18 lei

M. SADOVEANU
LACRIMILE
IEROMONAHULUI VENIAMIN
Prețul 12 Lei

C. Hogaș
ÎN MONTII NEAMȚULUI
Prețul 15 Lei

D. V. BARNOSCHI
ORIGINILE DEMOCRAȚIEI ROMINE
Prețul 26 Lei

C. HOGAȘ
Amintiri dintr'o Călătorie
PREȚUL 15 LEI

ANA CONTA-KERNBACH
Boabe de Mărgear
PREȚUL 12 LEI

RADU ROSETTI
Alte Povești Moldovenești
Prețul 22 Lei